

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΜΕΑΣ. ΜΙΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

5.1 Τι ορίζεται ως *κοινωνία πολιτών*;

Κρίθηκε επιβεβλημένο να καθοριστούν τα πλαίσια μιας πολυμερούς έννοιας, όπως αυτής της *κοινωνίας πολιτών*, προκειμένου το εννοιολογικό πλαίσιο που αφορά τουλάχιστον στις ΜΚΟ να έχει ένα αποτελεσματικό θεωρητικό έρεισμα. Μπορούσε κάλλιστα να έχει αποφευχθεί μιας και πολλές σύγχρονες πολιτικές κυρίως, θεωρήσεις, έχουν κάνει αρκετές αναφορές πάνω σε αυτό το θέμα. Πολλές φορές, ακόμα και αν οι διαφωνίες για την κοινωνία των πολιτών είναι αρκετά έντονες (τι πρεσβεύει, από πού προέρχεται, σε ποιους αναφέρεται, αν καταργεί το κράτος, αν προϋπάρχει της δημοκρατίας, αν υποκαθιστά κόμματα κλπ.) ωστόσο, το γενικότερο συμπέρασμα καταδεικνύει την πολύ μεγάλη σημασία του παραπάνω όρου μέσα στη σύγχρονη θεώρηση της οποιαδήποτε έννομης δράσης των μη κρατικών φορέων μέσα στη κοινωνία.¹⁸⁴

Αρχικά στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει ο διαχωρισμός της έννοιας «κοινωνία των πολιτών» και «κοινωνία πολιτών». Ο διαχωρισμός αυτός συνίσταται στο γεγονός ότι η πλούσια θεωρητική κατάρτιση παγκοσμίως έχει προσδώσει στις δύο έννοιες τόσους πολλούς ορισμούς με βάση: α) το ρόλο του λαού ως εκλογικό σώμα που εκλέγει και δημιουργεί νέους πολίτες και β) της κοινωνίας των πολιτών, όπου ο λαός ως μία κοινωνία με ενεργούς πολίτες, είναι υποχρεωμένοι να

¹⁸⁴ Βλ. περισσότερα Thomas Carothers, «Civil Society», *Foreign Policy*, No. 117 (Winter 1999/2000), σελ. 1 – 2.

ακολουθούν τις πτυχές της συνταγματικής δημοκρατίας και να εξασφαλίζουν τις επίσης πτυχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους ως πολιτικά υποκείμενα, χωρίς όμως να συγκροτούν μία οργανωμένη δράση που θα προσέδιδε στη δημοκρατία και το κράτος δικαίου ένα ολοένα περισσότερο ποιοτικό περιεχόμενο. Έτσι, ο όρος «κοινωνία πολιτών», «επιλέχθηκε» από τους πιο πολλούς θεωρητικούς πολιτικούς επιστήμονες για ν' απαλείψει από την κοινωνία των πολιτών το στοιχείο της απουσίας της οργανωμένης δράσης και πλέον, *αυτή η οργανωμένη δράση για την επίτευξη ενός κοινωφελούς σκοπού να συνιστά το αντίδοτο στην παθητική στάση πολλών πολιτών, τους οποίους πολλοί κυβερνητικοί και κρατικοί μηχανισμοί προτιμούν.*¹⁸⁵

Η καταγωγή της έννοιας και η πρώτη της εμφάνιση ως πολιτικό υπόβαθρο, αναζητείται στην αρχαία Ελλάδα. Ο Αριστοτέλης με την εισαγωγή του όρου *πολιτική κοινωνία*, περιελάμβανε σ' αυτόν τον όρο όλες τις κοινωνικές και πολιτικές ομάδες από το κράτος ως την οικογένεια η οποία ως προέκταση αντικατόπτριζε την ευρύτερη κοινωνία. Η πολιτική κοινωνία από την αρχαία Ελλάδα ως την αρχαία Ρώμη (*societas civilis*) είχε σχεδόν ταυτόσημο περιεχόμενο και γι' αυτό στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας μέχρι και τις απαρχές του διαφωτισμού δεν υπόκειντο σε κανέναν διαχωρισμό αφού ποτέ δεν ήταν νοητός ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε πολιτική – κράτος και κοινωνία.¹⁸⁶

Κατά τον μεσαίωνα ο διαχωρισμός μεταξύ πολιτείας και κοινωνίας λάμβανε χώρα στο πεδίο της εξουσίας του βασιλιά και το λαό. Δηλαδή, ότι αναπτύσσονταν έξω από το κάστρο και έξω από την κοινωνική ζωή του μονάρχη αφορούσε την κοινωνία της πόλης και ότι αναπτύσσονταν εντός του κάστρου αναφέρονταν στην κοινωνία του παλατιού.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Βλ. περισσότερα Νίκος Γιαννής, *Τι είναι η Κοινωνία Πολιτών*; (Αθήνα: Κίνηση Πολιτών για Μια Ανοιχτή Κοινωνία, 2002), σελ. 7 – 10.

¹⁸⁶ Βλ. περισσότερα J.Cohen και A. Arato, *Civil Society and Social Theory* (London: MIT Press, 1992), σελ. xvi.

¹⁸⁷ Ο.π σελ. 86.

Η μεταρρύθμιση όμως σχετικά με τη διάκριση του κράτους και της κοινωνίας έχει τις ρίζες της στο 16^ο αιώνα πριν τον εμπλουτισμό της δυτικής σκέψης με τα στοιχεία του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Ο Machiavelli αρχικά αναφερόταν στην κοινωνία πολιτών με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που οι προηγούμενοι πολιτικοί στοχαστές δεν διανοούνταν να διαχωρίσουν την κοινωνία από το κράτος – πολιτεία (civitas). Ο Hobbes σ' ένα άλλο επίπεδο, ταύτιζε την κοινωνία πολιτών με την ίδια τη πολιτεία, μιας και η ίδια η πολιτεία εξέφρασε τα συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας. Μπορεί ωστόσο η ταύτιση αυτή να ήταν μία πραγματικότητα, οι κοινωνικοπολιτικοί μετασχηματισμοί όμως αλλά και οι ιστορικές εξελίξεις έφεραν στο προσκήνιο αρκετές αντιγνώμεις και τη χρήση του όρου.¹⁸⁸

Η τομή με τις παραπάνω σκέψεις αλλά και γενικότερα με την ιδεολογία πάνω στη χρήση του όρου κοινωνία πολιτών και των παραγώγων της, γίνεται κατά την περίοδο του ευρωπαϊκού διαφωτισμού (17^{ος} και 18^{ος} αιώνας). Την πρώτη φορά που γίνεται χρήση του όρου *κοινωνία πολιτών*, είναι από τον Richard Hooker στην Αγγλία στο έργο του *Laws of the Ecclesiastical Community*, το 1594, ενώ πολλά κείμενα του John Locke περιέχουν μεταξύ άλλων τον συγκεκριμένο όρο. Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός και τα κείμενα των σκοτσέζων διανοητών, είναι εκείνα που διεκδικούν σε ικανό βαθμό τις απαρχές του όρου. Ο Francis Hutcheson, ο Adam Smith και ο Adam Ferguson είναι εκπρόσωποι αυτού του κλίματος ενώ πολύ παλιότερα, ο μελετητής συναντά στις βάσεις των κανόνων του φυσικού δικαίου την ιδέα της ενεργοποίησης της πολιτικής φύσης των πολιτών. Ακόμα και στον Κικέρωνα του 1^{ου} π.Χ. αιώνα,

¹⁸⁸ Βλ. περισσότερα Παναγιώτης Ζάννης, *Τρίτος Τομέας και Κοινωνία Πρόνοιας: Κριτική Ανάλυση των Θεωρητικών Προσεγγίσεων*. Διδακτορική Διατριβή (Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Κοινωνιολογίας, 2002), σελ. 37.

μπορεί κανείς ν' αναζητήσει τις ιδέες όπου το φυσικό δίκαιο είναι πάνω από τους νόμους της πολιτείας (*ius naturale*).¹⁸⁹

Συγγραφικά, με τον «Πλούτο των Εθνών» (1776), ο Adam Smith θεωρεί ότι η κοινωνία είναι μία ξεχωριστή οντότητα από το κράτος όπου οι ανταλλαγές απόψεων για τη λειτουργία των κοινωνικών κανόνων συνιστούν ένα ηθικό πλέγμα συναφούς σημασίας με τη σημερινή κοινωνία πολιτών. Μέσα στην καλλιέργεια του ατομικού οικονομικού συμφέροντος αναδεικνύεται η ιδέα του αλτρουισμού που κάλλιστα μπορεί ν' αναζητηθεί στην ιδιωτική σφαίρα, ανεξάρτητα από τη δημόσια.

Σ' ένα άλλο επίπεδο ο Adam Ferguson μέσα από την μεταβατική περίοδο από την αριστοκρατία στην εμποροκρατία, και μέσα από το έργο του των τελών του 18^{ου} αιώνα, *Εγχειρίδιο της Ιστορίας της Αστικής – Πολιτικής Κοινωνίας*, (όπου η λέξη αστική – πολιτική κοινωνία είναι συνώνυμο της κοινωνίας πολιτών), θεωρεί ότι η κοινωνία των πολιτών, είναι ο χώρος όπου πραγματοποιείται η ανταλλαγή ιδεών, όπως αυτή των αγαθών και των οικονομικών μονάδων. Η αποξένωση από τα παραδοσιακά συστήματα καθιστά τους πολίτες ικανούς να κάνουν πολλές κοινωνικές επιλογές, άρα και να προσφέρουν μέσω αυτών στο κοινωνικό σύνολο.

Μετέπειτα ο Kant αντιμετωπίζει την κοινωνία πολιτών ως ένα μέτρο με βάση το οποίο οφείλουν ν' αξιολογούνται τα κράτη. Στο μέτρο

¹⁸⁹ Το ζήτημα της κοινωνίας πολιτών είναι πάρα πολύ μεγάλο και πολλές φορές δυσθεώρητο από πολλές απόψεις μιας και κάθε θεώρηση εκφράζει στο σύνολό τους μια συγκεκριμένη κοινωνική οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα. Γενικά για την ιστορική εξέλιξη του όρου ως έννοια αλλά και ως καθολική πραγματικότητα βλ. περισσότερα στις ξεχωριστές μεταξύ άλλων μελέτες: ο.π. Cohen και Arato, (1992), Ernest Gellner, *Η Κοινωνία Πολιτών και οι Αντίπαλοί της. Συνθήκες Ελευθερίας* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1996), Jurgen Habermas, *Το Πραγματικό και το Ισχύον* (Αθήνα: Λιβάνης, 1995), Dominique Schnapper, *Η Κοινωνία των Πολιτών* (Αθήνα: Gutenberg, 2000), Γκιόργκι Φότεφ, *Κοινωνία των Πολιτών* (Αθήνα: Φυλάστωρ, 1996), Ann M. Florini (ed), *The Third Force. The Rise of Transnational Civil Society*, (Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2000), Chris Hann και Elizabeth Dunn (eds), *Civil Society. Challenging Western Models* (London, New York: Routledge, 1996), John Hall (ed), *Civil Society. Theory, History, Comparison* (Polity Press, 1995), John Keane, *Civil Society. Old Images, New Visions* (Cambridge: Polity Press, 1998), John Van Til, *Growing Civil Society. Form Non Profit Sector to Third Space* (Bloomington: Indiana University Press, 2000) και Adam B. Seligman, *The Idea of Civil Society* (New Jersey, Princeton: Princeton University Press, 1995).

που μετατρέπει τον όρο αυτό σε σύνολο θεσμών που τοποθετείται κάπου μεταξύ του ατόμου και του κράτους, ο Kant επεδίωξε να ορίσει κανόνες συμπεριφοράς του πολίτη (civility) με ένα είδος οικουμενικότητας.¹⁹⁰ Ο Hegel ταυτίζει την κοινωνία πολιτών με το πεδίο των οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων αλλά και με το πεδίο της απόστασης ανάμεσα στην οικογένεια και το κράτος. Η κοινωνία πολιτών είναι υποδεέστερη έναντι του κράτους, που κατά τον Hegel η πάλη ανάμεσα στους δύο όρους είναι εμφανής, με τη ζυγαριά να γέρνει υπέρ του κράτους που εξασφαλίζει το συμφέρον του λαού έναντι των μονομερών συμφερόντων της κοινωνίας πολιτών.

Ο Marx στη δική του θεώρηση, αντιδρά στη παραπάνω μονόπλευρη θεώρηση του Hegel, πιστεύοντας ότι υποβιβάζει την κοινωνία πολιτών που δεν αντιστέκεται στο κράτος το οποίο αποτελεί έναν μηχανισμό εξουσίας και διαχείρισης των αστικών συμφερόντων, ενώ θεωρεί, ότι έστω και μέσα από τις οικονομικές σχέσεις και τους ταξικούς αγώνες της κοινωνίας πολιτών διαμορφώνονται νέες κοινωνικές σχέσεις που εμβαθύνουν την κοινωνία πολιτών. Στη μαρξιστική θεωρία η κοινωνία πολιτών όμως, είναι τελικά μία σκοτεινή κοινωνικοπολιτική ψευδαίσθηση, όπου οι κοινωνικές ανισότητες ταλανίζουν τους πολίτες και καθιστούν την κοινωνία πολιτών ως ένα φορέα τυπικής και όχι έκδηλης ισότητας. Άρα στο μέλλον καταστρέφεται η ουσία της και γίνεται ανούσια ακόμα και στους μηχανισμούς παραγωγής. Το κράτος παραμένει η υπερδομή και συγκαλύπτει ότι γίνεται στην κοινωνία των πολιτών.¹⁹¹

¹⁹⁰ Βλ. περισσότερα James Schmidt, «Κριτική του Διαφωτισμού και Κοινωνία Πολιτών: Εννοιολογικές Συγχύσεις και Καντιανές Λύσεις», *Κοινωνία Πολιτών*, Τεύχος 2, (Άνοιξη 1999), σελ. 68 – 81.

¹⁹¹ Ο Marx χρησιμοποιεί τελικά τον όρο *bürgerliche gesellschaft* με μία δυσπόστατη έννοια: α) κοινωνία πολιτών, β) αστική κοινωνία μιας και στα αγγλικά ο παραπάνω όρος μεταφράζεται και ως *bourgeois society* δηλαδή *αστική κοινωνία*. Η αντιπαράθεση πάνω σε αυτό τον εννοιολογικό διαχωρισμό είναι έκδηλη στους μετέπειτα νεομαρξιστές αλλά και στους μελετητές που δεν ανήκουν στον μαρξιστικό χώρο. Βλ. περισσότερα ο.π. Ζάννης (2002), σελ. 40 – 41.

Ο ιταλός Gramsci, ένας ίσως από τους πιο δυνατούς εκπροσώπους της κοινωνίας πολιτών, στην κριτική του στο μαρξισμό, δεν θεωρεί ότι το κράτος αναλαμβάνει και συγκαλύπτει τις διαφορές της κοινωνίας πολιτών, μιας και αυτό το ρόλο τον αναλαμβάνει η αυτούσια κοινωνία των πολιτών, ως υπερδομή που πορεύεται έναντι του κράτους, χωρίς να το καταπιέζει.¹⁹² Ο Gramsci αναγνωρίζει την παντοδυναμία της αστικής τάξης έναντι του κράτους και της υπερδομής του τελευταίου που περνά στην κοινωνία των πολιτών, δίνοντας στο κράτος την έννοια της υποδομής. Η αστική τάξη στηρίζεται σε μία ιδεολογική δύναμη που στηρίζεται σε μη οικονομικούς θεσμούς και οργανώσεις. Διαφοροποιείται από τους Marx και Hegel και περιλαμβάνει στον όρο κοινωνία πολιτών την οικογένεια και τα συγγενικά δίκτυα, ενώ υποβιβάζει το ρόλο της αγοράς.¹⁹³

Ο Gramsci συνδέει άμεσα την κοινωνία πολιτών με τις σχέσεις εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και την κυβέρνηση και θεωρεί ότι η δημοκρατία ταυτίζεται με την μορφή της εξουσίας που είναι περιορισμένη. Η κοινωνία πολιτών είναι σφαίρα ελευθερίας και ελευθέρων συναλλαγών, εμπορικών και πολιτισμικών, που βασίζεται στην καλλιέργεια δικτύων εμπιστοσύνης αλλά και του κοινωνικού κεφαλαίου που προωθεί τη συνεργασία ανάμεσα σε ατομικές οντότητες.

194

¹⁹² Βλ. περισσότερο David Dyssegaard, «Why Civil Society», *Social Policy*, Vol. 26 (Summer 1996), σελ. 2 –7.

¹⁹³ Η συζήτηση εάν η κοινωνία πολιτών περιλαμβάνει ή όχι την αγορά είναι μία πολύ σοβαρή υπόθεση. Ορισμένοι νεότεροι μελετητές, όπως οι Anthony Giddens και Νίκος Μουζέλης, θεωρούν ότι όχι μόνο δεν την περιλαμβάνει αλλά και ούτε θα πρέπει να την περιλαμβάνει. Η κοινωνία πολιτών συνδέεται με τον πολιτισμό, ενώ η αγορά δεν παράγει πολιτισμό και επομένως οι δύο έννοιες δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό η κοινωνία πολιτών βρίσκεται ανάμεσα στην αγορά και το κράτος. Όσον αφορά τον νεοφιλευθερισμό ο Μουζέλης μέσα από πολλά κείμενα για την κοινωνία πολιτών, θεωρεί ότι σε αυτό το σύστημα, εφόσον οι αδυναμίες τους κράτους περνάνε στην αγορά και μόνο στην αγορά, η κοινωνία πολιτών αποδυναμώνεται ή δεν συντρέπει λόγοι δημιουργίας της εφόσον απουσιάζει από το συγκεκριμένο πολιτικοοικονομικό σύστημα.

¹⁹⁴ Όσον αφορά την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, από τις θεωρήσεις του Alexis de Tocqueville έως αυτές του σήμερα από τον Robert Putnam, πολύ ορθά τοποθετήθηκε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο σχετίζεται άμεσα με την κοινωνία πολιτών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο οικονομικό πεδίο το κοινωνικό κεφάλαιο μειώνει τα κόστη των εμπορικών συναλλαγών, ενώ στο πολιτικό επίπεδο προωθεί

Είναι αυτό που ο Alexis de Tocqueville υπογράμμισε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτών σε άτυπα δίκτυα και ομάδες, λέσχες που τόσο συνέβαλαν στην εγκαθίδρυση ενός υγιούς κοινωνικού υποβάθρου της αμερικανικής δημοκρατίας, χωρίς ωστόσο να υποβαθμίζεται η έννοια του κράτους που πολλές φορές είναι εγγυητής της δημοκρατίας. Αυτές οι ομάδες δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να λειτούργησουν όταν οι πολιτικές ελευθερίες επί το πλείστον, καταστρατηγούνται από το κράτος. Τότε οι οργανώσεις αυτές δεν μπορούν να υπάρξουν και όταν υπάρξουν ο αριθμός τους είναι πρωταρχικά πολύ μικρός έως ελάχιστος. Σύμφωνα με τον Tocqueville, οι οργανώσεις αυτές ουσιαστικά όταν οι πολιτικές ελευθερίες δεν υπόκεινται σε κανέναν περιορισμό, διευκολύνουν τις επιμέρους πολιτικές σχέσεις.¹⁹⁵

το είδος της ζωής που βασίζεται στην «αρχή του συνεταριζέσθαι», η οποία είναι βασική αρχή για την επιτυχία της κυβέρνησης και της μοντέρνας δημοκρατίας. Η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου κατά τον Putnam έχει τρία συστατικά: ηθικές υποχρεώσεις και κανόνες, κοινωνικές αξίες (ειδικά εμπιστοσύνη) και κοινωνικά δίκτυα (ειδικά εθελοντικές ενώσεις). Η κεντρική διατριβή του Putnam είναι ότι εάν μια περιοχή έχει ένα λειτουργικό οικονομικό σύστημα και ένα υψηλό επίπεδο πολιτικής ολοκλήρωσης, είναι το αποτέλεσμα της επιτυχούς συσώρευσης της του κοινωνικού κεφαλαίου. Στις Ηνωμένες Πολιτείες πολλά κοινωνικά προβλήματα προκαλούνται από την πτώση του κοινωνικού κεφαλαίου μια τάση που έχει συνεχιστεί για τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Υπάρχει επίσης μια παλαιότερη έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, αναπτυγμένη από τον Pierre Bourdieu στη δεκαετία του '70 και στην πρόωξη δεκαετία του '80. Προσδιορίζει τρεις διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου: οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική. Αυτοί οι τρεις όροι γίνονται κοινωνικά αποτελεσματικοί, και η ιδιοκτησία τους νομιμοποιείται μέσω της διαμεσολάβησης του «συμβολικού κεφαλαίου». Ο Bourdieu δίνει την έμφαση στις συγκρούσεις και στη λειτουργία δύναμης (κοινωνικές σχέσεις που αυξάνουν τη δυνατότητα ενός παράγοντα δράσης να προωθήσει τα ενδιαφέροντά του). Οι κοινωνικές θέσεις και το τμήμα των οικονομικών, πολιτιστικών και κοινωνικών πόρων γενικά νομιμοποιούνται με τη βοήθεια του συμβολικού κεφαλαίου. Από την προοπτική Bourdieuan, το κοινωνικό κεφάλαιο γίνεται ένας πόρος στις κοινωνικές προσπάθειες που πραγματοποιούνται στους διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους ή τους τομείς. Παραδείγματος χάριν, το πρόβλημα της εμπιστοσύνης μπορεί τώρα να εξεταστεί ως μέρος της συμβολικής προσπάθειας (ή απουσία προσπάθειας) στην κοινωνία. Η εμπιστοσύνη ως πιθανό συστατικό του συμβολικού κεφαλαίου μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην πρακτική της συμβολικής δύναμης και της συμβολικής ανταλλαγής (Εδώ βέβαια, και γενικότερα με το κοινωνικό κεφάλαιο εμπλέκεται και ο *κοινοτισμός* που αναλύεται πιο κάτω). Για την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου και τη σύνδεσή του με την κοινωνία πολιτών και της κοινωνικής ανάπτυξης βλ. περισσότερα F. Fukuyama, «Social Capital, Civil Society and Development», *Third World Quarterly*, Vol. 22, Issue 1 (2001), σελ. 7 – 20. David Lewis, «Civil Society in African Contexts: Reflections on the Usefulness of a Concept», *Development and Change*, Vol. 33, No. 4 (2002), σελ. 570 – 574, Martti Siisilainen, *Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam*, International Society For Third Sector Research, Dublin Conference Working Papers Volume, Fourth International Conference, Trinity College, Dublin, Ireland, (July 5 – 8, 2000), σελ. 1 – 2. Internet version, <http://www.istr.org>

¹⁹⁵ Βλ. περισσότερα στην σύγχρονη, αξιολογία και εμπειριστατωμένη μελέτη του Αντώνη Μακρυδημητρή, *Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών* (Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, 2003), σελ. 63 και στο άρθρο, σχετικά με τη δημοκρατία τα πολιτικά δικαιώματα και τις επιμέρους ελευθερίες

Η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η αμφισβήτηση του ρόλου της κρατικής λειτουργίας αλλά και τα εθνικιστικά δικτατορικά μοντέλα που βασίστηκαν στην προάσπιση του κράτους, είναι μία πραγματικότητα. Πολλές θεωρήσεις σχετικά με την αναβίωση της έννοιας της κοινωνίας πολιτών ήρθαν στο προσκήνιο επισημαίνοντας το σημαντικό ρόλο αυτής της έννοιας ενάντια στην κρατική λειτουργία. Μέχρι τώρα η κοινωνία πολιτών δεν καθιστούσε το ρόλο του κράτους επισφαλής. Η καταγραφή των καταπιεστικών γεγονότων πολλών δικτατοριών όμως, έριξαν το βάρος του κράτους και οι θεωρήσεις που εκπονήθηκαν βάσει των διεθνών γεγονότων, προσέδωσαν στην έννοια της κοινωνίας πολιτών ένα άλλο περιεχόμενο σχετικά με τη συνύπαρξή της με το κράτος.¹⁹⁶

Σ' ένα άλλο επίπεδο ο Gellner, θεωρεί ότι η κοινωνία πολιτών συνδέεται με την *αρχή της μεταλλαξιμότητας*. Δηλαδή αναγκαία και ικανή συνθήκη προκειμένου η κοινωνία πολιτών να ενυπάρξει είναι η διατήρηση της δυνατότητας να μεταβάλλονται οι μορφές συνεργασίας και η κοινωνική ζωή. Και αυτό ο Gellner το τοποθετεί στις αρχές της ελευθερίας και επισημαίνει ότι ελεύθερα πρέπει να αυτοπεριοριστούν οι κανόνες που παγιώνουν τις σχέσεις εμπιστοσύνης και ανταλλαγής. Σχέσεις εμπιστοσύνης ανάμεσα στον πολίτη και στο κράτος αλλά και ανάμεσα στους πολίτες που μεταβάλλουν τις σχέσεις τους ύστερα από την μεταβολή τη γενικότερης κοινωνικής ζωής.¹⁹⁷

Επομένως η κοινωνία πολιτών, σύμφωνα με τον Gellner, δεν έχει καμία σχέση με τη σύγχυση που υπάρχει ανάμεσα στις ιδεολογικές, οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις μιας κοινωνίας. Το άτομο εφόσον

μέσα στη κοινωνία πολιτών, του Dorota I. Pietrzyk, «Democracy or Civil Society?», *Politics*, Vol. 23, No. 1 (2003), σελ. 43 – 44.

¹⁹⁶ Βλ. περισσότερα M. Folley και B. Edwards. «The Paradox of Civil Society», *Journal of Democracy*, (March 1996), σελ. 38 – 41.

¹⁹⁷ Βλ. περισσότερα Δημήτρης Δημητράκος. «Η Ιδέα της Κοινωνίας των Πολιτών», ο.π. Μακρυδημήτρης, (2003), σελ. 27.

δύναται ανεξάρτητα να συμμετάσχει σε αυτές τις δυνάμεις, οι οποίες πορεύονται ανεξάρτητα στον κοινωνικό ιστό, τότε η κοινωνία πολιτών μπορεί να δημιουργηθεί αποτελεσματικά. Ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία υπάρχει ο «μεσόκοσμος» των αυτόνομων και ανεξαρτήτων θεσμών, στους οποίους το άτομο συμμετέχει εξασφαλίζοντας έτσι την ελευθερία του. Στις περιπτώσεις που αυτή η ενδιάμεση κατάσταση απορροφάται από το κράτος ή καταστέλλεται από την αυθαιρεσία του, τότε υποτιμάται και η ελευθερία του ατόμου. Η κοινωνία πολιτών που συγκροτεί το σύνολο των ανεξάρτητων θεσμών και οργανώσεων είναι το προπέτασμα έναντι της κρατικής κυριαρχίας και προστατεύει με τη σειρά της αυτούς τους θεσμούς από την τελευταία.¹⁹⁸

Η άποψη του μεσόκοσμου ή του χώρου όπου η κοινωνία των πολιτών δρα και καλύπτει ολόκληρο το κοινωνικό πεδίο ανάμεσα στο άτομο και στο κράτος, είναι από τις πιο επικρατούσες. Το θέμα της αγοράς όμως είναι ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα μέσα στην κοινωνία πολιτών, εφόσον πολλοί σύγχρονοι συγγραφείς και μελετητές, συμφωνούν στην αποδοχή μιας σχετικά δόκιμης έννοιας ότι η κοινωνία πολιτών βρίσκεται ανάμεσα στο άτομο και στο κράτος ή στο κράτος και στην αγορά. Ορισμένοι συγγραφείς όπως οι Arato και Cohen, μετρούν την κοινωνία των πολιτών ως ένα χώρο όπου το ανταγωνιστικό κέρδος και η ιδιοτέλεια δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στις προβληματικές που προάγουν την κοινωνία των πολιτών ως εγγυήτρια δύναμη της

¹⁹⁸ Βέβαια δεν θα πρέπει να συγχέεται ο «μεσόκοσμος» του Gellner με την έννοια του «μεσαίου χώρου» που πολλές προοδευτικές και συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις του 21^{ου} αιώνα χρησιμοποιούν προκειμένου να προσδώσουν νέο νόημα στο ιδεολογικό ελλειμματικό υπόβαθρό τους και ν' ανακτήσουν το χαμένο έδαφος. Σε καμία περίπτωση η κοινωνία πολιτών δεν ταυτίζεται με την έννοια της παγκοσμιοποιημένης νεοφιλελεύθερης κοινωνίας και της αγοράς, αυτής που προωθεί τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Η κοινωνία πολιτών πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ως η εγγυήτρια δύναμη της ενεργοποιημένης δράσης των πολιτών προς το κοινό συμφέρον, ανεξάρτητα από τις πειθηνίες - προς την επίτευξη ενός πολιτικού στόχου για ανάληψη εξουσιαστικού μηχανισμού - προς το κράτος πολιτικές και κομματικές δυνάμεις. Για τη μη σύνδεση των κομματικών δυνάμεων με την κοινωνία πολιτών που εξάλλου η ίδια η κοινωνία των πολιτών δεν μπορεί να τα αντικαταστήσει βλ. περισσότερα Ivan Doberty, «Democracy Out of Balance: Civil Society Can't replace Political Parties», *Policy Review*, No. 106 (April - May, 2001), σελ. 25 - 35.

σχέσης κράτους - κοινωνίας.¹⁹⁹ Ορισμένοι όμως μελετητές όπως ο Ο' Connell και ο Gellner με βάση το πραγματιστικό και ρεαλιστικό στοιχείο της κοινωνίας, αδυνατούν να προσδώσουν στην κοινωνία πολιτών νόημα έξω από τους μηχανισμούς της αγοράς. Και σε ορισμένες περιπτώσεις, άσχετα εάν είναι δίκαιο ή όχι, όπως θα φανεί πιο κάτω δικαιώνονται σε αμιγώς ρεαλιστικό επίπεδο.²⁰⁰

Η σημερινή σημασιολογία που εκπέμπεται από τη διαφορετική θεώρηση των σύγχρονων πολιτικών τάσεων, οι σύγχρονες απαιτήσεις της δημοκρατίας αλλά και τα γεγονότα της κατάρρευσης των κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών μανιφέστων και προτύπων μέχρι την αυγή του 21^{ου} αιώνα, έφεραν στο προσκήνιο όλα εκείνα τα ζητήματα που ταυτίζονταν με το κράτος αλλά και με την κοινωνία πολιτών. Η ανάγκη επαναοριοθέτησης του κρατικού ρόλου αλλά και της κοινωνίας πολιτών, προς όφελος της δεύτερης, επιστρατεύτηκε προκειμένου η νέα διεθνής κοινότητα να μπορέσει να αξιοποιήσει τις νέες παραμέτρους που γεννήθηκαν και έφεραν στο φως τη σύγχρονη πολιτική μεθοδολογία της κοινωνίας πολιτών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Εκλαϊκευμένα, στην κοινή αντίληψη, η κοινωνία πολιτών είναι ούτε λίγο ούτε πολύ το «αντίθετο» του κράτους. Αποτελεί το σύνολο των πολιτών που η ενεργοποιημένη τους δράση βρίσκει αντίπαλο ένα αρκετά ισχυρό και υπεραρκετό κράτος, πολλές φορές και αναποτελεσματικό. Η επέκταση των κρατικών μηχανισμών στα περισσότερα επίπεδα της κοινωνικής ζωής των πολιτών πολλές φορές, όταν δεν αποφέρουν

¹⁹⁹ Όπως επισημαίνεται σε επόμενο κεφάλαιο η έννοια του ιδιοτελούς κέρδους δεν υφίσταται, εννοιολογικά τουλάχιστον, στις αρχές των ΜΚΟ. Ωστόσο η σύνδεση της κοινωνίας πολιτών σε ορισμένες περιπτώσεις με την εργασία και τα υψηλά πακέτα ανταμοιβών και επιχορηγήσεων καθιστά επισφαλής τη χρήση της κοινωνίας πολιτών έξω από τη διαδικασία της αγοράς. Βλ. περισσότερα Α. Hadenius και F. Ugglä, «Making Civil Society Work, Promoting Democratic Development: What Can States and Donors Do?», *World Development*, Vol. 24, No. 10 (1996), σελ. 1621 – 1625 και P.L. Porta και R. Scazzieri, «Towards an Economic Theory of International Civil Society: Trust, Trade and Open Government», *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol. 8 (1997), σελ. 5 – 7.

²⁰⁰ Βλ. περισσότερα Β. Ο' Connell, «Civil Society: Definitions and Descriptions», *Non Profit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 29, No. 3 (2000), σελ. 471 – 478.

καρπούς, εξασθενούν συνάμα τη μερίδα των πολιτών που επιθυμούν να ενεργοποιηθούν πάνω σ' αυτή και την καθιστούν υποχείρια, αφού πολλές φορές αυτή η ενεργοποίηση αφομοιώνεται από αυτό.²⁰¹

5.2 Ορισμοί.

Οι σύγχρονες χρήσεις του όρου κοινωνία πολιτών μπορούν να ταξινομηθούν σε τρία επίπεδα.²⁰²

1. Σ' εκείνο που κάνει χρήση του όρου αναφορικά με όλα τα δίκτυα οργανώσεων που επιτελούν πολυδιάστατοι ρόλο σε μία εκδημοκρατισμένοι κοινωνία.
2. Σ' εκείνο που κάνει χρήση του όρου για να προσδώσει σημασία σε όλες τις κρατικές ελλείψεις απέναντι στις σύγχρονες απαιτήσεις της κοινωνίας. Εδώ συγκαταλέγονται οι ιδεολογικές τοποθετήσεις για μία κοινωνία νεοφιλελεύθερη και σε πολλές περιπτώσεις μη κρατικής ανάπτυξης.
3. Σ' εκείνο που κάνει χρήση του όρου για να τονίσει μία κοινωνία γεμάτη ελευθερία, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, πολιτικό πλουραλισμό, αλληλεγγύη, συναίνεση, ασφαλή κοινωνική εξέλιξη. Είναι η κοινωνία που επιδιώκει τη δημιουργία του κοινωνικού καπιταλισμού, το πρότυπο της δυτικής κουλτούρας συνυφασμένο με τους κανόνες της αγοράς να λειτουργούν αρμονικά μέσα σε μία κοινωνικά και πολιτικά εξελίξιμη κοινωνία. Βέβαια, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να τοποθετηθεί στη σφαίρα της ουτοπίας, μιας και τα πολλά και δυσθεώρητα σημερινά προβλήματα αφήνουν πολλές

²⁰¹ Βλ. περισσότερα ο.π. Μακρυδημήτρης, (2003), σελ. 59 - 60.

²⁰² Βλ. περισσότερα ο.π. Ζάννης (2002), σελ. 44 - 46.

αμφιβολίες γι' αυτή τη συγκεκριμένη χρήση του όρου *κοινωνία πολιτών*.

Έτσι σύμφωνα με τα παραπάνω και με την ιστορικά και χρονολογικά τεκμηριωμένη πορεία της κοινωνίας πολιτών αλλά και με τις αντίστοιχες επιφυλάξεις, δίνονται παρακάτω οι επικρατέστεροι ορισμοί:

- Η κοινωνία πολιτών είναι ο χώρος στον οποίο οι άνθρωποι συνέρχονται και ανταλλάσσουν ιδέες αλλά και προϊόντα μεταξύ τους. Μέσα στη κοινωνία πολιτών μπορούν να γίνουν απειράριθμες κοινωνικές επιλογές χωρίς να είναι ριζωμένες στη παράδοση και σε προεπιλεγμένα σχήματα. (Ferguson).
- Η κοινωνία πολιτών είναι η μορφή συνεργασίας που ταιριάζει σ' ένα κράτος ή *civitas*, δηλαδή μία κοινωνία που ρυθμίζεται από νόμους οι οποίοι έχουν περάσει από μία δοκιμασία οικουμενικότητας και οι οποίοι καλούν τους πολίτες σε σεβασμό των αρχών «έννομης ελευθερίας», «ασότητας και ανεξαρτησίας των πολιτών». (Kant).
- Η κοινωνία πολιτών καλύπτει το χώρο που βρίσκεται ανάμεσα στο κράτος και την οικογένεια και ταυτίζεται με το πεδίο ιδιωτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων και συμφερόντων, το ιδιωτικό και εμπορικό δίκαιο. (Hegel).
- Η κοινωνία πολιτών είναι το πεδίο διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων και αποτελεί την υποδομή απέναντι στην υπερδομή του κράτους. (Marx).
- Η κοινωνία πολιτών είναι η σφαίρα ελευθερίας στο οικονομικό, πολιτισμικό, πολιτικό επίπεδο. Αποτελεί την υπερδομή της κοινωνίας απέναντι στην υποδομή του κράτους και για να υπάρξει πρέπει να εκλείψει ο κρατικός καταναγκασμός απέναντί της. (Gramsci).

- Η κοινωνία πολιτών είναι μία σφαίρα κοινωνικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην οικονομία και το κράτος που απαρτίζεται από την οικογένεια, τις οργανώσεις, τα κοινωνικά κινήματα και τις διάφορες μορφές της δημόσια επικοινωνίας. (Cohen & Arato).
- Η κοινωνία πολιτών είναι ένας ιδεότυπος που περιγράφει και οραματίζεται ταυτόχρονα ένα σύνθετο και δυναμικό σύστημα από νομικά κατοχυρωμένους μη κυβερνητικούς θεσμούς που τείνουν να μην είναι βίαιοι. Έχουν δική τους ξεχωριστή οργάνωση και δραστηριότητα και είναι μονίμως σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους αλλά και με τους κρατικούς θεσμούς που οριοθετούν (ή απαγορεύουν), ενώ καθιστούν δυνατές τις δραστηριότητές τους. (Keane).
- Η κοινωνία πολιτών είναι μία νέα διάσταση, πολύ μεγαλύτερη από το άθροισμα των συμβαλλόμενων παραγόντων (κοινωνία - κράτος) και προκείμενου να ενυπάρξει, πρέπει ελεύθερα το κράτος αλλά και οι κερδοσκοπικές και οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις να συνεργαστούν αποτελεσματικά. (O' Connell).
- Η κοινωνία πολιτών συγκροτείται από «ρηματικά σχήματα» (diskursive designs) τα οποία μεταφέρουν στην πολιτική δημοσιότητα και στην ιδιωτική σφαίρα την απήχηση που έχουν διάφορα ζητήματα - προβλήματα της νεωτερικότητας. (Habermas).
- Η κοινωνία πολιτών είναι μία κοινωνία στην οποία το πολίτευμα και η οικονομία είναι διαχωρισμένα. Είναι ένα σύνολο ποικίλων μη κυβερνητικών θεσμών αρκετά ισχυρών ώστε να αντισταθμίζουν το κράτος, και που ενώ δεν το εμποδίζουν να εκπληρώσει το ρόλο του ως εγγυητή της ειρήνης και διαιτητή μεταξύ μεγάλων συμφερόντων, μπορούν ωστόσο

να το εμποδίσουν να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει το υπόλοιπο της κοινωνίας. (Gellner).

- Η κοινωνία πολιτών μπορεί να σηματοδοτήσει την αφετηρία μιας νέας διαίρεσης του συνόλου της κοινωνίας με βάση την συμπεριφορά των μελών της. Περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τα άτομα εκείνα ή τις ενώσεις πολιτών οι οποίες, συχνά σε συνεργασία με τους κρατικούς φορείς, επιδιώκουν να συμπληρώσουν ή να βελτιώσουν την απόδοση του κράτους και των κρατικών οργανισμών. (Κουτσούκης).
- Η κοινωνία πολιτών εδράζεται για να μπορέσει το άτομο να εμπεδώσει την αυτονομία του σε μια σύγχρονη, διαφοροποιημένη κοινωνία στην οποία θα πρέπει να προστατευθεί όχι μόνο από τον κρατικό αλλά και από τον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό αυταρχισμό. Η κοινωνία πολιτών στο πολιτικό κυρίως επίπεδο είναι ένας χώρος μεταξύ του κράτους και των πολιτών, των κυβερνώντων και των κυβερνωμένων. Ο χώρος αυτός αποτελείται από «ενδιάμεσα στρώματα» ή οργανώσεις που προστατεύουν τους πολίτες από τον κρατικό αυταρχισμό και από την άλλη μεριά, προστατεύουν τις πολιτικές ηγεσίες από τις εκ των κάτω προερχόμενες λαϊκιστικές πιέσεις. (Μουζέλης).
- Η κοινωνία πολιτών είναι χώρος διαμόρφωσης εμπιστοσύνης και άσκησης ελευθερίας. Είναι ο ενδιάμεσος χώρος ανάμεσα στο κράτος και τον πολίτη, ένα πλέγμα δράσεων ανάμεσα σε εθελοντικές κυρίως οργανώσεις. Είναι το αντιστήριγμα στο κράτος και συγχρόνως χώρος εκούσιας συμμετοχής σ' ένα πολιτικό και κοινωνικό σύνολο. Λειτουργεί επικουρικά απέναντι στο κράτος, εφόσον το τελευταίο εδράζεται στη

συναίνεση, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τη κοινωνία πολιτών. (Δημητράκος).

- Η κοινωνία πολιτών παρουσιάζει μία ευκρίνεια και εμβέλεια στο μέτρο που συνδέεται άμεσα και αναφέρεται ρητά στις ουσιαστικές προϋποθέσεις της δημοκρατίας. Συγκροτεί το κοινωνικό και επικοινωνιακό πεδίο μέσα στο οποίο πραγματώνεται η δημοκρατία. Είναι μεταξύ άλλων το σύνολο των μη κυβερνητικών οργανώσεων που αναπτύσσουν τη δράση τους στην μεταξύ κράτους και αγοράς σφαίρα, αυτή του *κοινωνικού πράττειν*, το οποίο έτσι διακρίνεται σ' ένα τρίπτυχο αλληλένδετων όσο και αυτοτελών πεδίων: κράτος, αγορά, κοινωνία πολιτών. (Μακρυδημήτρης).
- Η κοινωνία πολιτών είναι ο αυτοτελής χώρος μεταξύ της ιδιωτικής οικονομίας και της ατομικής σφαίρας από τη μία και των επίσημων πολιτικών θεσμών μιας κοινωνίας από την άλλη, τους οποίους αναπόδραστα συμπληρώνει χωρίς να υποκαθιστά. Στο χώρο αυτό, διασφαλίζεται η ποιότητα και το βάθος μιας αλληλοελεγχόμενης δημοκρατίας και καταξιώνεται ένα κοινωνικά υπεύθυνο και ατομικώς ανεξάρτητο άτομο, με πλήρη συνείδηση της οικουμενικότητας των κοινών προβλημάτων, της τοπικότητας, της συλλογικής δράσης και του φθαρτού, άρα ηθικού προσδιορισμού του καθενός, ενός συνειδητού και ενεργού όχι ανά τετραετία πολίτη. (Γιαννής).

Σε ότι έχει να κάνει με την εννοιολογική τοποθέτηση των επιστημόνων η παρούσα μελέτη θεωρεί ως βάση αλλά και ως άρτια τεκμηριωμένες, χωρίς ωστόσο να υποτιμά το μέγεθος των υπολοίπων, δύο ορισμούς. Η πρώτη έχει να κάνει με αυτή του Ernest Gellner, ο οποίος ενσαρκώνει σε σύγχρονο επίπεδο το νόημα μιας συμπαγούς κοινωνίας πολιτών και κάνει λόγο για μη κυβερνητικούς φορείς που

νοηματοδοτούν την ύπαρξή της. Η δεύτερη αφορά την τοποθέτηση του πρωτοπόρου στα θέματα πολιτικής κοινωνίας Νίκου Μουζέλη που θεωρεί ότι η κοινωνία πολιτών λειτουργεί ανάλογα με τη χρήση της α) ως αντίποδας του κράτους, β) ως ενδιάμεσος χώρος – ενδιάμεσα στρώματα μεταξύ κυβέρνησης και κυβερνώντων και γ) ως μεσόκοσμος ανάμεσα στην αγορά και στο κράτος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση του Μουζέλη για την ελληνική περίπτωση.²⁰³

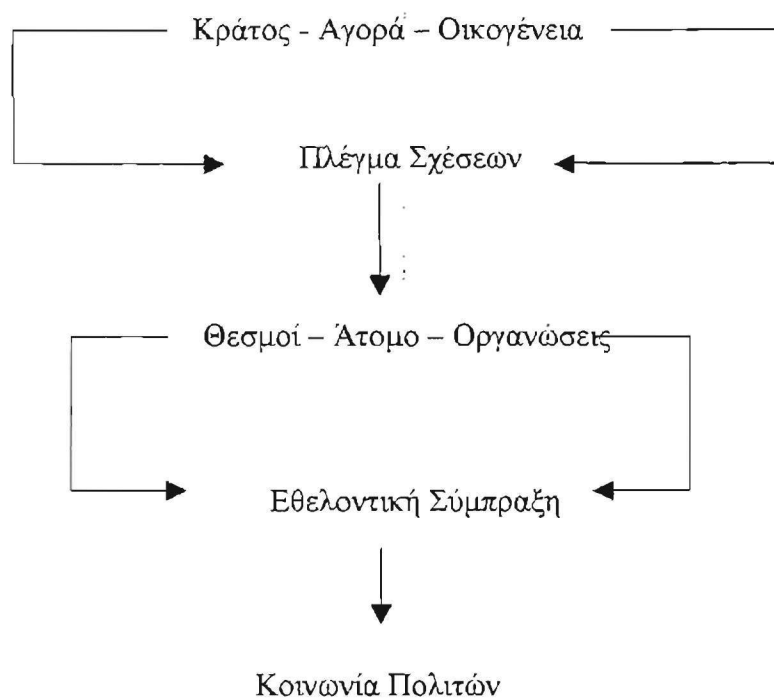
Βέβαια αν τολμηθεί ένας ορισμός εργασίας θα ήταν ότι: *η κοινωνία πολιτών είναι η σφαίρα των θεσμών, των ομάδων, των μη κυβερνητικών οργανώσεων, που μέσα από την οικογένεια, το κράτος, την αγορά οι άνθρωποι συμπράττουν σε καθεστώς εκούσιας δράσης και ελευθερίας, προς όφελος των κοινών τους ενδιαφερόντων μέσα στα πλαίσια της δημοκρατικά οργανωμένης κοινωνίας, που τη χαρακτηρίζει η εμπιστοσύνη, η αλληλεγγύη, η συνεργασία και η ανοχή.*

Τα δύο σχήματα που ακολουθούν συνοψίζουν όλα όσα αναφέρθηκαν:

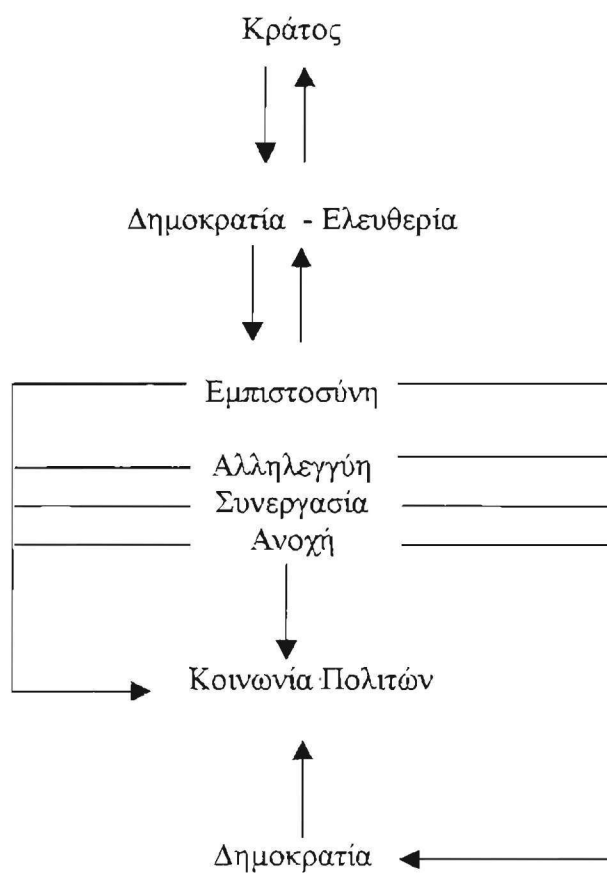
²⁰³ Σύμφωνα με τον Μουζέλη, στην Ελλάδα η κοινωνία πολιτών είναι σε ημιληθαργική κατάσταση εφόσον το ελληνικό κράτος διακατέχεται από μία ύψιστη κομματικοκρατία που επιχειρεί να διεισδύσει και να ελέγξει ακόμα και την κοινωνία πολιτών και τις οργανώσεις που άπτονται σ' αυτή. Στην Ελλάδα, ως μία χώρα της ύστερης ανάπτυξης, η κοινωνία πολιτών βασίστηκε στο πλαίσιο του ανταρχικού κορπορατισμού. Η καθυστέρηση του εκσυγχρονισμού των κοινωνικών δομών και η ταύπιση της κοινωνία πολιτών με τις πολιτικές - κομματικές διαδικασίες αλλά και το κράτος είναι ένα στοιχείο αντιανπτυξιακό. Στην Ελλάδα και όχι μόνο για να λειτουργήσει η κοινωνία πολιτών πρέπει να εκλείψει το είδος της *αμοραλιστικής οικογενειοκρατίας*, των κομματικών δράσεων και των αυξημένων πελατειακών σχέσεων και ν' αποκτήσει η κοινωνία πολιτών την *αυτονομία* στοιχείο, το οποίο σύμφωνα με τον έλληνα μελετητή είναι το σημαντικότερο της αυτοπραγμάτωσης της κοινωνίας πολιτών. Ο όρος «civility» που προαναφέρθηκε . όσο και αν είναι δύσκολη η απόδοσή του στην ελληνική, (δημόσια επικοινωνία και διάλογος ανάμεσα στους φορείς της κοινωνίας με ενεργή συμμετοχή), απουσιάζει από την ελληνική πραγματικότητα ενώ το τετράπτυχο εμπιστοσύνη, αλληλεγγύη, συνεργασία, ανοχή είναι το αναγκαίο με βάση την αυτονομία προκειμένου να εγκαθιδρυθεί στην ελληνική κοινωνία και όχι μόνο η κοινωνία πολιτών. Βλ. περισσότερα Νίκος Μουζέλης, «Νεωτερικότητα Ύστερη Ανάπτυξη και Κοινωνία Πολιτών». *Κοινωνία Πολιτών*, Τεύχος 1, (1999), σελ. 44 – 52 και «Τι είναι η Κοινωνία των Πολιτών». *Το Βήμα*, 14 Δεκεμβρίου 1997. Internet version. <http://tovima.dolnet.gr>

Σχήματα 5-6 Αλληλεπίδραση κοινωνίας πολιτών – κράτους – οικογένειας – κοινωνίας – αγοράς

Σχήμα 5

Σχήμα 6

Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι η κοινωνία πολιτών δεν είναι μόνο οι οργανώσεις του μη κρατικού φορέα που βασίζονται στον εθελοντισμό τη φιλανθρωπία και τον αλtruισμό. Η κοινωνία πολιτών είναι εκτενέστερα βασισμένη στην έννοια της δημόσιας επικοινωνίας ανάμεσα στα αντιτιθέμενα μέρη (civility). Οι αντιρρήσεις για τους ορισμούς και την ιστορική διαχρονική αξία της κοινωνίας πολιτών μπορούν να συμβάλλουν στην αντίστοιχη ιστορική αξία όλων των θεωρητικών ρευμάτων σχετικά με το κράτος αλλά και την κοινωνία.²⁰⁴ Έτσι: α) σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία η κοινωνία πολιτών υπονομεύει την ταξική πάλη. Ως απάντηση εδώ μπορεί να χρησιμοποιηθεί το γεγονός ότι η ταξική πάλη είναι μία διαδικασία που δεν ανταποκρίνεται μόνη της στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, β) σύμφωνα με τους κανόνες μεθοδολογίας, θεωρείται ότι η κοινωνία πολιτών είναι μία ασαφής έννοια. Όμως το γεγονός ότι πολλές κοινωνίες λ.χ. της Λατινικής Αμερικής και των Βαλκανίων παρουσιάζουν μία ισχυρή κοινωνία πολιτών έναντι των δυτικών χωρών που παρουσιάζουν έντονη δραστηριότητα σ' αυτό τον τομέα ή το γεγονός της αφύπνισης των πρώην ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών, δείχνουν αν μη τι άλλο ότι η κοινωνία πολιτών είναι μία μετρήσιμη έννοια, γ) σύμφωνα με την μεμονωμένη ιστορική και ανθρωπολογική θεώρηση, η κοινωνία πολιτών αφορά τις δυτικές κοινωνίες και όχι λ.χ. του λαούς της Αφρικής δεδομένου ότι οι σχέσεις βασίζονται, μόνο στις τοπικές ομάδες. Εδώ σαν απάντηση θα μπορούσε να ήταν η αντίδραση μιας μερίδας της κοινωνίας απέναντι στα φονταμενταλιστικά καθεστώτα και στις πρακτικές της Μέσης Ανατολής, δ) Ως η πιο σοβαρή αντίρρηση σε αυτό που αφορά στην κοινωνία πολιτών έχει να κάνει με την καπήλευση του όρου και της αντιφατικής χρησιμοποίησής του βάσει της έννοιας (civility) από ομάδες

²⁰⁴ Βλ. περισσότερα Δημήτρης Σωτηρόπουλος, «Εννοιολογικές Διευκρινήσεις για την Κοινωνία Πολιτών», *Κοινωνία Πολιτών*, Τεύχος 5 (Χειμώνας 2000), σελ. 11 – 12.

εθνικιστικού περιεχομένου, οργανώσεων θρησκευτικού φανατισμού, ρατσιστικά κινήματα, φιλοπόλεμες οργανώσεις κλπ.²⁰⁵ Εξ' ορισμού λοιπόν η κοινωνία πολιτών δεν είναι πάντα κάτι θετικό. Ορισμένοι φορείς μπορεί να επικαλούνται το γενικό συμφέρον και την κοινωνική δικαιοσύνη, όμως αυτά δεν ισχύουν πάντα. Το αν βέβαια θα ενισχυθεί ο θολός ρόλος τους εξαρτάται άμεσα από τον τρόπο συγκρότησης των κοινωνιών και από τα παθολογικά φαινόμενα που το κράτος καλλιεργεί. Εδώ η ανάγκη μεταρρύθμισης των αξιών από το κράτος αλλά και η αναμέτρηση της κοινωνίας πολιτών με την μισαλλοδοξία και το φανατισμό θα δείξουν μελλοντικά εάν η ανεκτικότητα και η διάλογος θα επικρατήσουν, κάνοντας ακόμα πιο υγιή την κοινωνία πολιτών.²⁰⁶

Οι ορισμοί αυτοί κινήθηκαν ή εκπονήθηκαν κάτω από τις επιταγές πολλών ιδεολογικών προτύπων και μοντέλων πολιτικοοικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα ανά δεκαετίες. Τα τέσσερα επικρατέστερα μοντέλα ανάπτυξης αλλά και περισσότερο της δράσης της κοινωνίας πολιτών είναι τα εξής:²⁰⁷

1. Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο της κοινωνίας πολιτών.

Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο της κοινωνίας πολιτών είναι συνώνυμο με τον ιδιωτικό τομέα και την αγορά. Ένας ισχυρός ιδιωτικός τομέας είναι πιθανός μόνο στο συνδυασμό μ' έναν αδύνατο κρατικό τομέα και αντίστροφα. Οι πολίτες εμφανίζονται ως χρήστες, ψηφοφόροι

²⁰⁵ Η 11^η Σεπτεμβρίου 2001, θα μπορούσε να συνηγορήσει στο γεγονός της παρανόησης ή της σκόπιμης ταύτισης αυτού του είδους της κοινωνίας πολιτών με την προσπάθεια του γενικού συμφέροντος.

²⁰⁶ Αν λ.χ το κράτος είναι ο φορέας καλλιέργειας των αναπτυξιακών πρακτικών και προγραμμάτων και ενισχύει την αναπτυξιακή διαδικασία ως μία καθιερωμένη αξία, τότε η κοινωνία πολιτών ενεργοποιείται αυτόματα και ενισχύεται σημαντικά.

²⁰⁷ Βλ. περισσότερα Anders Hanberger, «Policy and Program Evaluation, Civil Society, and Democracy», *American Journal Of Evaluation*, Vol. 22, No. 2 (2001), σελ. 213 – 216. Για τα μοντέλα της κοινωνίας πολιτών βλ. περισσότερα στην εργασία των H. Anheier και L. Carlsson, *Civil Society: What it is, and how to Measure it* (London: London School of Economics. Centre for Civil Society, 2001), και Helmut K. Anheier, *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy* (London: Earthscan Publications, 2004).

ως πελάτες, και ο δημοκρατικός πολίτης θεωρείται λίγο πολύ ως καταναλωτής. Σ' αυτήν την έννοια της κοινωνίας πολιτών, τα άτομα θεωρούνται ως οικονομικά όντα που στοχεύουν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους. Οι κοινωνικές σχέσεις, και μέσα στην κοινωνία πολιτών και μεταξύ του ιδιωτικού και κρατικού τομέα, εμφανίζονται από την άποψη των σχέσεων - συμβάσεων. Η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών και των θεσμικών αλλαγών υπέρ των μηχανισμών αγοράς ενισχύει μια νεοφιλελεύθερη έννοια της κοινωνίας πολιτών.

2. Ο κοινοτισμός.

Το κοινοτικό μοντέλο της κοινωνίας πολιτών σύμφωνα με την κοινοτική προοπτική, εμφανίζει την κοινωνία να είναι συνώνυμο με την κοινότητα.²⁰⁸ Έχει τις ρίζες του στην αμερικανική κοινωνία και στα προβλήματα κοινωνικής αταξίας και αναρχίας των ηθών της δεκαετίας του '60 αλλά και στις υλιστικές επιδιώξεις των αρχών του αυτής του '80.

Ο κοινοτισμός επισημαίνει ότι οι περισσότερες ανθρώπινες σχέσεις και ενώσεις είναι δεδομένες παρά επιλεγμένες ή εθελοντικές. Από την κοινοτική προοπτική, η κοινωνία πολιτών είναι η σφαίρα στην οποία η έννοια της ζωής και η ταυτότητα δημιουργούνται. Αυτή η έννοια της κοινωνίας πολιτών είναι αρκετά διαφορετική από αυτή του νεοφιλελευθερισμού. *Οποιαδήποτε μορφή συλλογικής δράσης και ένωσης μπορεί να αποτελέσει κοινότητα και να ξεκινά από μια μικρή φτάνοντας να περιλαμβάνει ολόκληρο τον κόσμο!*

Η προϋπόθεση για την ύπαρξη της κοινότητας είναι η αφομοίωση από τα μέλη της έννοιας του κοινοτικού δεσμού (communitarian nexus).

²⁰⁸ Πολύ περισσότερα γι' αυτό το θέμα και συγκεκριμένα απαντήσεις στο ιδεολογικό ζήτημα κοινοτισμός ή κοινωνία πολιτών, αναφέρονται στο άρθρο του Α. Μακρυδημήτρη, «Αναζητώντας τη Δύναμη των Ελευθέρων Λαών, *Το Βήμα, Νέες Εποχές*, 26 Νοεμβρίου 2000, σελ. 8 – 9. Σύμφωνα με το συγγραφέα «βασική πηγή έμπνευσης των αρχών του κοινοτισμού μπορεί να θεωρήσει κανείς το βιβλίο

Δεν νοείται κοινότητα όταν οι κοινοτικοί δεσμοί υποχωρούν μπροστά στις υλιστικές επιδιώξεις, τη βία, το χρήμα. Βέβαια ο κοινοτισμός εμβαθύνει υπερβολικά στην έννοια της συνοχής και της τάξης βάζοντάς τις πάνω από τον αυτοκαθορισμό των ατόμων. Αυτό σε συνδυασμό με τα κακέκτυπα πολλών κοινοτήτων που δεν φημίζονται για την αγαθή τους δράση, εξυψώνει την αυτούσια κοινωνία πολιτών όπως περιγράφηκε παραπάνω.

Αυτοί που κρατούν την κοινοτική έννοια της κοινωνίας πολιτών θεωρούν ότι οι κοινωνικές ταυτότητες έχουν διαβρωθεί εν μέρει από τον εκσυγχρονισμό και την κρατικοποίηση των σύγχρονων, πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Σήμερα, πολλοί υπερασπιστές της ενίσχυσης της κοινωνίας πολιτών σε αυτήν την κατεύθυνση μπορούν να βρεθούν στις αγροτικές περιοχές, μικρούς δήμους, και χωριά όπου οι τοπικές ιεραρχίες, οι άκαμπτοι κανόνες, και μια συλλογική ταυτότητα είναι δεδομένα στοιχεία.

3. Το διαμεσολαβητικό μοντέλο.

Στο διαμεσολαβητικό μοντέλο, η κοινωνία πολιτών γίνεται κατανοητή ως δικτυακή γειτονιά των αστικών πολιτικών όπου οι πολίτες και οι ελεύθερες ενώσεις είναι σε αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με αυτήν την προοπτική, η κοινωνία πολιτών μπορεί να καθοριστεί ως άθροισμα πολιτικών κοινοτήτων που είναι κατάλληλες ως κοινότητες αλλά είναι αρκετά ανοικτές και ελεύθερες για να επιτρέψουν την πολιτική συμμετοχή σε εθελοντική βάση. Τα άτομα προετοιμάζονται να πάρουν την ευθύνη, όχι μόνο για τις προσωπικές υποθέσεις τους, αλλά και για το κοινό αγαθό επίσης. Μια μεσολαβητική κοινωνία πολιτών χρειάζεται μια

του Am. Etzioni, *The Spirit of Community. The Reinvention of American Society* (New York: Simon and Schuster, 1993).

ζωτικής σημασίας δημοκρατική σφαίρα εν μέρει έξω και εν μέρει μέσα στα επίσημα δημοκρατικά ιδρύματα. Αυτή η έννοια της κοινωνίας πολιτών περιλαμβάνει τρία μοντέλα της κοινωνίας συνολικά, το κράτος, την ιδιωτική αγορά, και την αστική δικτυακή γειτονιά (πολιτικός τομέας). Η κοινωνία πολιτών δεν είναι μια εναλλακτική λύση στη δημοκρατική κυβέρνηση, αλλά το ελεύθερο διάστημα, στο οποίο οι δημοκρατικές τοποθετήσεις είναι καλλιεργημένες και η δημοκρατική συμπεριφορά ρυθμίζεται. Δεν είναι ένα συνώνυμο για την ιδιωτική αγορά αλλά ένα αντίδοτο στο εμπορική ωμότητα του εγωισμού της αγοράς.

4. Το φεμινιστικό μοντέλο

Το αμφιλεγόμενο, και για πολλούς μη σημαντικό, φεμινιστικό μοντέλο των φεμινιστών συγγραφέων της κοινωνίας πολιτών, προσδιορίζεται με μια καλυμμένη αρσενική πόλωση που ενσωματώνεται στις περισσότερες συλλήψεις της κοινωνίας πολιτών. Μερικές φεμινίστριες έχουν διαμορφώσει μια κριτική αυτής της μεταμφιεσμένης αρσενικής πόλωσης και έχουν συζητήσει τα πιθανά χαρακτηριστικά μιας φεμινιστικής κοινωνίας πολιτών.

Αν και υπάρχουν διάφορες φεμινιστικές έννοιες της κοινωνίας πολιτών, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι η ιδιωτική σφαίρα είναι μέρος της αστικής σφαίρας και χρησιμοποιείται για να εξαγάγει έναν φεμινιστικό ιδανικό τύπο. Για τις φεμινίστριες, μια επιθυμητή κοινωνία πολιτών είναι αυτή στην οποία οι ανισότητες γένους εγκαταλείπονται και η δημοκρατία ακμάζει. (Μια φεμινιστική αστική κοινωνία θα προήγε την ειρήνη και τις μη βίαιες παραδόσεις του Ιησού, de Toqueville, Gandhi, Martin Luther King, Tutu). Στις φεμινιστικές έννοιες της κοινωνίας πολιτών, η οικογένεια (χωρίς την αναφορά σε οποιοδήποτε εξιδανικευμένο τύπο οικογένειας) είναι συμπεριλαμβανόμενη στην

αστική σφαίρα. Το αντίθετο με άλλες έννοιες της κοινωνίας πολιτών, αυτή η δικτυακή γειτονιά εμφανίζεται ως πολιτική και μη-ιδιωτική δικτυακή γειτονιά. Μερικές φεμινίστριες υποστηρίζουν ότι απλά δεν υπάρχει καμία ιδιωτική σφαίρα στα φιλελεύθερα κράτη του 20ού αιώνα. Στη φεμινιστική έννοια, η ιδιωτική δικτυακή γειτονιά (νοικοκυριά και οικογένεια) χρειάζεται να θεωρηθεί μέρος της κοινωνίας πολιτών και επίσης υπαγόμενη στη δημοκρατική εκτίμηση. Εντούτοις, αυτή η προοπτική δεν κάνει μια σαφή διάκριση μεταξύ της αστικής σφαίρας και της δημόσιας ή πολιτικής σφαίρας.

Όλες οι σύγχρονες δημοκρατίες λοιπόν, εφόσον είναι σύνθετες, περιλαμβάνουν στοιχεία από διαφορετικά μοντέλα της δημοκρατίας και της κοινωνίας πολιτών. Μια συγκεκριμένη πολιτική ή ένα πρόγραμμα μπορεί να προαγάγει ένα ορισμένο «ιδανικό» ή ένα «μικτό» μοντέλο της δημοκρατίας και της κοινωνίας πολιτών. Αυτό όμως που καθιστά την κοινωνία πολιτών συμπαγή και με ευδιάκριτο ρόλο (παρόλη την ασάφεια της έννοιας που υπάρχει και καλλιεργείται σε πολλούς ιδεολογικούς χώρους), αναφέρεται στην υιοθέτηση των θετικών στοιχείων της κοινωνίας από τους πολίτες και το κράτος, που θα χρησιμοποιηθούν για την αυτοπραγμάτωση των ίδιων των ατόμων.

5.3 Στοιχεία αυτοπραγμάτωσης και σύστασης της κοινωνίας πολιτών.

Είναι καίριο το ζήτημα της σύστασης της κοινωνίας πολιτών από τα ίδια τα άτομα εκτός των ιστορικά προσδιορισμένων και τρεχουσών εξελίξεων. Δηλαδή εκτός των συνθηκών που έχουν να κάνουν με την ίδια την κοινωνία, τους θεσμούς, το κράτος, την αγορά και τις παραλείψεις που υπάρχουν σε κάθε τομέα. Σίγουρα η κουλτούρα, οι κοινωνικές αξίες,

οι κρατικές αδυναμίες, η ηλικία, η θέση της οικογένειας και ο προστατευτισμός της και γενικότερα οι ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες συμβάλλουν ως ανεξάρτητες μεταβλητές στην ανάπτυξη ή στην υπανάπτυξη της κοινωνία πολιτών. Τι γίνεται όμως με το ίδιο το άτομο;

Τα κίνητρα συμμετοχής σίγουρα διαφέρουν από άτομο σε άτομο αλλά στην ευρύτερη κοινωνία πολιτών και όχι μεμονωμένα στις διάφορες οργανώσεις (άσχετα αν το μέτρο της κοινωνίας πολιτών βασίζεται σ' αυτή τη συμμετοχή η οποία αναλύεται πιο κάτω διεξοδικά) η συμμετοχή των ατόμων έχει κάποια ενιαία χαρακτηριστικά.²⁰⁹

- **Αξίες.** (Η ατομική ανάγκη για ενεργή έκφραση πεποιθήσεων που σχετίζονται με υψηλότερα ιδανικά όπως θρησκεία, φιλοσοφία, αλτρουισμός, φιλανθρωπία κλπ).
- **Κατανόηση.** (Η έλλειψη κατανόησης και η ανάγκη ταύτισης των ατομικών απόψεων με άλλα άτομα ή με οργανωμένες ομάδες).
- **Ενδυνάμωση της αυτοπεποίθησης.** (Μέσω της διαδικασίας του κοινωνικού πράττειν το άτομο αυτόματα συμπεριλαμβάνεται στις κοινωνικές ομάδες και οργανώσεις και η αυτογνωσία του περί αυτού λειτουργεί στη ψυχολογία του ως θετική παράμετρος).
- **Επιδίωξη ευχαρίστησης.** (Έρευνες δείχνουν ότι τα άτομα που συμμετέχουν εκτενέστερα στις διάφορες οργανώσεις διατηρούν ανέπαφο το ηθικό τους που τους προκαλεί η επίτευξη των μονομερών ή πολυμερών στόχων τους).
- **Παροχή υπηρεσιών προστατευτικού χαρακτήρα.** (Η ανάγκη της προσφοράς και της διαθεσιμότητας σε τρίτους προκειμένου

να λυθούν πολλά προβλήματα των ατόμων που συμμετέχουν στην κοινωνία πολιτών π.χ. συνειδησιακά).

- **Κοινωνικοποίηση.** (Η εσωτερίκευση νέων κανόνων και διαμόρφωσης προτύπων συμπεριφοράς ξένα ως τη στιγμή που ένα άτομο αρχίζει να συμμετέχει σ' έναν φορέα της κοινωνίας πολιτών. Η επέκταση και η επιδίωξη των κοινωνικών συναναστροφών είναι ένα αίτιο και ένα αποτέλεσμα από την παραπάνω συμμετοχή).
- **Επέκταση γνώσεων.** (Η επέκταση γνώσεων σε ήδη κατέχοντα ζητήματα αλλά και η ασχολία με άλλα ζητήματα συναφούς αντικειμένου ως το μέσο για την ατομική αυτοπραγμάτωση).
- **Επάγγελμα.** (Ο εθελοντισμός μπορεί να λειτουργήσει ως έναυσμα, είτε για να δημιουργηθούν οι φορείς της κοινωνίας πολιτών, είτε για τη συμμετοχή των ατόμων. Όμως, οι νέες εξελίξεις και η ενδυνάμωση πολλών φορέων της κοινωνίας πολιτών όπως οι ΜΚΟ, καθιστούν την κοινωνία πολιτών μία εναλλακτική λύση στο πρόβλημα της ανεργίας).
- **Απόδοση έντιμων οφελών.** (Είναι πλέον ξεπερασμένη η άποψη ότι η εθελοντική εργασία στην οποία βασίζονταν αμιγώς η κοινωνία πολιτών είναι το μοναδικό στοιχείο που την καθιστά ισχυρή απέναντι σε άλλους θεσμούς όπως το κράτος. Το επάγγελμα από τη μια και τα προσωπικά οφέλη από την άλλη - προσωπική προβολή, καταξίωση κλπ - καθιστούν την κοινωνία πολιτών μια κοινωνία όπου η αρχή της ανταποδοτικότητας και του δώρου δεν απουσιάζει).

Μέσα στα ενδεικτικά αυτά στοιχεία της ανάπτυξης της κοινωνίας πολιτών που αφορούν τους συμμετέχοντες ενδεχομένως να υπάρχουν και

²⁰⁹ Βλ. περισσότερα Ειρήνη Παναγιωτίδου, «Πού, Πότε και Γιατί Αναπτύσσεται η Κοινωνία των Πολιτών», *Κοινωνία Πολιτών*, Τεύχος 8 (Χειμώνας 2002), σελ. 21 – 22 και United Nations General

άλλα. Ωστόσο, οι βασικές αρχές που διέπουν τους πολίτες που ενεργοποιούνται βάσει της κοινωνίας πολιτών και της δίνουν ένα νόημα και πέρα από τα γνωστά ευχολόγια περί αυτής, εκπίπτουν από την καθγιασμένη σειρά ανάπτυξης της κοινωνίας πολιτών με αποτέλεσμα να γίνονται εχθροί της.

5.4 Μία συνοπτική κριτική.

Η κοινωνία πολιτών, κατά τον επικρατέστερο ορισμό της, είναι το τμήμα της κοινωνίας που ενεργοποιείται μεταξύ του δημόσιου χώρου και της οικογένειας, που λειτουργεί στον χώρο του ιδιωτικού επί το πλείστον δικαίου. Από τον Hegel έως και σήμερα, όλοι οι ορισμοί που προσπάθησαν να διαφωτίσουν τους πολίτες σε ποιον ιδεατό τύπο κοινωνίας πρέπει να ανήκουν αλλά και να αναπτύξουν μελλοντικά, αυτό που τελικά κατάφεραν, χωρίς πιθανόν να το γνωρίζουν, είναι να οριοθετήσουν τι είναι κοινωνία πολιτών μέσα από την υπόθεση εργασίας «τί δεν είναι κοινωνία πολιτών».²¹⁰

Και αυτό έγινε ίσως γιατί η αντιπαράθεση πολλών στοιχείων της κοινωνίας πολιτών με τα πλέγματα εξουσίας και πολλές φορές η

Assembly, *Support for Volunteering* (New York: United Nations, 2001).

²¹⁰ Η κοινωνία πολιτών εκτός τους φαινομενικά «δημόσιους ή εσωτερικούς» εχθρούς της, αντιμετωπίζει δύο κύρια εμπόδια στα πλαίσια της οργανωμένης κοινωνίας. Το απαθές μέρος της κοινωνίας το οποίο έχει αλλοτριωθεί από το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα και επιλέγει την απομόνωση από κάθε μορφή κοινωνικής αλλά και πολιτικής συμμετοχής (εκλογές). Το ιδιοτελές μέρος της κοινωνίας το οποίο αποτελείται από το σύνολο των ατόμων που συνειδητά ή ασυνείδητα ενεργούν ενάντια στην επακράτηση των αξιών που πρεσβεύει η κοινωνία πολιτών, δημιουργούν την επονομαζόμενη *ιδιοτελή κοινωνία*. Όπως τονίζει ο λεξιπλάστης του όρου, καθηγητής Κουτσούκης, «η ιδιοτελής κοινωνία περικλείει άτομα ή ενώσεις ατόμων, τα οποία δρουν μόνο για λογαριασμό τους, δηλαδή προκειμένου να ικανοποιήσουν τις προσωπικές τους ανάγκες και προσωπικά τους συμφέροντα, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα ή αδιαφορώντας εντελώς για την κοινωνία και το συλλογικό συμφέρον... δημιουργεί ένα κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο κυρίως διευκολύνει τις πρακτικές διαφθοράς». Η ανάλυση αυτή, ιδιαίτερα σε σχέση και με τη διαφθορά, παρόλο που δεν είναι αντικείμενο αυτής της εργασίας, καταδεικνύει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι η κοινωνία πολιτών ως συμπαγής όρος θα μπορέσει να λειτουργήσει, εάν περιοριστούν οι κοινωνικές αντιδικίες μεταξύ των πολιτών και δημιουργηθούν θύρες προστασίας από την ιδιοτελή κοινωνία μέσω των πολιτισμικών και εκπαιδευτικών αξιών. Βλ. περισσότερα για το θέμα αυτό Κλεομένης Σ. Κουτσούκης, *Παθολογία της Πολιτικής. Όψεις της Διαφθοράς στο Νεοελληνικό Κράτος* (Αθήνα: Παπαζήσης, χ.χ.), σελ. 151 – 158.

αφομοίωσή της από τα τελευταία κατέδειξαν με τον πιο σαφέστατο τρόπο ότι ο μεγαλύτερος εχθρός της κοινωνίας πολιτών είναι ο ίδιος της ο εαυτός, ο οποίος παρασυρόμενος ή αποβλέποντας προς τη δημόσια εξουσία της, μεταβάλλει παντελώς το περιεχόμενό της.

Ο καθηγητής της Ιστορίας Γιώργιος Β. Δερτιλής, πάνω σε αυτό το θέμα, παίρνοντας για παράδειγμα τις πολλές περίφημες λέσχες της βρετανικής κοινωνίας πολιτών σημειώνει: «πληρούν αμφότερες τις προϋποθέσεις του ορισμού. Δεν είναι δημόσιοι θεσμοί αφού δεν διέπονται από το δημόσιο δίκαιο και είναι καθαρώς ιδιωτικοί σύλλογοι, ενίοτε μάλιστα άτυποι. Και δεν εντάσσονται στον χώρο της οικογένειας. Ένας από τους σκοπούς των μελών τους άλλωστε είναι να αποφύγουν τη συνεχή οικογενειακή θαλπωρή. Ο σκοπός των μελών ωστόσο (και εδώ αρχίζει η αντίφαση) είναι να αποκτήσουν, μέσω της λέσχης, πρόσβαση στα κέντρα εξουσίας. Π.χ η πασίγνωστη λέσχη που ακούει στο όνομα *Reform Club*, αφορά καταφανώς το δημόσιο βίο και στοχεύει στην πολιτική - το λέει και το όνομά της. Άλλωστε το ότι τα μέλη των λεσχών ήταν πάντοτε άνδρες δείχνει ότι ίσως τους ενδιαφέρει, πράγματι, αφού ξεφύγουν από τη ρουτίνα της οικογένειας να καταφύγουν στην αγκάλη της εξουσίας».²¹¹

Οι θεσμοί της κοινωνίας πολιτών, μέσα από την τεράστια θεματολογία αντιμετώπισης και πρόληψης έργων κοινωνικού χαρακτήρα συνδέθηκαν με το κύρος, την αυθεντία και την εξουσία· με αποτέλεσμα την εξάπλωσή τους στον δημόσιο χώρο με τον οποίο υποτίθεται εξ ορισμού ότι δεν έχουν καμία σχέση, ασκώντας υπέρμετρη εξουσία, συναφούς σημασίας με αυτή της κρατικής που υποτίθεται ότι την περιορίζουν και τη ελέγχουν.²¹²

²¹¹Βλ. περισσότερα Γ. Β. Δερτιλής, «Η Κοινωνία Πολιτών και το Πλέγμα Εξουσίας», *Το Βήμα*, 29 Οκτωβρίου 2000. Internet version. <http://tovima.dolnet.gr>

²¹²Βλ. περισσότερα Γ. Β. Δερτιλής, «Η Κοινωνική Δράση της Κοινωνίας των Πολιτών», *Το Βήμα*, 24 Δεκεμβρίου 2000. Internet version. <http://tovima.dolnet.gr>

Όσοι ενεργοποιούνται στον ιδιωτικό (υποτίθεται) χώρο της κοινωνίας πολιτών χρησιμοποιούν ενίοτε τους θεσμούς της ώστε να καταλάβουν φανερά ή εκ των παρασκηνίων ακόμα και μία εξουσιαστική θέση. Ακόμα και αν η κοινωνία πολιτών δρα πολλές φορές εναντίον ή αντί του κράτους, αυτός ο ελεύθερος χώρος δεν είναι ένας στεγανός χώρος όπου οι πολίτες δύνανται να εμποδιστούν να συμμετάσχουν παράλληλα σε φορείς και σε θέσεις εξουσιαστικού περιεχομένου.

Γι' αυτό, ορισμένοι θεσμοί της κοινωνία πολιτών, με την πρακτική τους, καταλήγουν να υπηρετούν επιδιώξεις του κράτους (δεν είναι άσκοπο να αναφέρουμε πολλές οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών που συνήθως, στην εποχή μας, δρουν μέσω ενός κόμματος (οι περίφημοι όμιλοι πολιτικού προβληματισμού. Στην Ελλάδα ιδίως κάθε κόμμα έχει και τον δικό του όμιλο προβληματισμού που με τη σειρά τους αυτοαποκαλούνται φορείς της κοινωνίας πολιτών, όταν εκ περιτροπής έχουν διαθέσει πολύ χρόνο αλλά και συνεδριακές συζητήσεις πάνω στη «σωστή» εκποίηση του όρου.

Η συζήτηση για την κοινωνία πολιτών μπορεί να χρειαστεί περισσότερες από μία εκατοντάδα διατριβών για το τι περιέχει και σε ποιους απευθύνεται. Από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα και σε ολόκληρη την Ευρώπη και την Αμερική οι δωρητές που χρηματοδότησαν τον πολιτισμό, τις επιστήμες τη φιλανθρωπία και την κοινωνική πρόνοια αποτέλεσαν τους ιδιωτικούς θεσμούς που υποκατέστησαν όλο και περισσότερο το κράτος, αναλαμβάνοντας τέτοιες δραστηριότητες. Αν αυτό θα είναι καλό ή κακό, επαφίεται καθαρά στους συμμετέχοντες στη κοινωνία πολιτών.²¹³

Ωστόσο τόσο τα θετικά αυτής, που είναι και υπόθεση εργασίας τούτης της μελέτης, χωρίς να αποκλείονται οι αρνητικές πλευρές της, δεν

²¹³ Η συμμετοχή αυτή βέβαια προϋποθέτει οριζόντιες δημοκρατικές δομές ενώ το αποτέλεσμα θα πρέπει να εκφράζει ως *maximum* τη δράση και ως *minimum* την εξουσιαστική ή άλλη εκπροσώπηση.

μπορούν να μην επισημανθούν μιας και οι νόμιμες κοινωνίες πολιτών κάθε χώρας συμβάλλουν πραγματικά στην ενδυνάμωση των στοιχείων της αναπτυξιακής διαδικασίας. Όσα είναι τα παραδείγματα της κακής χρήσης του όρου αλλά τόσα όπως θα φανεί πιο κάτω είναι και τα παραδείγματα που δικαιώνουν πολλούς διανοούμενους που όρισαν την κοινωνία πολιτών ως μία έννοια από τους ανθρώπους για τους ανθρώπους.

Βέβαια μία συλλογική αποτίμηση της κοινωνίας πολιτών δεν μπορεί ακόμα να καταστήσει με σιγουριά ότι μία παγκόσμια έκφρασή της μπορεί να πάρει σάρκα και οστά. Ωστόσο, οι αντιμαχόμενες αξιολογικές πλευρές που αποτελούν τον κανόνα και την εξαίρεση δικαιούνται να αισθάνονται μέρη αυτής της παγκόσμιας κοινωνίας πολιτών ακόμα και όταν αυτή πραγματιστικά δεν υφίσταται.²¹⁴

Εξάλλου όπως τόνισε και ο Mahatma Gandhi «η επίκληση μιας ατομικής δεοντολογίας με αξιώσεις οικουμενικής παραδοχής μας καλεί να μην έχουμε, πλούτο χωρίς μόχθο, πολιτική χωρίς αρχές, απόλαυση χωρίς συναίσθημα, γνώση χωρίς χαρακτήρα, εμπόριο χωρίς ήθος, επιστήμη χωρίς ανθρωπιά και λατρεία χωρίς θυσία».²¹⁵ Αν όλα αυτά συντρέξουν - πολλοί τα θεωρούν ουτοπιστικά στη υλιστική σημερινή κοινωνία - τότε

²¹⁴ Από την ιδιωτική πρωτοβουλία, τις ιδιωτικές χορηγίες, της φιλανθρωπίας, την αλάνθαστης και πάντοτε παραγωγικής επιχειρηματικότητας των ιδιωτών (ακόμη κι όταν μέρος αυτών κατέχει ο φιλάνθρωπος και μέγας χορηγός, πλην αυτού όμως και χορηγός της μονοπωλιακής ιδέας, Bill Gates) έως και την περιβόητη ισότητα του σοσιαλισμού με το «ανθρώπινο» πρόσωπο, της κομμουνιστικής ιδεολογίας (άλλο αν πρώτος ο Μαρξ μίλησε για κίβδηλη συνείδηση), του κράτους προνοίας, του κράτους γενικότερα, ακόμη και αυτού του κράτους δικαίου, η έννομη και σύστοιχη με τον ιδεατό αντιεξουσιαστικό τύπο, κοινωνία πολιτών χρειάζεται ακόμα πολλές προσπάθειες για να γίνει μία οικουμενική ιδέα. Βλ. περισσότερα ο.π. «Κοινωνία Πολιτών και Εξουσία», *Το Βήμα*, 14 Ιανουαρίου 2001. Internet version. <http://tovima.dolnet.gr> Για την ιδέα της παγκόσμιας κοινωνίας πολιτών βλ. ενδεικτικά στο άρθρο του Budd L. Hall, «Global Civil Society: Theorizing a Changing World», *Convergence*, Vol. 33, No. 1 (October 2002), σελ. 1 – 2 και Antonin Wagner, *Redefining Citizenship for the 21st Century: From the National Welfare State to the UN Global Compact*, International Society For Third Sector Research, Conference Working Papers, Fifth International Conference, «Transforming Civil Society, Citizenship and Governance: The Third Sector in an Era of Global (Dis)Order», Graduate School in Humanities, University of Cape Town, South Africa (July 7 – 10, 2002), σελ. 1 – 7. Internet version. <http://www.istr.org>

²¹⁵ Βλ. περισσότερα Νίκος Γιαννής, «Επίσημη Πολιτική και Νεολαία» στο *Κοινωνία Πολιτών και Νεολαία*, επιμ. Νίκος Γιαννής, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2001), σελ. 39.

η κοινωνία πολιτών σίγουρα θα δείξει το άλλο της πρόσωπο, αν ορισμένοι φορείς της δεν το δείχνουν ήδη.

5.5 Ο Τρίτος τομέας ως εκφραστής της κοινωνίας πολιτών.

5.5.1 Η αλλαγές στην κοινωνική πολιτική και η κρίση του κράτους πρόνοιας.

Ο λόγος ύπαρξης της κοινωνίας πολιτών εκτός από την αποτυχία των κρατικών μηχανισμών και παρεμβάσεων στην προώθηση της κοινωνικής ανάπτυξης, παραπέμπει σ' ένα μεγάλο θέμα, αυτό της αλλαγής της κοινωνικής πολιτικής και του κοινωνικού κράτους ή της ελαχιστοποίησης του κράτους πρόνοιας. Και για τις δύο συνιστώσες και τις παραμέτρους τους (π.χ. υγεία, κοινωνική ασφάλιση, εργασιακά, κοινωνική φροντίδα, πρόνοια,) έχουν ειπωθεί τόσα πολλά που μολονότι είναι υψίστης σημασίας δεν μπορεί να επεκταθεί η ανάλυσή τους σε αυτή την εργασία. Ιδιαίτερα όταν το ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής εμπλουτίζεται με παραμέτρους όπως οικογένεια, περιβάλλον, ελεύθερος χρόνος, πολιτιστική δημιουργία κ.α.²¹⁶

Το θέμα της κρίσης του κράτους πρόνοιας έχει βασικά δύο διαστάσεις. Πρώτον, πού αναζητείται τελικά αυτή κρίση και αν υπάρχει και δεύτερον πώς οι κοινωνίες θα μπορέσουν να ξεφύγουν από αυτή την κρίση. Σήμερα, οι νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις των ΗΠΑ, Αγγλίας Γερμανίας και Γαλλίας περικόπτουν όσο τίποτε άλλο τις εκάστοτε

²¹⁶ Ως κοινωνική πολιτική καλείται «το σύνολο των ρυθμίσεων και θεσμών με τους οποίους σε μία κοινωνία επιχειρείται η προώθηση, η επιβράδυνση ή και παρεμπόδιση της κοινωνικής αλλαγής. Είναι μία συνειδητή παρέμβαση με απρόβλεπτες συχνά επιπτώσεις στην κοινωνική αναπαραγωγή σε συνθήκες κοινωνικής ανισότητας με κύριες παραμέτρους την τάξη το φύλο και τη φυλή. Βλ. περισσότερα Όλγα Στασινοπούλου, «Οικογένεια – Κράτος – Κοινωνική Πολιτική. Οριοθετήσεις και Διαπλοκές» στο συλλογικό έργο *Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα* (Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1991), σελ. 702 – 703. Ως κράτος πρόνοιας ή κράτος ευημερίας (*welfare state*) καλείται «η συγκεκριμένη και ιστορικά καθορισμένη μορφή οργανωμένης και διευρυμένης κάλυψης ενός φάσματος κοινωνικών αναγκών και όχι στο καθολικά αποδεκτό και επιθυμητό μοντέλο και δεν ταυτίζεται με την ανάπτυξη συλλογικών μορφών κάλυψης κοινωνικών αναγκών. Βλ. περισσότερα Όλγα Β. Στασινοπούλου. *Κράτος Πρόνοιας* (Αθήνα: Gutenberg, 1992). σελ. 19 – 23.

δαπάνες του κράτους πρόνοιας αλλάζοντας τη μορφή της κοινωνικής πολιτικής. Η αριστερά και η πολυαναφερόμενη κεντροαριστερά ή ο τρίτος δρόμος, της ανανέωσης της σοσιαλδημοκρατίας, αποβλέπουν με τη σειρά τους στην περικοπή των δαπανών με την αντίστοιχη επανοριοθέτηση του κοινωνικού κράτους ως σημείο διαχωρισμού με τη δεξιά, αλλά και με την κατάργηση της καθολικότητας του κράτους πρόνοιας. Όμως άλλο ο εξορθολογισμός της κοινωνικής πολιτικής που είναι το ζητούμενο και άλλο ο κίνδυνος της εγκαθίδρυσης των περικοπών.

Οικονομικοί λόγοι (ανικανότητα της ανανέωσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος και αύξηση της ανεργίας), δημογραφικοί (διόγκωση των πληθυσμιακών δεικτών) αλλά και η καθολικότητα του κοινωνικού συστήματος που ευνοεί τη μεσαία εύπορη τάξη που πολλές φορές αγνοεί τους φόρους και βρίσκει τρόπο να τους αποφύγει, είναι μερικές από τις αιτίες σύμφωνα με τα οικονομικά - πολιτικά ρεύματα που επιβάλλουν στο κράτος πρόνοιας ν' ανανεωθεί. Ειδικά η καθολικότητα, άμεση κατάργησή της (νεοφιλελευθερισμός) αλλά και έμμεση (φιλελεύθερη σοσιαλδημοκρατία) είναι ένα ζήτημα μακράς διαδικασίας που μάλλον δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες ενός συστήματος κοινωνικών κοινοτικών παροχών όπου σ' ένα μεταβατικό στάδιο θα μπορούσε να επιχορηγηθεί από το κράτος.²¹⁷ Όμως κι αν η μεσαία τάξη απεγκλωβιστεί του παραδοσιακού ρόλου της στήριξης των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής, ποιος θ' αναλάβει τη στήριξή του, οι άνεργοι ή οι κοινωνικά αποκλεισμένοι;²¹⁸

Ωστόσο, κρίση του κράτους πρόνοιας, πέρα από τη φύση και τις αιτίες της, οι επιπτώσεις της στην κοινωνία έφεραν στο προσκήνιο την επαναοριοθέτηση των παραμέτρων που σηματοδοτούν τον χώρο κυρίως

²¹⁷ Βλ. περισσότερα Τάκης Φωτόπουλος, «Το Τέλος του Κράτους Πρόνοιας», *Ελευθεροτυπία*, 9 Απριλίου 1994, σελ. 9.

των κοινωνικών επιστημών. Αναζητείται εκ νέου η υπέρβαση του κράτους πρόνοιας μέσα από την αλληλοσυμπλήρωση των δημοσίων και ιδιωτικών μορφών κοινωνικής φροντίδας. Η ιδιωτικοποίηση, πέρα από τη στενή οικονομική της έννοια, συνυφασμένη με τις αρχές της κοινωνίας πολιτών, καθιστούν αναγκαία την υπέρβαση του κράτους πρόνοιας ως ένα νέο ιδεατό τύπο. Η άσκηση της νέας κοινωνικής πολιτικής, δεν προδικάζει την κατάργηση του μέχρι σήμερα κοινωνικού κράτους αλλά εξασφαλίζει ένα νέο πλέγμα σχέσεων όπου το κρατικό και το ιδιωτικό, απέναντι με το συλλογικό και το ατομικό, διασταυρώνουν θεμιτά τις συνισταμένες τους.²¹⁹

Η προσπάθεια ανάπτυξης ενός σύγχρονου πλουραλιστικού πλαισίου κοινωνικής πολιτικής και προνοιακού μοντέλου αποτελεί σημαντικό στοιχείο ανάμεσα στα συστήματα κοινωνικής πολιτικής.²²⁰ Το κράτος πρόνοιας δεν μπορεί να έχει μονοσήμαντη διάσταση, εφόσον οι σύγχρονες επιταγές δεν εξασφαλίζουν και δεν θα έπρεπε, τη στασιμότητα της συγκρότησης σφαιρών όπου κινείται το κράτος πρόνοιας.

Η ιεράρχηση αλλά και η κάλυψη των αναγκών αποτελούν τα καίρια ζητήματα της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής. Ο *προνοιακός πλουραλισμός* ή η *μικτή οικονομία της πρόνοιας*, ενισχύεται ως θεωρία και πράξη από:²²¹

²¹⁸ Βλ. περισσότερα Άρης Σισσούρας, «Το Κοινωνικό Κράτος», *Τα Νέα*, 19 Ιουνίου 1996, σελ. 6.

²¹⁹ Βλ. περισσότερα Όλγα Στασινοπούλου, «Αναδιάρθρωση των Προσωπικών Κοινωνικών Υπηρεσιών. Η Επικαιρότητα της Ανεπίσημης Φροντίδας και οι Σύγχρονες Διαπλοκές», στο συλλογικό έργο Π. Γετίμης και Δ. Γράβαρης (επιμ.), *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1993), σελ. 271.

²²⁰ Τα κυρίαρχα συστήματα που κινούνται μέσα στη σφαίρα των κοινωνικών υπηρεσιών και των κοινωνικών δυνάμεων είναι τέσσερα: α) φιλελεύθερο, όπου το κράτος εγγυάται ένα *minimum* κοινωνικών παροχών μέσα από μία υπολειμματική αντίληψη για το ρόλο του κράτους στην κοινωνική φροντίδα, β) συντηρητικό – κορπορατιστικό, όπου οι εξωκρατικοί θεσμοί, όπως λ.χ. η Εκκλησία, παίζουν μεγάλο ρόλο, ενώ η ανταποδοτικότητα και η αγορά εργασίας αποτελούν βάση για τη λειτουργία του συστήματος, και γ) το σοσιαλδημοκρατικό, όπου η συνολική κάλυψη των αναγκών γίνεται με βάση την ιδιότητα του πολίτη με ευρύτατη αναδιανομή του εισοδήματος. Βλ. περισσότερα ο.π. Ζάννης (2002), σελ. 183.

²²¹ Βλ. περισσότερα Όλγα Β. Στασινοπούλου, *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής. Από το Κράτος Πρόνοιας στο «Νέο» Προνοιακό Πλουραλισμό. Φροντίδα και Γήρανση – Η Σύγχρονη Πλουραλιστική Πρόκληση* (Αθήνα: Gutenberg, 1996), σελ. 57 - 58 και ο.π. Όλγα Στασινοπούλου, στο συλλογικό έργο *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική*, σελ. 272.

- την αναγνώριση των άτυπων δικτύων ανεπίσημης κοινωνικής φροντίδας όπως οικογένεια, γειτονιά, φιλικό περιβάλλον με την ταυτόχρονη ένταξή του στο σύστημα παροχών.
- την ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών και των φορέων των ΜΚΟ και εθελοντικών οργανώσεων αλλά και από την ανάπτυξη της συνεργασίας των φορέων αυτών με το κράτος.

Η κοινωνία πολιτών επηρεάζεται ως προς την ποιότητα και την ποσότητα των φορέων της από αυτή την κρίση του κράτους πρόνοιας και τοποθετείται ανάλογα με τις χώρες αλλά και του συνόλου των κοινωνικών αξιών και της κουλτούρας. Οι σύγχρονες πλουραλιστικές αντιλήψεις για την κοινωνική πολιτική και το κράτος πρόνοιας όμως επιβάλλουν την αναζήτηση του μεγάλου ρόλου της κοινωνίας πολιτών με ιστορική διάσταση, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό των κλασικών προσεγγίσεων με παραμέτρους πέρα από την κουλτούρα, όπως ηλικία, φύλο κλπ.²²²

Σε γενικές γραμμές, η κυρίαρχη ιδεολογία επί των ζητημάτων της κρίσης της κοινωνικής πολιτικής και του κράτους πρόνοιας, είναι ότι όπου απουσιάζουν και οι δύο συνιστώσες η κοινωνία πολιτών γενικότερα αλλά και ο τρίτος τομέας ειδικότερα είναι σαφέστατα σε άνθηση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και οι εξαιρέσεις (π.χ. σκανδιναβικές χώρες). Ωστόσο, μία αναδιάρθρωση της κοινωνικής πολιτικής απέναντι στην ανικανότητα του καπιταλιστικού συστήματος να λειτουργήσει με ανθρωποκεντρικό στόχο, και μία σύγχρονη θεώρηση του εξισορροπιστικού μηχανισμού που ακούγεται στο όνομα *κράτος πρόνοιας*, επιβάλλονται πρωταρχικά. Πέρα από την αντίληψη ότι είναι τα λύτρα που πληρώνει η άρχουσα τάξη για να διατηρήσει την κυριαρχία της, (το κράτος πρόνοιας υποχωρεί έναντι των ισχυρών ανταγωνιστικών

²²² Ο.π. Στασινοπούλου, (1996), σελ. 83.

– κερδοσκοπικών πιέσεων του καπιταλιστικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος).

Ο *τρίτος τομέας*, ως έκφραση της κοινωνίας πολιτών, ανήκει σε αυτό το σύστημα αναδιάρθρωσης και είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες που το επηρεάζουν.

5.5.2 Η έννοια του *τρίτου τομέα*.

Η κοινωνική πολιτική και το κράτος πρόνοιας συνδέθηκαν άμεσα με το «φαινόμενο» *τρίτος τομέας* κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα τις τελευταίες δύο δεκαετίες.²²³ Η αντίστροφη μέτρηση για την αποτυχία του κρατικού παρεμβατισμού και η ολοκληρωτική νίκη των καπιταλιστικών προνοιακών συστημάτων ανά τον κόσμο, μέσω της επονομαζόμενης «κρίσης του κράτους πρόνοιας», έδωσαν νέες κατευθύνσεις στον *τρίτο τομέα* - *third sector*.

Μεταξύ του κράτους και της οικονομίας, ένας τρίτος τομέας-εξελίχθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 ως ένα νέο θέμα της κοινωνικής πολιτικής. Δημιουργημένος μέσα στους μεταβαλλόμενους οικονομικούς και πολιτικούς όρους που συνδέθηκαν με τη κρίση του κράτους κοινωνικής πρόνοιας, συνδέθηκε με μια τεράστια αύξηση στον αριθμό και στη μορφή – δομή πολλών τύπων nonprofits που άρχισαν στη δεκαετία του 70 σε περισσότερες από 60 χώρες, και μια απογείωση στη χρησιμοποίησή τους και τη χρηματοδότηση από τις κυβερνήσεις προκειμένου να εφαρμόσουν ανοιχτή και δημόσια πολιτική. Μέσα σε μερικά έτη, μια παράλληλη αύξηση της ιδιωτικοποίησης και της εμπορευματοποίησης, κυρίως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80,

²²³ Για τη σύνδεση κοινωνικού κράτους και κοινωνικής πολιτικής με τον τρίτο τομέα βλ. περισσότερα στη μελέτη των J. Kendall, και M. Knapp, *The Third Sector and Welfare State Modernization: Inputs, Activities and Comparative Performance* (London: LSE's Centre for Civil Society, Civil Society Working Paper, No.14, December 2000), σελ. 1 - 11.

εμφανίστηκε στους τομείς που εξουσιάστηκαν στο παρελθόν από τα nonprofits και αντιμετώπισαν τον αυξανόμενο ανταγωνισμό και τη μειωμένη κυβερνητική υποστήριξη. Έτσι, ως *τρίτος τομέας*, πέρα από το κράτος και την αγορά που αφορούν στους υπόλοιπους τομείς, χαρακτηρίστηκε αρχικά ο επίσημος μη κερδοσκοπικός τομέας, όπως αυτός περιγράφεται στην οικονομία των ΗΠΑ που περιέχει στοιχεία μικτής οικονομίας.²²⁴

Η πιο πρόσφατη τάση είναι η σύγκλιση και το θόλωμα των γραμμών μεταξύ των τομέων, με συνέπεια την εμφάνιση δύο αντιπαραβαλλόμενων προοπτικών. Ο κυρίαρχος και επικρατών γιορτάζει τη γρήγορη θεσμοποίηση του τρίτου τομέα ως συνεργάτη με την κυβέρνηση στον τομέα παράδοσης των υπηρεσιών, και ως συνήγορο και πυρήνα της κοινωνίας πολιτών. Η άλλη άποψη αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό την ισχύ ενός τομεακού προτύπου βασισμένο στον τύπο ιδιοκτησίας μπροστά στην αντιμετώπιση της σύγκλισης των ορίων και την εκτενή αλληλοεξάρτηση.²²⁵

Αν και ευρέως θεωρείται ότι η νομική μορφή είναι ένας από τους σημαντικότερους καθοριστικούς παράγοντες της οργανωτικής παρουσίας, λίγα εμπειρικά στοιχεία υποστηρίζουν την πεποίθηση ότι ο τύπος ιδιοκτησίας μπορεί να αποτελέσει τη σημαντικότερη διαφορά του πεδίου όπου οι μη κερδοσκοπικές και κερδοσκοπικές οργανώσεις υπάρχουν. Τα περισσότερα από τα ερευνητικά συμπεράσματα είναι στην καλύτερη περίπτωση διφορούμενα, με τις δαπάνες και την ποιότητα να

²²⁴ Οι διαχωρισμοί των τομέων ιστορικά αφορούν τέσσερις περιπτώσεις: α) διμερή διαχωρισμό i) δημόσιος – κυβερνητικός τομέας, ii) μη κυβερνητικός ιδιωτικός τομέας. Ο τελευταίος διαχωρίζεται σε κερδοσκοπικό και μη κερδοσκοπικό. β) τριμερή διαχωρισμό i) δημόσιος – κυβερνητικός ii) αγορά – κερδοσκοπικός και iii) μη κυβερνητικός – μη κερδοσκοπικός. γ) τετραμερή, όλοι οι προηγούμενοι συν τον άτυπο τομέα (τέταρτος τομέας), δ) πενταμερή, όλοι οι προηγούμενοι συν την οικογένεια και τα νοικοκυριά ως πέμπτος τομέας και ε) πάνω από πέντε τομείς. Ο ΟΗΕ συγκλίνει προς το πενταμερή διαχωρισμό των εθνικών οικονομιών. Βλ. περισσότερα ο.π. Ζάννης, (2002), σελ. 13.

²²⁵ Βλ. περισσότερα Ralph M. Kramer, «A Third Sector in the Third Millennium», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non profit Organization*, Vol. 11, Issue 11 (2000), σελ. 17- 19.

ποικίλλουν ανάλογα με τη βιομηχανία, το χρόνο, το πλαίσιο, και την κλίμακα.²²⁶

Όπου οι σημαντικές διαφορές έχουν βρεθεί κατά τις παρουσιάσεις πολλών οργανώσεων διαφορετικών τομέων, μπορούν να εξηγηθούν σοβαρότερα από τις μεταβλητές στο εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον παρά από τη μορφή ιδιοκτησίας. Μεταξύ του πλέον πιθανού θα ήταν το μέγεθος, ηλικία, ανταγωνισμός, προσφορά και ζήτηση, και τεχνολογίες υπηρεσιών. Η μορφή ιδιοκτησίας μπορεί, εντούτοις, να επηρεάσει την οργανωτική συμπεριφορά με το να χρησιμεύει ως ένα κίνητρο για τη διοίκηση και το προσωπικό.²²⁷

Επειδή οι καταλληλότερες έννοιες και οι θεωρίες γι' αυτά τα νέα σχέδια των *inter-organizational* σχέσεων στην «ανθρώπινη βιομηχανία υπηρεσιών» λείπουν, υπάρχει μια ανάγκη ν' αναπτυχθούν κατάλληλα αναλυτικά παραδείγματα για μια μικτή πλουραλιστική οικονομία πρόνοιας όπου οι τομεακές γραμμές μπορούν να έχουν τη λιγότερη σημασία.

Χωρίς ν' αντικατασταθούν άλλα ερευνητικά πρότυπα βασισμένα στη μη κερδοσκοπική μορφή, μια ομάδα τεσσάρων τρεχόντων θεωρητικών πλαισίων όπως πολιτική οικονομία, οργανωτική οικολογία, *neo-institutionalism*, (νεο – θεσμοποίηση) και μικτά, ανοικτά συστήματα, χρησιμοποιούνται στη κατανόηση των πλευρών του τρίτου τομέα.

Όταν αξιολογείται σύμφωνα με τα κριτήρια που βασίζονται στην οργάνωση σε σχέση με το περιβάλλον του, καθώς επίσης και τις εσωτερικές δομές του για τη λήψη αποφάσεων, την παροχή υπηρεσιών, και την αλλαγή, καθένα από τα τέσσερα παραδείγματα μπορεί να

²²⁶ Βλ. περισσότερα S. Kammerman και A. Kahn (eds), *Privatization and the Welfare State* (Princeton: Princeton University Press, 1989), σελ. 34 – 35.

²²⁷ Βλ. περισσότερα τη μελέτη του B. Weisbrod, *To Profit or Not to Profit: The Commercial Transformation of the Non Profit Sector* (New York: Cambridge University Press, 1998).

συμβάλει στην επανεννοιολόγηση - *reconceptualization* - ενός σύνθετου τομέα του οργανωμένου κόσμου στην ανθρώπινη βιομηχανία υπηρεσιών.²²⁸

Οι έννοιες που προέρχονται από την πολιτική οικονομία είναι ιδιαίτερα καλοταίριασμένες για να μελετήσουν τις διάφορες στρατηγικές που χρησιμοποιούνται από τις οργανώσεις για να λάβουν τους πόρους που επηρεάζουν το χαρακτήρα των συστημάτων παροχής υπηρεσιών τους. Λόγω της σημασίας της δύναμης στην οργανωτική συμπεριφορά, οι έννοιες της πολιτικής οικονομίας μπορούν να βοηθήσουν στο να αποκαλύψουν τους διακριτούς τρόπους με τους οποίους οι διάφορες εξωτερικές και εσωτερικές ομάδες ενδιαφέροντος ανταγωνίζονται και επηρεάζουν τους πόρους που επιτρέπουν στις οργανώσεις να επιτεύξουν τους στόχους τους.

Η νεο – θεσμοποίηση είναι πιθανώς πολύ συχνή ανάμεσα στα τέσσερα ερευνητικά πρότυπα, αν και η χρήση της στο μη κερδοσκοπικό κόσμο είναι ακόμα σε ένα αρχικό στάδιο. Επειδή μπορεί να συνδυαστεί και με άλλους τρόπους ανάλυσης, οι θεσμικές έννοιες μπορούν να εξυπηρετήσουν ως το τμήμα μιας προσέγγισης στη μελέτη ενσωμάτωσης των οργανώσεων στο μεγαλύτερο και λειτουργικό περιβάλλον τους, καθώς επίσης και σ' ένα περιορισμένο πεδίο. Είναι η πηγή ενός μεγάλου αριθμού εννοιών που θα μπορούσε να εφαρμοστεί στους διαφορετικούς τύπους ανθρώπινων οργανώσεων και υπηρεσιών και απεικονίζεται στην εκτενή θεσμική λογοτεχνία που αποτελείται κατά ένα μεγάλο μέρος από τις διάφορες περιπτώσιολογικές μελέτες κυβερνητικών, της επιχείρησης, και των βιομηχανικών οργανώσεων.

Τέλος, τα μικτά - ανοικτά συστήματα όπως χρησιμοποιούνται λ.χ. στο ερευνητικό σχέδιο του *Ευρωπαϊκού Κέντρου Βιέννης*, στις μελέτες

²²⁸ Βλ. περισσότερα H. Hasenfeld (ed), *Human Service Organizations* (New Jersey: Prentice Hall, 1983). σελ. 43.

υπηρεσιών του προς τους ηλικιωμένους, έχουν την ιδιαίτερη δυνατότητα για τον περαιτέρω καθορισμό και τις εφαρμογές σε άλλους τομείς υπηρεσιών.²²⁹ Από πολλές απόψεις, φαίνεται να είναι η υπόσχεση των τεσσάρων αναλυτικών πλαισίων.

Οι ερευνητικές δημοσιεύσεις του Evers περιέχουν τα πολυάριθμα παραδείγματα για το πώς τα πολιτικά ζητήματα μπορούν να αναδιαμορφωθούν βάσει μιας μικτής προνοιακής οικονομίας, από την άποψη της ακτίνας των επιλογών κοινωνικής πολιτικής σε μια συγκεκριμένη βιομηχανία, στον τομέα υπηρεσιών, ή σε μια προβληματική περιοχή. Με την κατεύθυνση της προσοχής στην παρουσία διάφορων υβριδικών οργανώσεων, η έννοια ενός μίγματος μέσα σε μια βιομηχανία, μπορεί να παρέχει μια περιεκτικότερη εικόνα των περιορισμών και των δυνατοτήτων των διαφορετικών μορφών ιδιοκτησίας.²³⁰ Η έννοια των μιγμάτων θα μπορούσε επίσης να αποκαλύψει το ρόλο που οι «προστάτες» των οργανώσεων μπορούν να διαδραματίσουν στην επιρροή, στον επηρεασμό από άλλες οργανωτικές μεταβλητές όπως το μέγεθος, η ηλικία, η τεχνολογία υπηρεσιών, ο ανταγωνισμός, κ.α.

Δεδομένου τελικά ότι η σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινότητα επιταχύνεται με γοργούς ρυθμούς, ο τρίτος τομέας «πειθαναγκάζεται» στην αντίστοιχη προσήλωση στις νέες αξίες, χωρίς ωστόσο να διαφεύγει από το βασικό του στόχο που είναι η ανάπτυξη ουσιαστικά της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Βέβαια πολλές εννοιολογικές συσχετίσεις και παραλείψεις σχετικά με το νόημα του τρίτου τομέα είναι δεδομένες, ενώ

²²⁹ Βλ. περισσότερο A. Evers και I. Svetlik (eds.), *New Welfare Mixes in Care for the Elderly* (Vienna: European Center For Social Welfare Policy and Research, 1991), σελ. 13 – 24.

²³⁰ Βλ. περισσότερο για το θέμα αυτό στα άρθρα του A. Ever, «Shifts in the Welfare Mix», *Eurosociol.* No. 57 – 58 (1991), σελ. 7 – 8 και «Part of the Welfare Mix: The Third Sector as an Intermediate Area», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non profit Organizations*, No. 6 (1995), σελ. 159 – 182.

οι εκατοντάδες των μελετών πάνω σε τί ακριβώς πρεσβεύει και τί όχι ο τρίτος τομέας είναι μία πραγματικότητα.

Πολλοί επιστήμονες θεωρούν σήμερα, ότι, η ενασχόληση με τον τρίτο τομέα είναι αρκετά δυσθεώρητη, δεδομένου ότι το ζήτημα των ομοιογενών ομάδων είναι αρκετά αναξιόπιστο.²³¹ Έτσι ο τρίτος τομέας αφορά ένα ποικίλο και αντιφατικό πεδίο που δραστηριοποιούνται οργανώσεις με στόχους, σκοπούς και μέσα σε βαθμό που μία οργάνωση σε συγκεκριμένο πεδίο υπηρεσιών να έχει περισσότερα κοινά με μία ανάλογη ενός άλλου τομέα παρά με μία οργάνωση του ίδιου τομέα.²³²

Στο βαθμό που ο τρίτος τομέας περιλαμβάνει πλέον όχι μονοδιάστατες οργανώσεις, αλλά οργανώσεις που εκτείνονται πέρα από την μορφή του μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, είναι και να από τα αντιφατικά του στοιχεία σχετικά με το τί τελικά περιλαμβάνει ο τρίτος τομέας.

Ένα σημαντικό πρόβλημα είναι ότι πολλές οργανώσεις που αφορούν στην κοινωνία πολιτών, θεωρούνται αυτόματα και μέλη του τρίτου τομέα και αυτό διότι η ενεργοποίηση των πολιτών σε διεθνή ζητήματα έχει πυροδοτήσει μία συνισταμένη παραμέτρων που χαρακτηρίζουν πολλές οργανώσεις. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, αυτές οι οργανώσεις δεν διακυβεύονται πάντα από θεμιτά κριτήρια δράσης (π.χ. ρατσιστικές οργανώσεις). Πόσο μάλιστα μπορούν να ταξινομηθούν μέσα στις τάξεις του δυσθεώρητου τρίτου τομέα που ένα μέρος της επιστημονικής κοινότητας κάνει αυστηρή χρήση του όρου και δεν θεωρεί ότι όλες οι οργανώσεις αφορούν τον τρίτο τομέα. Κι αυτό είναι αλήθεια εάν διαπιστωθεί ότι πολλές οργανώσεις, μη κερδοσκοπικές, κερδοσκοπικές, μη κυβερνητικές, ανεξάρτητες, άτυπες κ.α δίνουν στον τρίτο τομέα το χαρακτηρισμό εκείνο που επιθυμούν, προκειμένου να

²³¹ Βλ. περισσότερα D. Billis. «Sector Blurring and Nonprofit Centers: The Case of the United Kingdom». *Non Profit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 22, No. 3 (1993). σελ. 241 – 257.

ταξινομηθούν στους κόλπους του. Κάτι αντίστοιχο που συμβαίνει και με την κοινωνία πολιτών.

Όμως, αν θεωρηθεί ότι ο τρίτος τομέας αναφέρεται σε οργανώσεις που μπορεί να είναι αντίθετες μεταξύ τους, ωστόσο καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα οργανώσεων που δραστηριοποιούνται σε τομείς όπου το κράτος και η αγορά απουσιάζουν ή όταν είναι παρών ενεργοποιούνται πολύ, ελάχιστα ή καθόλου, τότε τι μπορεί να υποθέσει κανείς για τον τρίτο τομέα; Ότι δεν περιλαμβάνει αυστηρά καμία οργάνωση των τύπων που αναφέρονται πιο κάτω; Και όταν αυτές οι οργανώσεις κινούνται και σε μη κερδοσκοπικά πλαίσια και με καθεστώς μη κρατικού παρεμβατισμού; Οπωσδήποτε χωρά αρκετή συζήτηση απέναντι στις πολλές θεωρήσεις περί τρίτου τομέα. Μπορεί πραγματικά οι επικριτές των οργανώσεων που συνηγορούν στη διαμόρφωση ή στη μη διαμόρφωση του τρίτου τομέα να έχουν δίκιο, ωστόσο η σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα μπορεί να συνδυάσει τον τρίτο τομέα μέσα στην κοινωνία πολιτών και να δώσει νέα ώθηση στους μη κρατικούς φορείς ειδικότερα στην αναμόρφωση του κράτους πρόνοιας.

Όπως αναφέρει ο I. Svetlik: «το άμεσο ζήτημα που τίθεται για την κοινωνική πολιτική είναι... όχι η επιλογή που θα κάνει μεταξύ κάποιου τομέα, αλλά πώς να τους συνδυάσει αποτελεσματικότερα στους οικονομικούς και κοινωνικούς όρους... (επομένως) ... Ο στόχος για τους εμπειρογνώμονες, τους διοικητές, τους φορείς χάραξης πολιτικής και τις ομάδες ενδιαφέροντος είναι να βρουν τις κατάλληλες μορφές υποστήριξης, συντονισμού και ρύθμισης των διαφορετικών τομέων, του τρίτου τομέα αλλά και των παροχών που θα επιτρέψουν και θα

²³² Ο.π. Ζάννης, (2002), σελ. 16.

ενθαρρύνουν έναν δημοκρατικό δημόσιο και αποτελεσματικό προσωπικό έλεγχο των υπηρεσιών φροντίδας».²³³

5.6. Φορείς της κοινωνίας πολιτών.

Με πολύ απλά λόγια, οι περισσότεροι φορείς της κοινωνίας πολιτών, αναφέρονται σε οργανωμένες ομάδες που χαρακτηρίζονται από την α) οργανωμένη παρουσία, β) προάσπιση κοινών συμφερόντων, και γ) άσκηση ισχύος και πίεσης προς τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς. δηλαδή κάλλιστα μπορούν να ταξινομηθούν στους κόλπους των *ομάδων πίεσης* (pressure groups) ή των *ομάδων συμφερόντων* (interest groups).²³⁴ Και στις δυο περιπτώσεις θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα θετικά και όχι τα αρνητικά στοιχεία των όρων. Είναι λογικό η έννοια του συμφέροντος να προκαλεί μία ανησυχία ως προς τις βλέψεις που μπορεί να έχει μία τέτοια ομάδα, γι' αυτό καλύτερα επιλέγεται ο πρώτος όρος ως δόκιμος για να περιγράψει μία συνισταμένη οργανώσεων.

Ορισμένοι μελετητές τις ταξινομούν ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και μάλιστα στα νέα όπως λ.χ. το οικολογικό. Βέβαια ο όρος *κοινωνικό κίνημα* (social movement), είναι πιθανό να προσδώσει στις οργανώσεις μία χροιά προοδευτική, μαζική και δημοκρατική που δεν είναι καθόλου αυτονόητη, αν ληφθούν υπόψη τα ποιοτικά χαρακτηριστικά ορισμένων οργανώσεων που κάθε άλλο παρά πρεσβεύουν και προασπίζουν τις δημοκρατικές αρχές.²³⁵

²³³ Βλ. περισσότερα I. Svetlik, «The Future of Welfare Pluralism in the Post Communist Countries», ο.π. στο A. Evers και I. Svetlik, (1991), σελ. 11 – 14.

²³⁴ Όλα τα ζητήματα σχετικά με τις ομάδες πίεσης αποτελούν καταβολές της αμερικανικής πολιτικής επιστήμης, και όχι της ευρωπαϊκής κουλτούρας τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Αυτά τα ζητήματα μπου να χαρακτηριστούν ως «ένα αμερικανικό υποκατάστατο και ισοδύναμο του μαρξισμού: αντί για τάξεις και πάλη των τάξεων, έχουμε ομάδες και ανταγωνισμό ομάδων ως κινήτρια δύναμη της πολιτικής». Βλ. περισσότερα Γιώργος Θ. Μαυροκορδάτος, *Ομάδες Πίεσης και Δημοκρατία* (Αθήνα: Πατάκης, 2001), σελ. 23 - 25.

²³⁵ Βλ. περισσότερα Lalit Kumar, *Do we have a Theoretical Framework to Explain Social Movement? Third System, Third Sector, Third Way – No Way*. International Society For Third Sector Research.

Αν γίνει μία προσπάθεια να ταξινομηθούν αυτές οι ομάδες ή οργανώσεις μορφολογικά ή οτιδήποτε άλλο μπορεί να επινοηθεί, θα διαιρούνταν σε τρία πεδία δράσης: α) εκείνες που προασπίζουν μία συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία, β) εκείνες που προωθούν ένα ζήτημα ιδεολογικό και γ) εκείνες που αναλαμβάνουν εκτενή δράση δανειζόμενες στοιχεία των δύο παραπάνω κατηγοριών.

Όσον αφορά τη δομική τους μορφή θα μπορούσαν διαιρεθούν σε: α) άτυπες, οι οποίες συγκροτούνται με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά, ομάδες, β) θεσμικές, με βάση την αντίστοιχη θεσμικότητα του ρόλου που επιτελούν οι συμμετέχοντες, δηλαδή που μπορεί να εκπροσωπούν ένα λειτουργικό φάσμα ενεργειών που ενσαρκώνεται ακόμα και σε κρατικές υπηρεσίες, όμως δύνανται να συγκροτήσουν μία ενιαία ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά λ.χ. γιατροί, και γ) σωματειακές, γνωστές παντού για το ύφος και της προάσπιση κυρίως των συμφερόντων μιας ομάδας. Επί το πλείστον οι θεωρίες των ομάδων πίεσης περιστρέφονται γύρω από το σωματειακό κορπορατιστικό χαρακτήρα τους και καταφέρνουν να επιτελέσουν άσκηση ισχύος ή να μειωθεί ή και να εξαλειφθεί η ενέργειά τους.²³⁶

Οπωσδήποτε όλες οι οργανώσεις ή ομάδες βασίζονται στην συλλογική δράση, άλλωστε αυτό είναι και η απόλυτη έκφραση της κοινωνίας πολιτών. Το να ιδρύονται ή να λειτουργούν πολλές και αναρίθμητες ποσοτικά και ποιοτικά οργανώσεις, ακόμα και με αμφίβολες διαθέσεις, χωρίς τις αναγκαίες προϋποθέσεις συλλογικής δράσης., είναι κάτι που είτε προσθέτει στα μέλη το κίνητρο για νέες επιλογές, είτε τα αφήνει εκτεθειμένα στις επιλογές της οργάνωσης.²³⁷

Dublin Conference Working Papers Volume, Fourth International Conference, Trinity College, Dublin, Ireland, (July 5 – 8, 2000), σελ. 1 – 5. Internet version. <http://www.istr.org>

²³⁶ Για τις ομάδες πίεσης αλλά και για τα σωματεια βλ. περισσότερα ο.π. Schwartzberg, τόμος II (1984), σελ. 361 – 425.

²³⁷ Γι' αυτό το θέμα βλ. περισσότερα τη μελέτη του Mancur Olson, *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1991), σελ. 13 – 19.

Οι ομάδες και οργανώσεις πίεσης ταξινομούνται μέσα στην κοινωνία πολιτών, ακόμα και αν η παραδοσιακή θεωρία αυτών των ομάδων τις θέλει αυστηρά να κινούνται μέσα στη συντεχνιακή και κορπορατιστική ιδεολογία. Η σύγχρονη θεώρηση των κοινωνικών ομάδων και οργανώσεων δύναται να τις συμπεριλάβει όλες, εφόσον το λειτούργημά τους αφορά την πίεση προς μία κρατική κατεύθυνση, αλλά και την επίτευξη κάποιου σκοπού προς κοινό όφελος.

Οι σημαντικότεροι ενδεικτικοί φορείς, ομάδες, οργανώσεις κλπ. – πάντα με βάση το άτομο και τη συλλογική δράση – της κοινωνίας πολιτών είναι:

Πίνακας 4. Φορείς κοινωνίας πολιτών

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΩΝ
Μη κερδοσκοπικές Οργανώσεις – Non Profit Organizations
Εθελοντικές Οργανώσεις - Voluntary Organizations
Μη κυβερνητικές Οργανώσεις – Non Governmental Organizations
Διεθνείς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις – International NGOs
Οργανώσεις της Κοινωνίας Πολιτών – Civil Society Organizations
Άτυπες Οργανώσεις – Informal Organizations
Ανεξάρτητες Οργανώσεις - Independent Organizations
Ομάδες Αυτοβοήθειας – Self Help
Περιβαλλοντικές Οργανώσεις - Environmental Organizations
Οργανώσεις Λαϊκής Βάσης– People’s Organizations
Συνδικάτα – Trade Unions
Συνεταιριστικές Οργανώσεις – Cooperative Organizations
Οργανώσεις Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων – Human Rights Groups
Καταναλωτικές Οργανώσεις – Consumer Groups
Γυναικείες Οργανώσεις – Women’s Associations
Νεανικές Οργανώσεις - Youth Clubs
Γειτονικές ή Κοινοτικές Οργανώσεις – Neighborhood – Community Organizations
Θρησκευτικές Οργανώσεις - Religious Groups
Ακαδημαϊκές Οργανώσεις – Academic Groups

Εδώ μπορεί να σημειωθεί ότι οι παραπάνω κατηγορίες συνθέτουν ένα κύριο φάσμα οργανώσεων που σύμφωνα με την υπόθεση εργασίας της παρούσας μελέτης συνοψίζονται σε τέσσερις κύριες μορφές κοινωνίας πολιτών:

• Εθελοντικές Οργανώσεις - Voluntary Organizations

Οι εθελοντικές οργανώσεις είναι ίσως το προπύργιο όλων των μη κρατικών φορέων που συμμετέχουν στην κοινωνία πολιτών. Με κοινωνιολογικές, οικονομικές, και προσανατολισμένες στη δημιουργία και ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου, προεκτάσεις, οι εθελοντικές οργανώσεις αποτελούν σήμερα μία σημαντική παράμετρο της κοινωνίας πολιτών.²³⁸ Βασισμένες στο πνεύμα της φιλανθρωπίας, του αλtruισμού και της κοινωνικής φροντίδας, με μέσο τον εθελοντισμό είναι γνωστές για τη δράση τους εδώ και πολλές δεκαετίες.²³⁹

²³⁸ Βλ. περισσότερα Helmut K. Anheir, και Jeremy Kendall, *Trust and Voluntary Organizations: Three Theoretical Approaches* (London: LSE's Centre for Civil Society, *Civil society Working Paper*, No.5, February 2000), σελ. 20.

²³⁹ Για να κριθεί μία οργάνωση εθελοντική, τουλάχιστον με τα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει: α) να δια θέτει κάποια υποτυπώδη επίσημη ή θεσμική οντότητα, β) να μη είναι κερδοσκοπική, δηλαδή ο στόχος της δεν είναι η απόκτηση κερδών από τα διοικητικά στελέχη ή μέλη της, γ) να είναι διοικητικά ανεξάρτητη από κυβερνητικές και δημόσιες αρχές, δ) όχι μόνο η εθελοντική αλλά και η διοικητική βάση της πρέπει ν' απέχει του προσωπικού κέρδους, ε) η δραστηριότητά τους θα πρέπει να στοχεύει στην προώθηση του δημοσίου συμφέροντος. Συμπερασματικά μπορεί να υπογραμμισθεί ότι η εθελοντική οργάνωση είναι μία οντότητα με σταθερή δομή και οργάνωση, μη κυβερνητική και μη κερδοσκοπική, η οποία παρέχει υπηρεσίες σε τρίτους. Βλ. περισσότερα Communication from European Commission to the Council and the European Parliament, *Promoting the Role of Voluntary Organizations and Foundations in Europe*. COM (972) 241 (Brussels: Commission of European Communities, 1997). Όσον αφορά τον εθελοντισμό (volunteerism) πρέπει να σημειωθεί ότι ως πράξη – δραστηριότητα διαχωρίζεται από την επονομαζόμενη εθελοντική εργασία (volunteering). Ο πρώτος όρος αναφέρεται σ' ένα μεγάλο φάσμα ενεργειών που τις χαρακτηρίζει ο μη εξαναγκασμός, η βοήθεια, η επέκταση των ατομικών δραστηριοτήτων εκτός οικογενειακής στέγης προς τρίτους. Αναφέρεται στην ελευθερία του ανθρώπου που ο Θεός τον προίκισε να πράττει κατά βούληση (Θεολογικός Βολонταρισμός και Φιλοσοφικός Εθελοντισμός). Όσον αφορά τον δεύτερο όρο, ο εθελοντισμός ως εργασία, σχετίζεται με μια πιο συγκροτημένη μορφή προσφορά εργασίας και ως δραστηριότητα που

Σύμφωνα με την έρευνα *VOLMED* του Παντείου Πανεπιστημίου, «ο εθελοντικός τομέας προσεγγίζεται ως ένας ενδιάμεσος χώρος διαπλοκής της ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας, ως όψη ενός δυναμικού κοινωνικού πεδίου το οποίο οριοθετείται από την αλληλεπίδραση κράτους, αγοράς και οικογένειας». Βέβαια κάθε μη κρατική ή μη κερδοσκοπική οργάνωση δεν είναι απαραίτητα εθελοντική, ιδιαίτερα μέσα το σύγχρονο πλαίσιο όπου πολλές οργανώσεις εφαρμόζουν μικτά συστήματα. Αυτό περιπλέκει τον εννοιολογικό προσδιορισμό της εθελοντικής οργάνωσης, που αν θελήσει κανείς να την οριοθετήσει αυστηρά θα την τοποθετήσει στο επίπεδο των μη κερδοσκοπικών – μη κρατικών φορέων που απασχολεί κατά κύριο λόγο εθελοντές για την επίτευξη των στόχων της.²⁴⁰

- **Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις – Non Profit Organizations**

σκοπεύει στην κοινωνική βοήθεια, χωρίς την επίτευξη κέρδους ή άλλων εξαναγκασμό. Είναι η συνισταμένη των ενεργειών που αναλαμβάνονται από τα άτομα ή οργανώσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται από έναν μη υποχρεωτικό και έναν μη εξαναγκαστικό χαρακτήρα και στοχεύουν στην παροχή κοινωφελούς εργασίας, στην ελεύθερη επιλογή και στην μη οικονομική ανταπόδοση. Το υποκείμενο της εθελοντικής κυρίως εργασίας, ο εθελοντής (volunteer) αν και είναι ο φορέας της ανιδιοτελούς εργασίας μέσα στο φάσμα της εθελοντικής εργασίας, ωστόσο δεν μπορεί να μην ειπωθεί ότι αυτό το υποκείμενο είναι δύσκολο να κινηθεί μέσα στα όρια μια αμιγούς εργασίας χωρίς ανταποδοτικά οφέλη, όχι απαραίτητα χρηματικά. Ωστόσο, η εργασία που απορρέει από μία εθελοντική δραστηριότητα είναι τις περισσότερες φορές χρηστική και θετική, ακόμα και αν το κίνητρο γι' αυτή την εργασία πηγάζει από πολλές πολύπλευρες μη αγαθές συσχετίσεις όχι απαραίτητα ανιδιοτελείς. Βλ. περισσότερα J. Brudney, «Voluntarism» στο συλλογικό έργο S. Ott (ed), *The Nature of Non Profit Sector* (Oxford: Westview Press, 1998), σελ. 57 – 59 και J. Van Til, *Mapping the Third Sector. Voluntarism in a Changing Social Economy* (The Foundation Center, 1988), σελ. 6 – 7. Επίσης για θέματα αμιγώς αμοιβομένων εργασιών μέσα στις εθελοντικές οργανώσεις βλ. περισσότερα στη μελέτη των S. Almond, και J. Kendall, *Paid Employment in the Self-Defined Voluntary Sector in the Late 1990s: An Initial Description of Patterns and Trends* (London: LSE's Centre for Civil Society, Civil Society Working Paper, No. 7, August 2000), σελ. 1 – 20.

²⁴⁰ Για περαιτέρω εννοιολογικές διευκρινήσεις για το μικτό σύστημα μορφής, δομής και οργάνωσης των εθελοντικών οργανώσεων αλλά και γενικότερα για τις εθελοντικές οργανώσεις (κυρίως σε ότι αφορά τις ελληνικές) βλ. περισσότερα *Ελληνικές Εθελοντικές Οργανώσεις. Μία Πρώτη Προσέγγιση μέσα από το Ερευνητικό Πρόγραμμα VOLMED – HELLAS* (Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής - Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 1997), σελ. 2 – 5 και 29. Σύμφωνα με την έρευνα στην Ελλάδα τουλάχιστον, τα φιλανθρωπικά σωματεία τα κοινωφελή ιδρύματα, οι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες και άλλοι φορείς της ιδιωτικής πρωτοβουλίας που εμπίπτουν στην εσωτερική νομοθεσία περί σύστασης οργανισμών παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, ανήκουν στις πιο φημισμένες μορφές εθελοντικής οργάνωσης. Για την ελληνική περίπτωση εκτός των άλλων πηγών βλ. περισσότερα και στο Κλειώ Πρεσβέλου (επιμ.), *Ο Κοινωνικός Εθελοντισμός στην Ελλάδα* (Αθήνα: Εταιρεία των Φίλων του Λαού, 2002).

Σε αντίθεση με την εθελοντική οργάνωση, που εάν κρατηθεί η αυτούσια σημαία του όρου ανάγεται σε μία οργάνωση η οποία αποτελείται από μη αμειβόμενα μέλη με σκοπό την επίτευξη κοινωνικών στόχων προς τρίτους ή πιο χαλαρά από μέλη που ενστερνίζονται τις αρχές του εθελοντισμού και της εθελοντικής εργασίας σε χαμηλή ή σε υψηλή κλίμακα, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις αφορούν τις αυστηρά καθορισμένες επιταγές του τρίτου τομέα.²⁴¹ Με κριτήρια νομικά, οικονομικά, λειτουργικά και δομικά και με βάση το γεγονός ότι κυριαρχεί η απαγόρευση διανομής του κέρδους στα μέλη των οργανώσεων η μη κερδοσκοπική οργάνωση οριοθετείται σε συνδυασμό: α) με την ελάχιστη μορφή νομικής αναγνώρισης, και β) με την παροχή υπηρεσιών ή αγαθών έμμεσα ή άμεσα προς τρίτους ή τα μέλη της είτε με καθεστώς πώλησης, είτε με καθεστώς μη πληρωμής.. Η μη κερδοσκοπική οργάνωση διαχωρίζεται από την αγορά και από τη κρατική σφαίρα οικονομικής συντήρησης που διακυβεύει την ανεξαρτησία της.²⁴²

Οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις μπορεί να υπάρξουν: α) ανάλογα με τους στόχους της δημόσιας ωφέλειας και του οφέλους των μελών

²⁴¹ Για να κριθεί μία οργάνωση μη κερδοσκοπική πρέπει α) να είναι επίσημη, β) να προέρχεται από την ιδιωτική πρωτοβουλία και να λειτουργεί αυτόνομα, γ) να μην προβλέπει το καταστατικό της την διανομή κερδών στα μέλη και δ) να μπορεί να είναι και εθελοντική στο επίπεδο των επιδιωκόμενων στόχων και στο επίπεδο της διοικητικής λειτουργίας. Βλ. περισσότερα L. Salamon και H. Anheier, «In Search of the Non – Profit Sector I: The Questions of Definitions», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non profit Organization*, Vol. 3, No. 3 (1992), σελ. 125 – 152, Susannah Moris, *Defining the Non – Profit Sector: Some lessons from History* (London: LSE's Centre for Civil Society, Civil society Working Paper, No. 3, February 2000), σελ. 1 – 6, και Sven – Erik Sjostrand, «The Organizations of Non profit Activities», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non Profit Organization*, Vol. 11, No. 3 (1992), σελ. 207 – 215. Επίσης για μία προσπάθεια οριστικοποίησης των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων βλ. περισσότερα την πολύ αξιόλογη μελέτη των L. Salamon και H. Anheier, *Defining the Non – Profit Sector: A Cross National Analysis* (Manchester: Manchester University Press, 1997). Το στοιχείο του εθελοντισμού είναι ασαφές ως προς τη συμμετοχή του στα κριτήρια των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, διότι είναι δύσκολο να ελεγχθεί και να προσεγγιστεί εφόσον αυτές οργανώσεις δεν τη θεωρούν αναγκαία και ικανή συνθήκη στη λειτουργία αυτών των οργανώσεων. Βέβαια ο αμερικανικός χώρος έχει αρκετά ξεκάθαρη, βάσει νομοθεσίας, θέση σχετικά με το τί ακριβώς περιλαμβάνουν αυτές οι οργανώσεις και τι δομή έχουν, σε αντίθεση με τον ευρωπαϊκό πλουραλιστικό χώρο που βάσει πολλών κρατικών νομοθετικών ρυθμίσεων, η μη κερδοσκοπική οργάνωση συγχέεται με άλλες οργανώσεις και κυρίως με αυτές του εθελοντικού τομέα. Βλ. περισσότερα Helmut K. Anheier, *Managing Non-Profit Organizations: Towards a New Approach* (London: LSE's Centre for Civil Society, Civil Society Working Paper, No. 1, January 2000), σελ. 1-14.

²⁴² Βλ. περισσότερα ο.π. Ζάννης (2002), σελ. 96 – 97.

τους, και να είναι χρηματοδοτικές, θρησκευτικές, πολιτικής δράσης, παροχής υπηρεσιών, κ.α , β) ανάλογα με την παρουσία τους στο επίπεδο της γραφειοκρατίας όπου πολλές μεγάλες μη κερδοσκοπικές οργανώσεις συγκαταλέγονται στο πλέγμα της γραφειοκρατίας όπου η σύμπραξή τους με το κράτος είναι μία πραγματικότητα έναντι των μικρών οργανώσεων που στηρίζονται επί το πλείστον στην εθελοντική εργασία, γ) ανάλογα με το επίπεδο εμπορευματοποίησης, που γενικότερα τα μέλη της οργάνωσης διαχειρίζονται εισοδήματα, αμοιβές προσωπικού και παρεχόμενες υπηρεσίες, πολλές φορές με το στοιχείο της ιδιοτέλειας να ενυπάρχει, δ) διακριτές ανάλογα με τη νομική τους μορφή και με το πεδίο κυρίως της πενταμερούς δραστηριότητας (κοινωνικές υπηρεσίες, υγεία, διεθνής δράση, εκπαίδευση - επιμόρφωση και περιβαλλοντικά ζητήματα).²⁴³

Στην Ελλάδα η *αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία* είναι η πιο συνηθισμένη έκφραση του τρίτου τομέα, τουλάχιστον σε ότι αφορά τον μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα, αν και θεωρείται ότι ανήκει στην γκάμα των νόμιμων εθελοντικών οργανώσεων.

- **Άτυπες και Ανεξάρτητες Οργανώσεις. Informal and Independent Organizations.**

Στην πρώτη περίπτωση συγκαταλέγονται οι οργανώσεις που αφορούν και τον εθελοντικό και τον μη κερδοσκοπικό τομέα αλλά δεν υπόκεινται σε καμία νομική ρήτρα ή δεν έχουν καμία νομική υπόσταση. Δύναται οι άτυπες μορφές οργάνωσης να διατηρούν όλα εκείνα τα στοιχεία που τις ταξινομούν ως οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών και του τρίτου τομέα, ωστόσο η νομική χροιά εφόσον απουσιάζει, δεν τις καθιστά ως προς τη θεσμική τους μορφή επαρκείς. Ωστόσο, αποτελούν μαζί με τις επίσημες μέρος της επονομαζόμενης κοινωνικής οικονομίας.

²⁴³ Ο.π. σελ. 97 – 104.

Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, μάλλον η ιδεολογία και η πρακτική αυτών των οργανώσεων που εμφανίζονται με ελεύθερη βούληση ανεξάρτητα της αγοράς και των κρατικών χορηγιών, είναι προβληματική, δεδομένου ότι η ασάφεια αλλά και η ανεξερεύνητη σχέση τους με το κράτος και την αγορά τις καθιστά επιπλέον ακαθόριστες.²⁴⁴

- **Μη κυβερνητικές Οργανώσεις. Non governmental Organizations**

Προσανατολισμένες προς την εργασία και οδηγημένες από τους ανθρώπους μ' ένα κοινό ενδιαφέρον, αυτές οι πολυποίκιλες οργανώσεις που συμπεριλαμβάνουν πολλές από τις παραπάνω ή αποτελούν τη νέα μορφή της οργανωμένης δράσης της κοινωνίας πολιτών, εκτελούν ποικίλες υπηρεσίες και ανθρωπιστικές λειτουργίες, μεταφέρουν τις ανησυχίες των πολιτών στις κυβερνήσεις ελέγχοντας τις πολιτικές τους, ενώ ενθαρρύνουν την πολιτική συμμετοχή στο κοινοτικό επίπεδο. Μέσα από τις αναλύσεις τους και την πείρα τους, λειτουργούν ως μηχανισμοί προειδοποίησης και καταστολής των εθνικών και διεθνών προβλημάτων ενώ βοηθούν στην εφαρμογή των διεθνών συμφωνιών αφού: α) δεν ενεργούν ως επίσημο κυβερνητικό σώμα, β) δεν ενεργούν με κριτήριο το κέρδος, γ) λειτουργούν στο διεθνές ή εθνικό, περιφερειακό, και τοπικό επίπεδο και δ) οι εργασίες τους κατευθύνονται στην ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα, του επιχειρηματικού πνεύματος, στη μεταφορά καινοτομιών και τεχνολογιών από τις προηγμένες οικονομίες αγοράς στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου. Αμέσως πιο κάτω διαφαίνονται οι κύριοι άξονες ανάπτυξης και λειτουργίας αυτών των οργανώσεων που

²⁴⁴ Βλ. περισσότερα τη μελέτη των Stein Kuhnle και Per Selle. «Government and Voluntary Organizations: A Relational Perspective» στο συλλογικό έργο των Stein Kuhnle και Per Selle (eds), Government and Voluntary Organizations. A Relational Perspective (Brookfield USA: Avebury, 1992), σελ. 1 – 34.

όσο κοντά φαινομενικά και αν βρίσκονται με τις υπόλοιπες οργανώσεις τόσο μακριά φαίνονται τα όρια ταύτισής τους, τουλάχιστον υπό το πρίσμα των αυστηρών θεωριών που υπογραμμίζουν τη λειτουργία των άλλων οργανώσεων.

5.7 Επίλογος.

Οι περισσότερες αναλυτικές προσεγγίσεις στη μελέτη της ανάπτυξης του μη κρατικού τομέα και του κράτους κοινωνικής πρόνοιας δεν συλλαμβάνουν τη δυναμική των διατομεακών σχέσεων λόγω μιας αρριότι υπόθεσης ενός ιμπεριαλιστικού κράτους, ή επειδή η έννοια του τομέα χρησιμοποιείται με έναν στατικό τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι πολλές αναλύσεις της σύγχρονης πολιτικής κάνουν συγκρίσεις με ένα ιδανικό κράτος που χαρακτηρίζεται από την πλήρη αυτονομία των οργανώσεων. Η κατανόηση των χαρακτηριστικών των οργανώσεων σε ένα δεδομένο χρονικό σημείο προϋποθέτει μια ταυτόχρονη κατανόηση της κυβέρνησης. Και το κράτος και οι οργανώσεις μπορεί να προσδιοριστούν διαφορετικά στα αντίστοιχα διαφορετικά πλαίσια, δηλαδή στις διαφορετικές χώρες ή στην ίδια χώρα κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Με τη μεγαλύτερη ιδεολογική και οικονομική δύναμη, οι οργανώσεις μπορούν να γίνουν μια σημαντική δύναμη στην ανάπτυξη μακριά από τη δημόσια ευθύνη. Αλλά παντού η ιστορία επιβάλλει τους περιορισμούς. Στις ΗΠΑ ισχύει πλέον η ανάπτυξη του προσανατολισμού του ισχυρότερου προς την αγορά, ενώ στη Μεγάλη Βρετανία η κυβέρνηση και ο τρίτος τομέας απευθύνονται κυρίως στην αγορά. Στη Σκανδιναβία, η δημόσια ευθύνη είναι βαθιά ριζωμένη, αλλά ένας ισχυρότερος προσανατολισμός προς την αγορά δεν μπορεί να αποκλειστεί. περαιτέρω.²⁴⁵

²⁴⁵ Βλ. περισσότερα Kuhnle S. και P. Selle, «Meeting Needs in a Welfare State: Relations between Government and Voluntary Organizations in Norway», στο συλλογικό A. Ware και R. E. Goodin (eds).

Από την αρχή της σύστασής τους, οι περισσότερες οργανώσεις έχουν συνεργαστεί στενά με τις δημόσιες αρχές. Εάν τις δει κανείς ξεχωριστά, οι οργανώσεις από τη μια είναι μερικές φορές πρωτοπόροι, και η κυβέρνηση από την άλλη απρόθυμη ν' αναλάβει γενικά στόχους. Δεν είναι δυνατό όμως να διακριθεί και ένα ουτοπιστικό και εκτός πραγματικότητας ίσως μελλοντικό σχέδιο των οργανώσεων και μιας αντιδραστικής δημόσιας γραφειοκρατίας. Η συνεργασία παρά τη σύγκρουση είναι ο κανόνας.²⁴⁶

Needs and Welfare (London: Sage, 1990), σελ. 165 – 184 και P. Selle, «The Role of Voluntary Social Welfare Organizations in Norway: A Democratic Alternative to a Bureaucratic Welfare State?», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non profit Organization*, Vol. 1, Issue 11 (1990), σελ. 62 - 76.

²⁴⁶ Βλ. περισσότερα L. M. Salamon, «Partners in Public Service: The Scope and Theory of Government Non Profit Relations» στο συλλογικό W.W Powell (ed), *The Non Profit Sector - A Research Handbook* (New Haven: Yale University Press, 1987), σελ. 99 – 117.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ (ΜΚΟ)

6.1 Γενικά.

Το μετα - ψυχροπολεμικό πλαίσιο, καθορίζεται από εντυπωσιακές διεθνικές επαφές σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας, οι οποίες όχι μόνο έχουν οδηγήσει σε μια μεγαλύτερη συνειδητοποίηση του διεθνούς πεδίου, αλλά έχουν δημιουργήσει νέες κοινωνίες που διακόπτουν τις διαχωριστικές γραμμές των εθνικών συνόρων και προκαλούν τις εθνικές κυβερνήσεις στο στίβο των ατομικών επιδιώξεων.

Οι ΜΚΟ ανέδειξαν την αξία τους πανηγυρικά, ιδιαίτερα εκεί όπου ο εθνικισμός έχει αποδυναμώσει ή έχει καταστρέψει τις κρατικές δομές, χωρίς να αποτελούν εχθρό του κράτους. Οι κυβερνήσεις σε πολλές από τις νέες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καλλιέργησαν στο έδαφός τους τις πρωτοφανείς ευκαιρίες για τις ΜΚΟ ως φορείς παροχής υπηρεσιών και αναβίωσης ή σύστασης οργάνων της κοινωνίας πολιτών.²⁴⁷

Οι οικολόγοι πρωτίστως, τα στελέχη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι γυναίκες, τα παιδιά, οι συνήγοροι των κάθε λογής δικαιωμάτων ακόμα και των ζώων, οι καταναλωτές, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ομοφυλόφιλοι και οι γηγενείς λαοί, έχουν όλοι πλέον μια διεθνή οντότητα. Αυτές οι ομάδες αλλά και όλες εκείνες που είναι αδύνατο να παρατεθούν εδώ, έχουν αναπτύξει τις ευδιάκριτες διατάξεις των οντοτήτων τους στο διεθνές επίπεδο και υπό μορφή Μη

²⁴⁷ Βλ. περισσότερο Lester M. Salamon, «The Rise of the Non Profit Sector», *Foreign Affairs*, Vol 73 (July – August 1994), σελ. 109 - 122 και Pierre Hassner, «Beyond Nationalism and Internationalism: Ethnicity and World Order», *Survival*, Vol. 35 (Summer 1993), σελ. 49 – 65.

Κυβερνητικών Οργανώσεων λειτουργούν για να προαγάγουν τα δικαιώματα, τα ενδιαφέροντα και τις νόμιμες επιδιώξεις τους.

Οι ΜΚΟ έχουν προκύψει ως πρωταρχικοί παράγοντες μετακινούμενοι σε μια ευρεία σειρά παγκόσμιων ζητημάτων, πλαισιώνοντας ημερήσιες διατάξεις, που κινητοποιούν τις περιφέρειες κυρίως αλλά και το κέντρο προς στόχους – αποτελέσματα, ενώ μερικές μορφές τείνουν προς την κατάκτηση του διεθνούς ελέγχου, ως μία νέα δύναμη παγκόσμιας τάξης. Τα διεθνή καθεστώτα που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον δεν θα είχαν πετύχει σχετικά τίποτα χωρίς την αρχική και συνεχόμενη πίεση των ΜΚΟ. Ένα κύμα επιδιώξεων άλλοτε λιγότερο αναπτυγμένο και άλλοτε πιο πολύ, αλλά με αναδυόμενους κανόνες που αναγνωρίζουν το σημαντικό συμφέρον πέρα από έθνη και ομάδες, είναι πλέον γεγονός. Αυτού του είδους η εταιρική κοινότητα επιβεβαιώνεται στο διεθνές επίπεδο και πυροδοτεί το δημόσιο ενδιαφέρον, ακόμα και αν το φαινόμενο αυτό χρησιμοποιείται και στον κόσμο των διεθνών εγκληματικών συνδικάτων.

6.2 Η ιστορική άνοδος των ΜΚΟ.

Οι ΜΚΟ δεν είναι νέος όρος στην παγκόσμια σκηνή ή στην πρακτική των διεθνών οργανισμών.²⁴⁸ Η εκκλησία λ.χ. από την παλαιότερη ως την σύγχρονη ιστορία επισκίαζε συγχρόνως τους

²⁴⁸ Υπήρχαν οργανισμοί τέτοιου είδους, όπως: το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου (1873), η Διακοινοβουλευτική Ένωση (1889), η Διεθνής Επιτροπή Γεωργίας (1891), το Διεθνές Γραφείο Ειρήνης (1892), η Διεθνής Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων (1894) και η Διεθνής Ένωση για την Εργατική Νομοθεσία (1900). Αξίζει να σημειωθεί ότι από την πρώτη κιόλας περίοδο (1910), οι Διεθνείς ΜΚΟ, είχαν συστήσει το απαραίτητο όργανο συντονισμού των δραστηριοτήτων τους, που ονομαζόταν Association of International Unions, ο οποίος είχε καθαρά συντονιστικό και μόνο ρόλο. Για την ιστορική πορεία των ΜΚΟ βλ. περισσότερα στο άρθρο του Peter J. Spiro, «New Global Communities: Non Governmental Organizations in International Decisionmaking Institutions», *Parameters*, Vol. 1, No. 3 (Winter 1995), σελ. 43 – 54. Κυρίως για την ιστορική άνοδο των διεθνών ΜΚΟ βλ. περισσότερα John Boli και George M. Thomas, «INGOS and the Organization of World Culture», στο συλλογικό John Boli και George M. Thomas (eds), *Constructing World Culture. International Non Governmental Organizations since 1875* (Stanford, California: Stanford University Press, 1999), σελ. 13 – 49.

κοσμικούς ανταγωνιστές της, και παραμένει ως αυτήν την ημέρα προεξέχων μη κρατικός φορέας με ανεπτυγμένη δράση καθώς επίσης και η μοναδική που γίνεται αποδεκτή ευρέως ως μία κυρίαρχη οντότητα. Η εγκαθίδρυση της British and Foreign Anti – Slavery Society το 1838, αποτελεί την εμφάνιση της πρώτης σύγχρονης ΜΚΟ, για ν' ακολουθήσει νωρίς στις αρχές του αιώνα, με βάση τη διεθνή μετακίνηση εργατικού δυναμικού, ο International Labour Organization. Η ίδρυση της Διεθνούς Επιτροπής για Βοήθεια (1863), η οποία μετονομάστηκε το 1876 σε Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού από τον πασίγνωστο Ερρίκο Ντυνάν, αποτελεί και την πρώτη οργανωμένη ΜΚΟ με αντίστοιχα τμήματα και σε άλλες χώρες. Η ύπαρξη του ελληνικού τμήματος, ο γνωστός Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός που ιδρύθηκε στις 10 Ιουνίου 1877, πιστοποιεί εκτενέστερα τη σημασία που είχαν για την ανθρώπινη κοινότητα, οι ενέργειες αυτών των πρώιμων ΜΚΟ, στην ανακούφιση από τις κακουχίες των πολέμων και της δυστυχίας.

Ο μικρός πλην αυτού όμως μετέπειτα πολλαπλασιασμός των ΜΚΟ, είχε να κάνει με την εργασία, τις επιχειρήσεις, τη διεθνή νομιμότητα, τις μεταφορές, τις επικοινωνίες, τη γεωργία, και την υγεία και ήταν ευπρόσδεκτος στην ένωση χάραξης πολιτικής των Η.Ε, που την περίοδο της ίδρυσής τους το 1942, απαρτίζονταν από 26 έθνη. Στον απόηχο του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, στη διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο το 1945, ήδη πολλοί μη κυβερνητικοί αντιπρόσωποι συνέβαλαν στην ύφανση των ανθρώπινων δικαιωμάτων του χάρτη των Η.Ε. Αλλά η ακραία πόλωση των υπερδυνάμεων της δεκαετίας του '50 και της δεκαετίας του '60, περιθωριοποίησε αποτελεσματικά τις ΜΚΟ, ως μια σημαντική τρίτη δύναμη. Η ίδρυση της Amnesty International, το 1961 έβαλε τον λίθο της απαρχής της δημιουργίας ανεξάρτητων και δυναμικών ΜΚΟ, η οποία ανέλαβε τα δικαιώματα των ατόμων ενάντια στα παραδοσιακά δικαιώματα και έγινε άφοβη στην αντιμετώπιση των

κρατών και των παραπτώμάτων τους. Το World Wildlife Fund, το γνωστό WWF, που καθιερώθηκε επίσης το 1961, γέμισε μ' έναν παρόμοιο ρόλο την προστασία του περιβάλλοντος, όπως έκαναν άλλες παρόμοιες ομάδες σχετικά με τους πρόσφυγες, τον έλεγχο πληθυσμών, και την οικονομική ανάπτυξη.

¹ Στην έναρξή τους, οι οργανώσεις όπως η Amnesty International και το WWF, έτειναν να ελίτ-οδηγηθούν, όπως πολλοί από τους προδρόμους της ένωσής τους. Οι οδηγοί αυτοί εξασφάλισαν την ηθική αρχή και την τεχνική πείρα αλλά και όχι τις ευρύτερες περιφέρειες, και έτσι ο αριθμός των μελών τους ήταν περιορισμένος. Μια αυξανόμενη όμως δημόσια ευαισθητοποίηση των διεθνών υποθέσεων (που συνδέονται με τη δυσπιστία της χάραξης πολιτικής από την ελίτ ή από την κυβέρνηση) μετασχημάτισε πολλές ΜΚΟ σε αντιπροσωπευτικές οργανώσεις που ισχυρίζονται τουλάχιστον ότι ενεργούν στο όνομα των μελών καθώς επίσης και του σφαιρικού κοινού αγαθού.²⁴⁹

Αυτές οι οργανώσεις χαρακτηρίζονται ακόμα και ως σήμερα όχι μόνο από την ηθική αρχή αλλά και από την ικανότητα να ενεργοποιούν μεγάλα τμήματα του κοινού σε διεθνές επίπεδο μέσω των εθνικών και διεθνών ιδρυμάτων. Η Amnesty International και το WWF κατείχαν ως τη δύση του 20^{ου} αιώνα, περισσότερα από 1 και 3 εκατομμύρια μέλη αντίστοιχα, ενώ μία άλλη οργάνωση η πασίγνωστη Greenpeace, η οποία ιδρύθηκε το 1971, κατείχε περίπου 4,1 εκατομμύρια. Άλλες οργανώσεις όπως: Save the Children International, Natural Resources Defense Council, Human Rights Watch, Lawyers Committee for Human Rights, Women's Environment and Development Organizations και η International Gay and Lesbian Human Rights Commission κ.α, μπορεί να έχουν λιγότερους επίσημους υποστηρικτές αλλά κινητοποιούνται ιδιαίτερα και καταλαμβάνουν τις ευρείες περιφέρειες. Η ιδιότητα του

μέλους μιας ΜΚΟ συνδέεται συνήθως στην επίτευξη ενός σκοπού και βρίσκει συχνά ισχυρούς συμμάχους ακόμα και στις αμιγώς εξειδικευμένες ερευνητικές οργανώσεις (η οργάνωση World Resources Institute είναι ένα προεξέχον παράδειγμα). Αυτές οι οργανώσεις που υποστηρίζουν ένα σημαντικό τεχνικό περιεχόμενο, μετρούν πολλά μέλη. Η Union of International Associations αναγνωρίζει περίπου 14.300 ΜΚΟ των οποίων τα μέλη είναι αναρίθμητα.

Η έκρηξη στη μη κυβερνητική δραστηριότητα απεικονίζει την εντυπωσιακά υψωμένη διαπερατότητα των εθνικών συνόρων και των βελτιώσεων στις επικοινωνίες, οι οποίες έχουν επιτρέψει στα διασκορπισμένα άτομα ν' αναπτύξουν στόχους σε διεθνές επίπεδο.²⁴⁹ Η

²⁴⁹ Ο.π. σελ. 45.

²⁵⁰ Οι διεθνείς ΜΚΟ μπορούν να καταγράφονται σχετικά πιο εύκολα. Δεν συμβαίνει το ίδιο όμως και με τις εθνικές ΜΚΟ, αν ληφθούν υπόψη τα προβλήματα ορισμού των ΜΚΟ σε σχέση με τις άλλες κατηγορίες μη κρατικών φορέων. Το 1914 υπήρχαν 1.083 διεθνείς ΜΚΟ, ενώ το 2000 οι οργανώσεις αυτές ήταν περισσότερες από 37.000. Βλ. περισσότερα United Nation Development Programme, *Human Development Report 2002 – Overview* (Oxford: Oxford University Press, 2002), σελ. 5. Ο αριθμός των ΜΚΟ έχει διπλασιαστεί τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Στις ΗΠΑ υπάρχουν 2.000.000, στην Ε.Ε 1.000.000, ενώ στην κεντρική Ευρώπη και στη Ρωσία υπήρχαν έως το 1995 πάνω από 70.000, αν υπολογιστεί ότι το 1988 λειτουργούσαν 40.000 ΜΚΟ παράνομα σ' αυτή χώρα. Στην Αφρική μέχρι την ίδια χρονολογία υπήρχαν 4.000 αυτόχθονες ΜΚΟ, ενώ σε σύνολο αναπτυσσόμενων χωρών υπήρχαν 35.000. Βλ. περισσότερα J. Rifkin, *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της* (Αθήνα: Νέα Σύνορα - Λιβάνη, 1996, σελ. 477 – 489 και Julie Fisher, *The Road from Rio: Sustainable Development and the Non Governmental Movements in the Third World* (Connecticut: Praeger, 1993), σελ. 91. Είναι ενδεικτικό ότι στο Λεσότο, ένα μικρό κρατίδιο της μαύρης ηπείρου έχουν καταγραφεί 110 ΜΚΟ με 300.000 μέλη. Στην Κίνα έχουν καταγραφεί 181.000 ΜΚΟ. Στη Σερβία οι 196 ΜΚΟ από το 1994 έγιναν 2.800 έως το 2001, δηλαδή αύξηση της τάξεως του 1428,5%. Βλ. περισσότερα Παντελής Σκλιάς, «Η Διεθνής Πολιτική Οικονομία και ο Ρόλος των ΜΚΟ στη Διεθνή Αναπτυξιακή Συνεργασία», στο συλλογικό Παντελής Σκλιάς και Αστέρης Χουλιάρας (επιμ.), *Η Διπλωματία της Κοινωνίας των Πολιτών* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2002) σελ. 48 – 51. Σήμερα μία συστάδα 30.000 ΜΚΟ προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε 375 εκατομμύρια ανθρώπους στο νότιο ημισφαίριο του πλανήτη, ενώ 250 εκατομμύρια άνθρωποι στις αναπτυσσόμενες χώρες απολαμβάνουν αναπτυξιακές υπηρεσίες που στην δεκαετία του '80 ο αριθμός αυτών των ανθρώπων έφτανε τα 100 εκατομμύρια. Βλ. περισσότερα ο.π. Fisher, (1993), σελ. 75. Το 1996 ο ΟΟΣΑ ανέθεσε στο Development Centre of OECD να αξιολογήσει τις δυνατότητες των ευρωπαϊκών ΜΚΟ στη βιώσιμη ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα ήταν ότι στη βιώσιμη ανάπτυξη συμβάλλουν ενεργά 3.900 ΜΚΟ στο χώρο της Ευρώπης και όχι μόνο. Βλ. περισσότερα OECD - Development Center of the Organizations for Economic Cooperation and Development, *Directory of NGOs Active in Sustainable Development. Part I. Europe* (Paris: OECD, 1996), σελ. 11. Στην Ελλάδα υπάρχουν 3000 περίπου καταγεγραμμένες οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένου των αναπτυξιακών ΜΚΟ που έχει καταγράψει το Υπουργείο Εξωτερικών, ενώ η εμπειρική έρευνα μέσω ερωτηματολογίων της Ένωσης Πολιτών για την Παρέμβαση κατέγραψε έως το 1999, 2.400 «εθελοντικές οργανώσεις» όπως χαρακτηριστικά τις αναφέρει. Βλ. περισσότερα «Αφιέρωμα - Μη κυβερνητικές Οργανώσεις», *Ελευθεροτυπία*, τεύχ. 89, 2 Δεκεμβρίου 2000, σελ. 1 – 15 και Ένωση Πολιτών για την Παρέμβαση, *Η Κοινωνία των Εθελοντών* (Αθήνα: 1999). Internet version. <http://www.paremvassi.gr/volunteers.htm> Το Centre For Civil Society του London School of Economics θέλοντας να παρουσιάσει στοιχεία σχέσης μεταξύ χωρών και διεθνών ΜΚΟ, αναφέρει χαρακτηριστικά για την Ελλάδα ότι μέλη διεθνών ΜΚΟ ήταν για το 2001 3.707 ΜΚΟ, έναντι 2.208

σύγχρονη επικοινωνία και η πληθώρα δημοσιεύσεων έχει δημιουργήσει τη δυνατότητα μιας συνοχής που δεν είναι δεμένη στο έδαφος. Η κρυστάλλωση της κάθετης κοινωνικής και πολιτιστικής συνοχής, και οι εθνικοί σχηματισμοί είναι κοινότητες υπό την έννοια ότι το έθνος συλλαμβάνεται πάντα ως μία βαθιά έννοια που τους προστατεύει. Με τον ίδιο τρόπο που τα κράτη έχουν προσαρμόσει τον εθνικισμό και τον προστατευτισμό, οι ΜΚΟ είναι οι αναπόφευκτοι δικαιούχοι της εμφάνισης των νέων παγκόσμιων κοινοτήτων.²⁵¹

Οι ΜΚΟ μέσα στο διεθνές πλαίσιο πραγματοποιούν πλέον μια μετατόπιση της εστίασης από τα θέματα ασφάλειας, στα οποία οι εθνικές πολιτικές είναι κεντρικές, στα αποκαλούμενα παγκόσμια ζητήματα. Η διάχυση του διεθνούς ανταγωνισμού και οι μειωμένες προοπτικές της ένοπλης και ιδεολογικής σύγκρουσης (τουλάχιστον στο δημοκρατικό κόσμο) έχουν αραιώσει την έννοια και την ένταση των εθνικών ταυτοτήτων, που επιτρέπουν να βγουν άλλες ταυτότητες, είτε βασισμένες στα αμετάβλητα χαρακτηριστικά, είτε στη κοινωνική και οικονομική θέση, είτε στα συστήματα πεποίθησης. Αυτό δε σημαίνει ότι η σύγκρουση σύμφωνα με τις εθνικές γραμμές έχει πάψει να υπάρχει ακόμα και στο δημοκρατικό κόσμο, ειδικά στις οικονομικές συναλλαγές και υπενθυμίζει πάντα την πιθανή αγριότητα του εθνικισμού. Ως γενικό θέμα όμως τίθεται η ανάπτυξη δράσης σ' έναν περισσότερο χώρο, σ' έναν κόσμο ξαλαφρωμένο από τις δοκιμές πίστης του ψυχρού πολέμου.

Εξάλλου, η φύση των παγκόσμιων ζητημάτων παρουσιάζει τις μεγαλύτερες προκλήσεις για την επιρροή και τη δράση των ΜΚΟ. Στα παραδοσιακά λ.χ. θέματα ασφάλειας, η λήψη απόφασης ήταν απόλυτα

που ήταν το 1991. Η διαφοροποίηση με άλλες ποσοτώσεις και αριθμούς οφείλεται είτε στην μη καταγραφή κάποιων ΜΚΟ στο ελληνικό μητρώο ΜΚΟ, είτε στις διαφοροποιήσεις των καθορισμών. Βλ. περισσότερα Η. Anheier και Μ. Glasius και Μ. Kaidor (eds), *Global Civil Society 2002* (Oxford: Oxford University Press, 2002). σελ. 324 – 328.

²⁵¹ Βλ. περισσότερα Ronnie D. Lipschutz. «Reconstructing World Politics: The Emergence of Global Civil Society». *Millennium*, Vol. 21, No. 3 (1992), σελ. 389 – 420.

συγκεντρωτική. Τα κράτη απόλαυσαν ουσιαστικά την απόλυτη κυριαρχία πέρα από τα όπλα μαζικής καταστροφής. Η απαίτηση του αφοπλισμού, μέσω και των ΜΚΟ, επηρέασε τη διεθνή πολιτική μέσω των παραδοσιακών τεχνικών κοινωνικής διαμαρτυρίας. Υπήρξαν ωστόσο λίγες ευκαιρίες για την άμεση μη κυβερνητική δράση, στο μέτρο που οι ΜΚΟ δεν είχαν καμία πρόσβαση στη δύναμη των όπλων.²⁵²

Σε ζητήματα όμως, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον, την ανάπτυξη, οι ΜΚΟ είχαν και έχουν την ικανότητα να ενεργήσουν άμεσα και πιθανόν ανεξάρτητα. Η χάραξη εξωτερικής πολιτικής από τα «σοφά άτομα» δεν είναι πλέον ο κανόνας.²⁵³ Η συστάδα συναγερμένων από τις ΜΚΟ και άλλες ομάδες οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών, όπως ενισχύονται από τον τύπο, είναι σημαντική ακόμα και όταν αποτυγχάνουν να κερδίσουν την κυβερνητική απάντηση. Στην περιβαλλοντική ιδιαιτέρως πλευρά, η ΜΚΟ, Nature Conservancy, αν και μεγάλης εμβέλειας οργάνωση (με ετήσιο προϋπολογισμό πάνω από 100 εκατομμύρια δολάρια) καινοτόμησε, όταν από μόνη της συνετάχθη στις άμεσες διαπραγματεύσεις με τις κυβερνήσεις του νότιου ημισφαιρίου. Μια συμμαχία επιχείρηση-οικολόγων, Forestry Stewardship Council, αναπτύσσει τα πρότυπα για την επονομαζόμενη «πράσινη ξυλεία» που θα εκμεταλλευτεί ομοίως τις περιβαλλοντικά συνειδητές αγορές για να προωθήσει τις βιώσιμες πρακτικές συγκομιδής δέντρων.

Ενδεικτικό της ανόδου των ΜΚΟ είναι η παγκόσμια εμπιστοσύνη, αφού το 1992, οι ΜΚΟ παρείχαν 8,3 δισεκατομμύρια δολάρια προς ενίσχυση στις αναπτυσσόμενες χώρες, αντιπροσωπεύοντας το 13% της παγκόσμιας εξωτερικής βοήθειας για την ανάπτυξη. Αυτό καταδεικνύει

²⁵² Βλ. περισσότερα Miroslav Nincic, *Democracy and Foreign Policy: The Fallacy of Political Realism* (New York: Columbia University Press, 1992), σελ. 2 – 6.

²⁵³ Βλ. περισσότερα Michael Clough, «Grass – Roots Policy Making: Say Good Bye to the Wise Men», *Foreign Affairs*, Vol. 73 (January – February 1994), σελ. 2 – 7.

ότι η εξασφάλιση της κυβερνητικής δράσης δεν είναι πλέον πάντα απαραίτητη στην κατώτατη γραμμή.²⁵⁴

6.3 Διεθνής επιρροή.

Η δεκαετία του '80 και η δεκαετία του '90 διακρίθηκαν από μία έκρηξη του αριθμού των ενεργών ΜΚΟ, στην ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου και την ανάπτυξη. Ο αριθμός ανάπτυξης των ΜΚΟ που καταχωρήθηκε στις χώρες του ΟΟΣΑ του βιομηχανοποιημένου Βορρά αυξήθηκε από 1.600 το 1980 σε 2.970 το 1993.²⁵⁵ Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, τα συνολικά έξοδα αυτών των ΜΚΟ ανήλθαν από 2.8 δισεκατομμύρια δολάρια σε 5.7 δισεκατομμύρια. Οι 176 διεθνείς ΜΚΟ του 1909 είχαν ανθίσει σε 28.900 μέχρι το 1993.²⁵⁶ Παρόμοιοι αριθμοί έχουν αναφερθεί στις περισσότερες χώρες του νότου με μια ιδιαίτερη αύξηση κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών. Παραδείγματος χάριν, ο αριθμός των ΜΚΟ που καταχωρήθηκε στην κυβέρνηση του Νεπάλ ανήλθε από 220 το 1990 σε 1.210 το 1993, στη Βολιβία, από περίπου 100 το 1980 σε 530 δώδεκα έτη αργότερα και στη Τυνησία υπήρξαν 5.186 ΜΚΟ που καταχωρήθηκαν το 1991, έναντι μόνο 1.886 που υπήρχαν το 1988.²⁵⁷

Ο παραλληλισμός αυτής της αύξησης συνδέεται με την αύξηση κάποιων μεμονωμένων ΜΚΟ που καλύπτουν την υγεία, την εκπαίδευση, και τις πιστωτικές υπηρεσίες στα εκατομμύρια των ανθρώπων, σε

²⁵⁴ Βλ. περισσότερα ο.π. Peter J. Spiro, «New Global Communities: Non Governmental Organizations in International Decisionmaking Institutions», *Parameters*, Vol. 1, No. 3 (Winter 1995), σελ. 47.

²⁵⁵ Βλ. περισσότερα για τα στοιχεία περί αριθμού των ΜΚΟ στη μελέτη των L. Smillie και H. Helmich, *Non Governmental Organizations and Governments: Stakeholders for Development* (Paris: OECD, 1993).

²⁵⁶ Για το ίδιο θέμα βλ. περισσότερα Commission on Global Governance, *Our Common Neighborhood: The Report of the Commission on Global Governance* (Oxford: Oxford University Press, 1995).

²⁵⁷ Βλ. περισσότερα A. Rademacher και D. Tamang, *Democracy Development and NGOs* (Kathmandu: Search, 1993), σελ. 1 –25 και S. Arellano-Lopez και J. Petras, «NGOs and Poverty Alleviation in Volivia», *Development and Change*, Vol. 25, No. 3 (1994), σελ. 555 – 568.

χιλιάδες κοινότητες, ειδικά στο Νότιο ημισφαίριο. Π.χ. η ΜΚΟ του Μπαγκλαντές Bangladesh Rural Advancement, έχει περισσότερο από 12.000 άτομα για προσωπικό, ενώ έχει σχέδια για να συνεργαστεί με πάνω από 3 εκατομμύρια ανθρώπους. Στην Ινδία, η Self-Employed Women's Association έχει πάνω 1 εκατομμύριο πελάτες στα πιστωτικά προγράμματά της. Η πρόσβαση των ΜΚΟ στους υπεύθυνους για τη λήψη αποφάσεων στο Βορρά και στο Νότο είναι μεγαλύτερη από πάντα, ενώ ο ρόλος υπεράσπισής τους συνεχίζει να επεκτείνεται, φλερτάροντας στις παγκόσμιες συζητήσεις για πολιτική και πρακτική.²⁵⁸

Ο Lester Salamon διατύπωνε στα τέλη της δεκαετίας του '90 ότι μια πραγματική συνεταιριστική επανάσταση φαίνεται τώρα εν εξελίξει στο διεθνές επίπεδο που μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για μια κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη του 20^{ου} και του 21^{ου} δεδομένου ότι τον 19^ο αιώνα κυριάρχησε η άνοδος του έθνους - κράτους.²⁵⁹ Εάν το συμπέρασμα του Salamon δικαιολογείται ή όχι από τις σύγχρονες τάσεις, η άνοδος των ΜΚΟ στην παγκόσμια σκηνή είναι ένα σημαντικό φαινόμενο που έχει θετικές επιπτώσεις στις προοπτικές ανάπτυξης των φτωχών ανθρώπων για δύο κυρίους λόγους:

- Η άνοδος των ΜΚΟ δεν είναι απλώς μια απάντηση στην τοπική πρωτοβουλία και την εθελοντική δράση. Εξίσου σημαντική είναι η αυξανόμενη δημοτικότητα των ΜΚΟ και με τις κυβερνήσεις και με τις επίσημες αντιπροσωπείες ενίσχυσης, ενώ αποτελούν μια απάντηση στις πρόσφατες εξελίξεις στην οικονομική και πολιτική σκέψη, μέσα στο πλέγμα των αγορών και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, παράγοντες οι οποίοι θεωρούνται στην εποχή της

²⁵⁸ Βλ. περισσότερα Michael Edwards και David Hulme « NGO Performance and Accountability», στο συλλογικό Michael Edwards και David Hulme (eds), *Beyond the Magic Bullet. NGO Performance and Accountability in the Post Cold War World* (USA, Connecticut: Kumarian Press, 1996), σελ. 1.

²⁵⁹ Βλ. περισσότερα τη μελέτη του Lester Salamon, *The Global Association Revolution: The Rise of the Third World Sector on the World Scene* (Baltimore, John Hopkins University: Institute for Policy Studies, Occasional Paper 15, 1993).

παγκοσμιοποίησης αποδοτικότεροι μηχανισμοί για την οικονομική ανάπτυξη και για τις υπηρεσίες στους περισσότερους ανθρώπους. Οι κυβερνήσεις επιτρέπουν την ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά πρέπει να συγκεκριμενοποιήσουν το άμεσο ρόλο τους στην οικονομία λόγω της υποτιθέμενης οικονομικής αποτελεσματικότητάς τους στην αντιμετώπιση της φτώχειας. Οι ΜΚΟ πρωτίστως, έχουν παράσχει πρόνοια στους φτωχούς ανθρώπους στις χώρες όπου οι κυβερνήσεις στερήθηκαν τους πόρους για να εξασφαλίσουν καθολική κάλυψη στην υγεία και την εκπαίδευση. Η διαφορά είναι ότι τώρα θεωρούνται ως το κανάλι για την παροχή υπηρεσιών και συνδέονται με τη σκόπιμη αντικατάσταση του κράτους.²⁶⁰

- Στο πλαίσιο της νέας πολιτικής ημερήσιας διάταξης, οι ΜΚΟ θεωρούνται ως οχήματα για τον εκδημοκρατισμό και ως συστατικά μιας αναπτυσσόμενης κοινωνίας πολιτών, ενώ στη συνέχεια θεωρούνται ουσιαστικά στοιχεία στην επιτυχία της παγκόσμιας οικονομικής διάταξης. Οι ΜΚΟ ενεργούν ως δύναμη που προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ ανοίγουν τα κανάλια της επικοινωνίας και της συμμετοχής, που παρέχουν τη κατάρτιση για τα ενεργά στελέχη αλλά και την προώθηση του πλουραλισμού.²⁶¹

Δύο παράγοντες πίσω από την πρόσφατη αύξηση ΜΚΟ, α) μη υπέρμετρη καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας και β) δυνατότητα για άμεση δράση, έχουν δώσει τόπο στο ρεαλιστικότερο στόχο της θεσμικά αποκεντρωμένης σφαιρικής διακυβέρνησης. Ο στόχος δεν είναι πλέον το *superstate*, αλλά μάλλον η καθιέρωση ενός κανόνα δημιουργίας

²⁶⁰ Βλ. περισσότερα ο.π. Michael Edwards και David Hulme (eds), (1996), σελ. 2–3.

²⁶¹ Βλ. περισσότερα Μ. Moore, «Good Government? Introduction», *IDS Bulletin*, Vol. 24, No. 1 (1993), σελ. 1–6.

πολύπλευρων καθεστώτων και τελικά, κάποιου είδους σφαιρικής συνταγματικής τάξης μέσω soft law.²⁶²

Αυτό το παγκόσμιο στερέωμα συνεπικουρούμενο από τις ΜΚΟ, περιορίζει ήδη την κρατική πλεονεξία στα πλαίσια της ανάπτυξης, των ανθρώπινων δικαιωμάτων και στην προστασία του περιβάλλοντος. Ένα μεγάλο μέρος αυτής της δημιουργίας εμφανίζεται στα πολυμερή ιδρύματα, συμπεριλαμβανομένων των μόνιμων οργάνων των Η.Ε και των ειδικών παγκόσμιων διασκέψεων που έχουν γίνει ένα μόνιμο προσάρτημα στο σφαιρικό επίπεδο.

Από την Παγκόσμια Διάσκεψη Αφοπλισμού του 1932, οι διακυβερνητικές σύνοδοι κορυφής πλέον σκιάζονται ομοιόμορφα από τα ανεπίσημα παράλληλα φόρουμ των ΜΚΟ που προηγούνται από τις προπαρασκευαστικές συνεδριάσεις των επιτροπών, στις οποίες οι ΜΚΟ εμφανίζονται σε ισχύ. Περισσότερα από 4.000 άτομα που αντιπροσωπεύουν περισσότερες από 1.400 ΜΚΟ, αναγνωρίστηκαν στη διάσκεψη των Η.Ε σχετικά με το περιβάλλον και την ανάπτυξη που διοργανώθηκε στο Ρίο, ενώ ένα παράλληλο σφαιρικό φόρουμ προσέλκυσε περίπου 25.000 άτομα από 167 χώρες. Οι ΜΚΟ έκαναν μια ομοίως ουσιαστική παρουσίαση στην Παγκόσμια Διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Βιέννη, και στη Διάσκεψη του Καίρου του 1994 σχετικά με τον πληθυσμό. Οι παράλληλες διασκέψεις ήταν και μία πραγματικότητα και στη Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης του 1995 για την κοινωνική ανάπτυξη, και στη Διάσκεψη του Πεκίνου σχετικά με το ρόλο των γυναικών.

Οι ΜΚΟ έχουν κατορθώσει πλέον να εισχωρήσουν στα πλαίσια λήψης αποφάσεων, ενώ οι μη κυβερνητικοί ηγέτες περιλαμβάνονται στις εθνικές αντιπροσωπείες. Αυτό έχει γίνει ήδη ένα στερεότυπο φαινόμενο,

²⁶² Βλ. περισσότερα Peter M. Haas, «Evolving International Law: Changing Practices of National Sovereignty», στο συλλογικό έργο Nazil Choucri (ed), *Global Accord: Environmental Challenges and*

με τους αντιπροσώπους ΜΚΟ να εμφανίζονται ως δημόσια μέλη στις εθνικές διαπραγματευόμενες ομάδες (συνήθως δυτικές) στα πολύπλευρα φόρουμ, και ειδικά στο περιβαλλοντικό πλαίσιο. Περισσότερα από δώδεκα τέτοια μέλη περιλήφθηκαν στην αμερικανική αντιπροσωπεία στο Ρίο, δεδομένου ότι συμμετείχαν στις προπαρασκευαστικές συνεδριάσεις των επιτροπών, ενώ οι ηγέτες των ΜΚΟ αποτέλεσαν περισσότερο από το μισό του δυναμικού της αμερικανικής ομάδας στη Διάσκεψη του Καίρου.

Οι ΜΚΟ συμμετέχουν στις διάφορες ανεπίσημες ομάδες εργασίας που συνδέονται με την ανάπτυξη των προστατευτικών συνθηκών. Η Συνθήκη σχετικά με τα Δικαιώματα του Παιδιού (η οποία υπογράφηκε από τον πρώην Πρόεδρο Bill Clinton για τις Ηνωμένες Πολιτείες), βγήκε από μια ομάδα εργασίας, στην οποία πολλές ΜΚΟ συνέβαλαν στη διαδικασία σύνταξης. Η Διακήρυξη της Στοκχόλμης του 1972 και η Συνθήκη του 1992 σχετικά με τη βιοποικιλότητα, βασίστηκαν στα σχέδια που συντέθηκαν κυρίως από την ΜΚΟ International Union for the Conservation of Nature, αλλά και από άλλες ΜΚΟ. Σ' ένα άλλο επίπεδο, οι γηγενείς λαοί απολαμβάνουν την ουσιαστική και άμεση αντιπροσώπευση πολλών ΜΚΟ, όπως η Human Rights Commission, σχετικά με τα δικαιώματά τους βάσει του διεθνούς δικαίου.

Η οργάνωση GREENPEACE πριν από μερικά χρόνια θέλοντας να υπογραμμίσει την αξία της συμμετοχής, της διαφάνειας αλλά και της συναιτεριστικότητας *«αναγνωρίζει την αξία ακόμη και μόνο ενός μικρού φιλικού κράτους εάν ο αντιπρόσωπος εκείνου του κράτους... εκπαιδεύεται επιστημονικά, είναι καλά πληροφορημένος, συνεταιριστικός και συνεργάσιμος. Εκείνο το πρόσωπο όχι μόνο έχει το αυτονόητο δικαίωμα της πρόσβασης στις επιτροπές και στις ομάδες εργασίας, αλλά και στο σύστημα ψηφοφορίας έχει την ίδια επίσημη δύναμη όπως ο οποιοσδήποτε*

από ένα άλλο κράτος, όσο μεγάλη και αν είναι η αντιπροσωπεία του». ²⁶³

Τα μικρά κράτη που στερούνται πόρους για ν' αποστείλουν απεσταλμένους σε κάποιες περιπτώσεις έχουν εκχωρήσει την αντιπροσωπευσή τους σε άλλες ΜΚΟ, που πολλές φορές όμως δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα συμφέροντά τους.

Η κατάσταση δεν είναι πολύ καλύτερη στα Η.Ε απ' ότι στους ειδικούς οργανισμούς. Ο ίδιος ο χάρτης των Η.Ε, στο άρθρο 71, επιτρέπει στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή - Economic and Social Council - ECOSOC να κάνει τις κατάλληλες ρυθμίσεις και τις διαβουλεύσεις με τις ΜΚΟ, ενώ στις τελευταίες έχουν εκχωρηθεί μερικά επίσημα προνόμια στο πλαίσιο ενός ψηφίσματος του 1968 που τους έδωσε όμως έναν δυσκίνητο και τώρα πλέον αναχρονιστικό συμβουλευτικό ρόλο. Αν και η ECOSOC επιτρέπει στις θεσμοθετημένες ομάδες να συνδιαλέγονται με τους εθνικούς εκπροσώπους και να κάνουν δηλώσεις στις ολομέλειες, στην πράξη η συμβουλευτική θέση έχει ανέλθει σε παροιμιακά προνόμια φωτοαντιγραφής. Αυτήν την περίοδο συμβουλευτική επίσημη θέση κατέχουν μόνο 978 ΜΚΟ στα Η.Ε, σε σύγκριση με 90 που ήταν το 1949. Η Παγκόσμια Τράπεζα έχει μια επιτροπή ΜΚΟ σε ισχύ από το 1982, ενώ έχει καθιερώσει πιο πρόσφατα μια ανεξάρτητη επιτροπή επιθεώρησης μέσω της οποίας οι ΜΚΟ είναι σε θέση να επιδιώξουν πιθανή αναθεώρηση της πολιτικής εφαρμογής της τράπεζας. Παρά τις φιλελευθεροποιημένες πολιτικές πληροφοριών, εντούτοις, πολλές παραμένουν αδιαφανείς και ματαιώνουν το στόχο για την άμεση δράση των ΜΚΟ, ενώ πολλές από αυτές είναι βραδυκίνητες στην αναγνώριση ακόμη και της σχετικότητας του περιβάλλοντος αλλά και άλλων ανθρώπινων παραγόντων ανάπτυξης. Μερικές ΜΚΟ έχουν χαιρετήσει την επέτειο του Bretton Woods με το σύνθημα «50 έτη είναι

²⁶³ Βλ. περισσότερα Kevin Stairs και Peter Taylor, «NGOs and Legal Protection of the Oceans», στο συλλογικό έργο των Andrew Hurrell και Benedict Kingsbury (eds), *The International Politics of the*

αρκετά», ενώ η κοινότητα των ΜΚΟ είναι ιδιαίτερα εξαγριωμένη από την αποτυχία του Γύρου της Ουρουγουάης της GATT στο να επιτρέψει κάποια μορφή δημόσιας συμμετοχής τους στο νέο Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου.²⁶⁴

6.4 Η αναγνώριση.

Οι υπάρχουσες λεωφόροι της πρόσβασης καταδεικνύουν ότι η επιρροή των ΜΚΟ θα γίνει ακόμα πιο αισθητή, ενώ υπάρχει ανάπτυξη στην αντίληψη ότι οι ΜΚΟ πρέπει να ενσωματωθούν καλύτερα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η επιρροή είναι πιθανό να αυξηθεί, δεδομένου ότι αυτές οι οργανώσεις κινητοποιούν τις περιφέρειες με την αυξανόμενη αποτελεσματικότητα στο διεθνές επίπεδο. Το διεθνές δίκαιο πρέπει να κινηθεί για να απεικονίσει και να περιχαρακώσει αυτήν τη φάση της νέας σφαιρικής πολιτικής δυναμικής, στην προώθηση της νομιμότητας των ιδρυμάτων. Η αναθεώρηση του συμβουλευτικού συστήματος λ.χ. της ECOSOC, θα μπορούσε να παρουσιάσει την κατάλληλη ευκαιρία για τους μηχανισμούς από τους οποίους οι ΜΚΟ αλληλεπιδρούν με το σύστημα των Η.Ε.

Ο ουσιαστικά κυβερνητικός χαρακτήρας των πολύπλευρων οργανισμών λήψης αποφάσεων, φυσικά, θα παραμείνει ένα γεγονός των διεθνών σχέσεων. Οι κυβερνήσεις θα συνεχίζουν ν' αντιπροσωπεύουν τις κοινότητες και θα συνεχίζουν ν' ασκούν τον αρχικό έλεγχο των διεθνών σχέσεων. Αναμφισβήτητα, τα χρήματα των μεγάλων χωρών ασκούν τεράστια επιρροή, περισσότερο από τα μέλη που υποτίθεται ότι καθορίζουν την επιρροή, ενώ τα χρήματα είναι εκείνα που αντιπροσωπεύουν συχνότερα και τους στόχους των συγκεντρωμένων ελίτ

Environment: Actors, Interests and Institutions (Oxford: Clarendon Press. 1992), σελ. 130.

από εκείνους των αληθινών απλών λαών. Πολλά διεθνή ιδρύματα στη Γενική Συνέλευση αλλά και σε άλλα σώματα των Η.Ε είναι άγρια και μη δημοκρατικά. Ο μικροσκοπικός Άγιος Μαρίνος (πληθυσμός 23.000) έχει την ίδια ψήφο άραγε με την Κίνα (πληθυσμός 1.17 δισεκατομμύρια); Αρκεί ν' αναλογιστεί κανείς ότι τα μικρότερα δέκα μέλη των Η.Ε έχουν έναν συνολικό πληθυσμό λιγότερο από αυτόν της Ουάσιγκτον. Εάν οι αριθμοί είναι η συγκριτική μέτρηση επιδόσεων της νομιμότητας, η κοινότητα ΜΚΟ περνά εύκολα αυτή τη δοκιμή. Όσο ατελείς είναι οι μηχανισμοί της αντιπροσώπευσης, του οικολόγου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων οι ΜΚΟ θα μιλούν συλλογικά για πολλές φορές πέρα από τους αριθμούς.²⁶⁵

Ο International Labour Organization, που επιζεί της θεσμικής καινοτομίας της Κοινωνίας των Εθνών, λειτουργεί κάτω από μια τριμερή δομή στην οποία οι κυβερνήσεις, οι εργαζόμενοι, και οι εργοδότες διοργανώνουν τις ψηφοφορίες σε αναλογία 2:1:1. Ο International Labour Organization μετριέται μεταξύ των επιτυχεστέρων ΜΚΟ, ενώ η UNICEF, συνεργάζεται επίσης ευρέως και επιτυχώς με τις ΜΚΟ. Αυτή η δομή έχει περάσει και στον ΟΟΣΑ, όπου οι αντιπρόσωποι από την επιχείρηση και την εργασία αποτελούν τις συμβουλευτικές επιτροπές μαζί με το υπουργικό τμήμα, ενώ ο σχηματισμός ενός τρίτου μη-κρατικού πίνακα του ΟΟΣΑ που αποτελείται από τους ηγέτες των οικολόγων, συμπληρώνει το πάνελ. Το πρότυπο ILO θα μπορούσε να μεταμοσχευτεί εύκολα σε άλλα πλαίσια στα οποία οι αρχικές μη-κρατικές κοινότητες καθορίζονται καλά και έχουν επιτύχει κάποιο επίπεδο αντιπροσώπευσης.²⁶⁶

²⁶⁴ Βλ. περισσότερα ο.π. Peter J. Spiro, «New Global Communities: Non Governmental Organizations in International Decisionmaking Institutions», *Parameters*, Vol. 1, No. 3 (Winter 1995), σελ. 50.

²⁶⁵ Ο.π σελ. 51.

²⁶⁶ Βλ. περισσότερα Geoffrey Palmer, «New Ways to Make International Environmental Law», *American Journal of International Law*, Vol. 86 (April 1992), σελ. 259 – 283.

Η εν τέλει θεσμοποίηση του ρόλου των ΜΚΟ στη σφαιρική λήψη αποφάσεων στους διεθνείς δεσμούς βοηθά τη δυνατότητα μιας δημοκρατικής ειρήνης. Η διεθνής αναγνώριση των ΜΚΟ τους βοηθά ν' αντέχουν την καχυποψία από τις εθνικές κυβερνήσεις, ενώ η περιχαράκωση της παρουσίας των ΜΚΟ στους διεθνείς οργανισμούς συνέβαλλε στη μεγαλύτερη διαφάνεια, επειδή τα κράτη ήταν λιγότερο ικανά να αντεπεξέλθουν στη διαφανή - διαπραγμάτευση- παραγωγή.

Ένας σημαντικά ενισχυμένος θεσμικός ρόλος για τους μη-κρατικούς φορείς μπορεί να επικρατήσει. Ακόμη και δεδομένου ότι οι δυτικές κυβερνήσεις (λ.χ. οι Ηνωμένες Πολιτείες) σαλπίζουν την αρετή της παγκόσμιας συμμετοχής των ΜΚΟ, έχουν επίσης κυρίαρχα ενδιαφέροντα να προστατεύσουν και δεν είναι πιθανό να πιάσουν το ζήτημα. Είναι όμως δυνατό ότι ο κόσμος, ή τουλάχιστον ένα μέρος από αυτόν, να εισαχθεί σε μια μετα - εθνική εποχή στην οποία τα κράτη θα μοιράζονται τις παραμέτρους των θεμάτων τους με τις μη κυβερνητικές οντότητες.

Η ευκαιρία που καλούνται οι ΜΚΟ ν' αρπάξουν πλέον είναι να χρησιμοποιήσουν τις νέες πολιτικές συγκυρίες για να καταστήσουν τις φωνές ισχυρές μέσω της πίεσης και της υπεράσπισης, συγχρόνως με το να γίνουν λιγότερο εξαρτώμενες από τις κυβερνήσεις, έτσι ώστε να μη διατρέξουν τον κίνδυνο να δουν την ανεξάρτητη κοινωνική βάση τους να διαβρώνεται. Το 1988, ο μελετητής Jan Pronk προειδοποίησε σχετικά με τη σχέση των ΜΚΟ με τις κυβερνήσεις ότι «η δωροδοκία των ΜΚΟ θα είναι το πολιτικό παιχνίδι στα προσεχή έτη», θέλοντας να τονίσει ότι και οι δύο πλευρές αντιμετωπίζουν ισχυρές προκλήσεις.²⁶⁷ Η «δωροδοκία» εννοείται όχι απλά από την άποψη του οικονομικού σκανδάλου αλλά και ευρύτερα, ως απόκλιση της έννοιας των ΜΚΟ από την αποστολή τους

προς έναν κοινωνικό μετασχηματισμό. Ο μόνος τρόπος ίσως που οι ΜΚΟ μπορούν ν' αποφύγουν τη «δωροδοκία» είναι ν' αναπτυχθούν τα συστήματα για τον έλεγχο απόδοσης, υπευθυνότητας, αλλά και του στρατηγικού προγραμματισμού τους.²⁶⁸

Τα ισχυρά συστήματα υπευθυνότητας μπορούν να βοηθήσουν τις ΜΚΟ να εκμεταλλευθούν τις ευκαιρίες που προσφέρονται από τη νέα πολιτική διάταξη εξασφαλίζοντας ότι οποιαδήποτε σήματα προειδοποίησης θα προσδιορίζονται, αυτά θα εξετάζονται. Η κίνηση αυτή, σημαίνει ότι η υπευθυνότητα πρέπει να είναι ένα από τα σοβαρότερα πράγματα που έχουν συμβεί μέχρι τώρα μεταξύ των περισσότερων ΜΚΟ στο Βορά και στο Νότο. Αλλά οι νέες προκλήσεις, πολιτικοί αλλά και οικονομικοί «πειρασμοί», περιπλέκουν το ζήτημα της υπευθυνότητας αρκετά, ενώ η εξάρτηση από την επίσημη ενίσχυση και τα πρότυπα του προγραμματισμού και της επέμβασης που κρύβονται κάτω από αυτή, θα μπορούσαν να καταστήσουν μια ήδη ανεπαρκή κατάσταση για τις ΜΚΟ.

6.5 Η εν τέλει ιστορική αιτιολογία της ύπαρξης των ΜΚΟ.

Η κύρια ιδεολογική αλλαγή αλλά και ο κοινωνικός μετασχηματισμός στέκεται μακριά και πάνω από τη στενή πολιτική των κομμάτων και η καθημερινή πολιτική εμφορείται από συγκεκριμένες δραστηριότητες ορισμένων ομάδων μέσα στην κοινωνία. Τέτοιες ομάδες είναι οι μεταφορείς των νέων ιδεών που ενυπάρχουν στα διαφορετικά συμβαλλόμενα μέρη της κοινωνίας. Οι νέες ιδέες των ομάδων αυτών

²⁶⁷ Γενικά περί θεμάτων ασφαλούς και μη ασφαλούς χρήσης του χρήματος βλ. περισσότερα την αξιολογική μελέτη των D. Hellinger και S. Hellinger και F. O' Rogan, *Aid for just Development* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1988).

²⁶⁸ Βλ. περισσότερα D. Eade, «Editorial», *Development in Practice*, Vol. 3, No. 3 (1993), σελ. 161 – 162.

είναι πολλές φορές σε σύγκρουση με τις κύριες ιδέες και τις τιμές ορισμένων συμβαλλόμενων μερών.

Η παρουσία των ΜΚΟ διακρίνεται λοιπόν σε τρεις φάσεις, αν ληφθεί υπόψη ένα οργανωμένο πρόγραμμα ενεργειών τους: α) η αόρατη σχεδόν ύπαρξή τους μέχρι τη διάρκεια του μεσοπολέμου, β) η συνειδητοποίηση της ύπαρξής τους μέσα από τα εμφανή προγράμματά τους στην επόμενη περίοδο, η οποία τελειώνει λίγα χρόνια μετά τη λήξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, γ) η πιο πρόσφατη περίοδος, η οποία διαιρείται σε τρεις επιμέρους περιόδους, που φτάνει μέχρι τα τελευταία 40 χρόνια. Σ' αυτή την περίοδο οι ΜΚΟ, απεικονίζονται ενεργές και επεκταμένες με νέες πολιτικές πρακτικές αλλά και σε νέες ιδεολογικές περιοχές.²⁶⁹

Στην πρώτη περίοδο οι δημόσιες λύσεις και η οικοδόμηση του κράτους κοινωνικής πρόνοιας ήταν αρχικά περισσότερες σύμφωνα με τις επιταγές του κάθε εργατικού κόμματος, αλλά αυτές οι ιδέες έγιναν τόσο ισχυρές που σε μεγάλο βαθμό εσωτερικεύτηκαν από τα επονομαζόμενα non-socialist parties.²⁷⁰ Στα μέσα της δεκαετίας του '80 η νέα ιδεολογία διοικητικής αποκέντρωσης και ιδιωτικοποίησης απεικόνισε αρχικά τις βασικές τομές μέσα στα μη – σοσιαλιστικά συμβαλλόμενα μέρη. Το εργατικό κόμμα αντιμετωπίζει πλέον σοβαρά προβλήματα με το συγκεντρωμένο πρότυπο προγραμματισμού του και προσαρμόστηκε σύντομα σ' αυτές τις νέες ιδέες. Αυτές οι προσαρμοστικές διαδικασίες είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο στη μεταπολεμική περίοδο δεν βρίσκονται σημαντικές διαφορές μεταξύ των διαφορετικών τύπων κυβερνήσεων στην άποψή τους για το ρόλο των ΜΚΟ.

²⁶⁹Βλ. περισσότερα το κείμενο των Stein Kuhnle και Per Selle. «Governmental Understanding of Voluntary Organizations: Policy Implications of Conceptual Change in Post War Norway», ο.π Kuhnle και Selle (1992), σελ. 170 – 174.

²⁷⁰Ο.π. σελ. 171.

Στην περίοδο αυτή, 1945-69, ότι λέγεται γύρω από τις ΜΚΟ είναι πολύ γενικά, παθητικά και απόλυτα όμως κανείς δεν αρνείται την ύπαρξή τους. Οι κυβερνήσεις τους πειθαναγκάζουν πολλές φορές να εισέλθουν στην πολιτική σκοπιά τους και καθιστούν προβληματική τη χρησιμοποίησή τους. Στις οργανώσεις δίνεται ωστόσο κάποιος οργανωτικός χώρος, αλλά καμία ιδεολογική αυτονομία. Ο γενικός ρόλος των ΜΚΟ στο κράτος κοινωνικής πρόνοιας δεν υφίσταται με τη σημερινή μορφή. Γι' αυτό η περίοδος αυτή έχει εξάλλου χαρακτηριστεί περίοδος του συγκεντρωτικού προγραμματισμού του κράτους κοινωνικής πρόνοιας.

Στη δεύτερη περίοδο 1970-80, η κύρια σταθεροποίηση του κράτους κοινωνικής πρόνοιας, δεν ευνοεί τη γενικότερη κατάσταση, που δεν είναι ουσιαστικά διαφορετική. Αλλά η νέα ιδεολογία διοικητικής αποκέντρωσης, ακόμα και σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης, έχει πλέον αρχίσει να έχει τον αντίκτυπό της. Η αυξανόμενη έμφαση στο τοπικό επίπεδο είναι περισσότερο ένα αποτέλεσμα του γεγονότος ότι σε ολόένα αυξανόμενη έκταση σε τοπικό επίπεδο, ο δήμος λ.χ. γίνεται ο εφαρμοστής το ίδιου του κράτους κοινωνικής πρόνοιας. Βρίσκουμε περισσότερη έμφαση πάνω στη γειτονική κυρίως δραστηριότητα και συνεπώς, πάνω στη συνεργασία μεταξύ των τοπικών κυβερνήσεων και τοπικών ΜΚΟ. Εντούτοις, στις ΜΚΟ ακόμα δεν υπάρχει ακόμα κανένας πραγματικός ιδεολογικός χώρος. Επιπλέον, η έμφαση στην ισότητα είναι πιθανόν ισχυρότερη αυτήν την περίοδο. Η αυξανόμενη διαφάνεια στις ΜΚΟ μπορεί να θεωρηθεί ως το απαραίτητο επιπλέον βήμα από το οργανωτικό προς το ιδεολογικό διάστημα.²⁷¹

Η τελευταία περίοδος, 1981-2000, είναι πραγματικά διαφορετική. Καταρχήν υπάρχει μια πολύ σημαντική εννοιολογική αλλαγή. Η έννοια της κοινωνικής ανάπτυξης και ευημερίας αντικαθιστά την έννοια του

κράτους κοινωνικής πρόνοιας. Είναι μια έκφραση δύο σημαντικών διαδικασιών που εμφανίζονται ταυτόχρονα που υπονοούν μια «αποδυνάμωση» του συγκεντρωμένου και προσανατολισμένου προτύπου κοινωνικού προγραμματισμού που εξουσίασε τη δεκαετία του '80. Μια αύξηση στη νομιμότητα του εθελοντικού τομέα είναι δεδομένη, λόγω μιας σημαντικής αλλαγής στη γενική άποψη σχετικά με τον κοινωνικό τομέα, την κυβερνητική πολιτική, την αγορά, τον άτυπο τομέα της οικογένειας ή της γειτονιάς αλλά και των ΜΚΟ. Η νέα έννοια της ανάπτυξης ταιριάζει πιο πολύ σε κείνο το τμήμα της κοινωνίας που στηρίζει πρώτιστα τη διοικητική αποκέντρωση, τη μεταφορά των στόχων από την κεντρική στην τοπική κυβέρνηση, και σ' εκείνο που επιπλέον υποστηρίζει τον αυξανόμενο χώρο για τους μη κυβερνητικούς τομείς. Η έννοια της κοινωνίας της ανάπτυξης και της ευημερίας συνδέθηκε με τα παραπάνω αλλά και είναι μια ακριβής έκφραση της πτώσης και της ιδεολογίας του απόλυτου κράτους κοινωνικής πρόνοιας

Επιπλέον, το 1989, η έννοια του τρίτου τομέα εισάγεται πλέον επίσημα, όταν σε μια έκθεση προς τη δημόσια επιτροπή σχετικά με τις εθελοντικές οργανώσεις ένα έτος νωρίτερα, πιστοποιεί τη σημασία της.²⁷² Η πολιτική γλώσσα των τριών τομέων, ανεξάρτητα αν μερικοί θεωρούν πρώτο τομέα την αγορά ή το κράτος, αλλά και η ύπαρξη του τετάρτου που είναι ο άτυπος τομέας, είναι απολύτως νέα. Μέχρι αργά στη δεκαετία του '80 η πολιτική ορολογία, ακόμα κι αν η ύπαρξη των εθελοντικών κυρίως οργανώσεων είναι πλέον μία πραγματικότητα, αλλά και η κοινωνία, κατανοούν τον ιδιωτικό τομέα κυρίως ως την αγορά. Αυτή η εννοιολογική αλλαγή είναι ένας απαραίτητος όρος για μια περιεκτικότερη και βαθύτερη κατανόηση του ρόλου των ΜΚΟ. Η χρήση της έννοιας του τομέα καθιστά πιθανή την αντίληψη ότι οι ΜΚΟ ως

²⁷¹ Ο.π. σελ. 171 ~ 172.

²⁷² Ο.π. σελ. 172.

«σύστημα παραγωγής» βρίσκεται κάπου μεταξύ της κυβέρνησης και της αγοράς, διευκολύνοντας κατά συνέπεια την αναγνώριση του τομέα αλλά και των έργων που έχει κάνει αλλά και τους νέους ρόλους.

Η παθητική και δογματική γλώσσα έχει εξαφανιστεί, και τώρα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, οι αρχές θέλουν ή πρέπει ν' αντιμετωπίσουν τις ΜΚΟ σοβαρά. Οι αρχές επιθυμούν να κατανοήσουν τις πολιτικές αλλά και τις επιπτώσεις της αύξησης του ρόλου τους. Η έμφαση λ.χ. στην απόκτηση νέου ιδεολογικού χώρου στις ΜΚΟ μέσα στο αυξανόμενο περιβάλλον της ανοικτής και μη - θεσμικής πρόνοιας, υπογραμμίζεται έντονα στις δημόσιες επιτροπές των ΜΚΟ.

Το ζήτημα της «σύγκρουσης» μεταξύ κράτους - ΜΚΟ, όταν υπάρχει - ξει, θα λυθεί εάν η κεντρική κυβέρνηση αυξήσει το επίπεδο παραγωγής υπηρεσιών των ΜΚΟ. Η ιδέα αυτή είναι μία διαδικασία φυσικής επιλογής που και η δεξιά αλλά και η αριστερά ευτυχώς συμμερίζονται. Εντούτοις, το ζήτημα είναι: μέχρι ποιο σημείο είναι δυνατό να κρατηθεί πραγματικά ο κυβερνητικός έλεγχος μέσα σ' ένα σύστημα που ανοίγει όλο και περισσότερο για τις ΜΚΟ; Αυτό είναι μια σημαντική ερώτηση που τίθεται επειδή υπάρχει η εντύπωσή ότι πολλοί πολιτικοί, ειδικά στην αριστερά, θεωρούν αυτές τις νέες θεσμικές λύσεις μόνο ως νέες οργανωτικές μορφές, δηλαδή ως νέους τρόπους για δράση, χωρίς αποδυνάμωση του δημόσιου τομέα, αλλά και χωρίς πολιτικές και ιδεολογικές συνέπειες.

Εντούτοις, δεν πρέπει να ασπάζεται κανείς την όλο και περισσότερο σκληρή άποψη, ότι, οι εξελίξεις προς το τέλος της δεκαετίας του '80 σημαίνουν μία απόλυτη ρήξη με την ίδια την ιδεολογία του κράτους και της κοινωνικής πρόνοιας, και επομένως και με τη μακροχρόνια παράδοση των ειδικών λύσεων πάνω στο κοινό συμφέρον. Αυτό που πρέπει να υποστηρίζεται είναι οι συγκεκριμένες λύσεις κοινού ενδιαφέροντος, κι αυτό είναι μία βασική υπόθεση εργασίας πάνω στην

οπρία οι ΜΚΟ στηρίζονται. Μέχρι τώρα, ένα μεγάλο μέρος αυτό που έχει διαδραματιστεί ανάμεσα στις ΜΚΟ έχει το χαρακτήρα οργανωτικού πειραματισμού. Η διαδικασία ανέλιξης δεν είχε πραγματικά αρκετό χρόνο να εγκαθιδρυθεί. Το εναλλακτικό μέλλον όμως είναι εδώ.

Οι ΜΚΟ είναι πολύ σημαντικοί παραγωγοί κοινωνικής ανάπτυξης και ευημερίας μέσα στους κύριους τομείς της και επιπλέον αυτό συνεπικουρείται από το γεγονός ότι οι οργανώσεις, κυρίως αυτές που ασχολήθηκαν με την πρόνοια, αυξάνονται σταδιακά και από την σκοπιά των αριθμών και από την σκοπιά των μελών, πράγμα που είχε αρχίσει τουλάχιστον από τα μέσα της δεκαετίας του '70.²⁷³ Και το γεγονός αυτό, ότι οι οργανώσεις πρόνοιας αλλά και το κράτος κοινωνικής πρόνοιας επεκτείνονται ταυτόχρονα, χωρίς αμφιβολία έχει να κάνει περισσότερο με τις πάμπολλες ΜΚΟ που ασχολούνται με την πρόνοια αλλά και με την κοινωνική ανάπτυξη. Οι εθελοντικές οργανώσεις για παράδειγμα «δεν απολύθηκαν ποτέ», από το σύστημα προάσπισης του κοινωνικού έργου.²⁷⁴

Οι ΜΚΟ εκφράζουν πλέον τις διαφορετικές αξίες, εξαρτώμενες από το πλαίσιο των τρεχουσών εξελίξεων και της αλλαγής στις δημόσιες πολιτικές. Οι νέοι ρόλοι γι' αυτόν τον τομέα μπορούν να αυξήσουν την παραγωγή υπηρεσιών με χαμηλότερο κόστος χωρίς κακούς πελάτες. Αλλά ο μετασχηματισμός της οργανωτικής μη κυβερνητικής κοινωνίας και σε ιδεολογικό χώρο είναι μία πρόκληση που είναι πάντα μπροστά.²⁷⁵

²⁷³ Βλ. περισσότερα S. Kuhnle και P. Selle. «Meeting needs in a Welfare State: Relations between Government and Voluntary Organizations», στο συλλογικό έργο των A. Ware και R.E Goodin. (eds), *Needs and Welfare* (London: Sage, 1990). σελ. 165 – 184.

²⁷⁴ Ο.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ. ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΤΩΝ ΜΚΟ

7.1 Προσπάθεια θεωρητικού, εννοιολογικού και οργανωτικού καθορισμού των ΜΚΟ.

7.1.1 Θεωρητική προσέγγιση.

Οι μελέτες σχετικά με τις οργανώσεις και τους ρόλους τους άρχισαν από τον πρόσφατο 19^ο αιώνα. Ο Oppenheimer (1896), έκανε μια μελέτη πάνω στο «Νόμο του Μετασχηματισμού», ενώ ο «Σιδερένιος Νόμος των Πολιτικών Κομμάτων» του Michel, προέβλεπε σύγκλιση και αφομοίωση των οργανωτικών τύπων. Από τότε πολλοί συγγραφείς έχουν διατυπώσει τις ανησυχίες τους σχετικά με τους ρόλους, τις λειτουργίες, τους τύπους όλων των οργανωτικών τομέων, το περιβάλλον, κ.λπ.²⁷⁶

Ουσιαστικά οι θεωρητικές προσεγγίσεις επάνω στην μελέτη των ΜΚΟ διακρίνονται έως και σήμερα σε τρία βασικά επίπεδα με κάθε επίπεδο να διαφοροποιείται ανάλογα στην παρουσία των οργανώσεων που εμφορούνται από τα στοιχεία της κοινωνίας πολιτών.²⁷⁷

- Η μελέτη πάνω στο επίπεδο των **παραδοσιακών θεωριών** (νομική ή ρεαλιστική), οι οποίες βασίζονται στο πολιτικό σύστημα το οποίο έχει κρατοκεντρική λειτουργία. Σ' αυτό το επίπεδο μελέτης, οι ΜΚΟ υπολείπονται του κρατικού φορέα

²⁷⁵ Βλ. περισσότερα J. Grindheim και P. Selle, «The Role of Voluntary Social Welfare Organizations in Norway: A Democratic Alternative to a Bureaucratic Welfare State?», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non Profit Organizations*, Vol. 1, No. 1 (1990), σελ. 62 – 76.

²⁷⁶ Βλ. περισσότερα M.T. Hannan και J. Freeman, «The Population Ecology of Organizations», *American Journal of Sociology*, Vol. 82 (1977), σελ. 929 – 964.

²⁷⁷ Ο επικ. καθηγητής Παντελής Σκλιάς προσφέρει ένα σημαντικό εργαλείο μέσα από την έρευνά του στην ανάλυση των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών, με τη κατηγοριοποίηση των θεωρητικών ρευμάτων που πλασιώνουν τις ΜΚΟ. Βλ. περισσότερα Παντελής Σκλιάς, *Ο Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανισμών στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης: Θεωρητικές Προσεγγίσεις* (Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών, Διαλέξεις και Τετράδια Εργασίας, No. 3, 1998), σελ. 9 – 22.

και ο χώρος δράσης τους είναι περιορισμένος στην προσφορά «αναπτυξιακού υλικού». Είναι αυτονόητο ότι σ' αυτή τη περίπτωση, δεν προσφέρεται κάτι το σημαντικό για την μέτρηση της συμβολής του ρόλου των ΜΚΟ, καθώς και του τρόπου δράσης.

- Η μελέτη πάνω στο επίπεδο της *μαρξιστικής* αλλά και της *νέο - μαρξιστικής θεώρησης*, όπου η θέση των ΜΚΟ είναι πολύ σημαντική, αφού από το εσωτερικό τους περνά η κοινή γνώμη και η ουσία των πραγματικών αναγκών των κοινωνικών τάξεων. Η σημασία και η ανάγκη διαμόρφωσης πίεσης της κοινής γνώμης στο πολιτικό σύστημα μέσω των ΜΚΟ, είναι μεγάλη για τα συγκεκριμένα θεωρητικά ρεύματα, αλλά παρόλα αυτά, λειτουργεί περιοριστικά στη διαμόρφωση μιας συμπαγούς εικόνας του ρόλου των ΜΚΟ, αφού παίρνει ως σημείο αναφοράς τις κοινωνικές τάξεις.
- Ιδιαίτερα σημαντικές όμως, είναι οι λεγόμενες *αναθεωρητικές προσεγγίσεις*, που μας δίνουν αρκετά στοιχεία για την κατανόηση του ρόλου των ΜΚΟ. α) *Η λειτουργική και η νέο - λειτουργική προσέγγιση*, εμφανίζουν τις ΜΚΟ να προσφέρουν σε μια νομιμοποιητική βάση μέσα σε μια οργανωμένη κοινωνία, όπου η σύζευξη του ιδιωτικού και του δημοσίου τομέα είναι έκδηλη. Η παρουσία της δράσης των διεθνών οργανισμών και η ταυτόχρονη ανάληψη πρωτοβουλιών πολλών φορέων εκτός συνόρων, με την αντίστοιχη ανταλλαγή απόψεων και δράσεων μεταξύ φορέων και διεθνών οργανισμών, τοποθετούν τις ΜΚΟ δυναμικά στο διεθνές πεδίο, ως μέρη των κέντρων αποφάσεων. β) *Η διεθνική προσέγγιση*, με την εισαγωγή εννοιών όπως, περιβάλλον, πληροφορική, τεχνολογίες πληροφοριών, μεταφορά γνώσεων και

αναπτυσσόμενος κόσμος, έδωσε ώθηση στις ΜΚΟ ν' ασχοληθούν με μια ευρεία ακτίνα θεμάτων και ν' ανταλλάξουν πληροφορίες για την ομαλή αποκατάσταση των προβλημάτων που αφορούν αναπτυξιακά ζητήματα. Εδώ, η μορφή του κράτους αλλάζει και υπολείπεται των ΜΚΟ, εφ' όσον η αλληλεπίδραση των κοινωνιών που προβάλλεται, στηρίζεται στην συλλογική εξω- κυβερνητική πρωτοβουλία. γ) Η οπτική της *παγκοσμιοποίησης*, η οποία παίρνει ως αφετηρία την εισαγωγή νέων εννοιών στο παγκόσμιο στερέωμα, όπως παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, οικονομία, τεχνολογία κ.α. Οι ΜΚΟ, έχουν να δείξουν, σ' αυτό το πλαίσιο ένα υπερενισχυμένο πρότυπο δράσης, εφ' όσον η διαδικασία της παγκοσμιοποιημένης θεώρησης των πραγμάτων, τους έχει προσδώσει τη δυνατότητα ν' αποτελούν ένα κομμάτι μιας νέας πολιτικής και οικονομικής κοινωνίας. Η κατασκευή δικτύων και η εισαγωγή ενός νέου τρόπου επικοινωνίας ανάμεσα σε κρατικούς αλλά και μη κρατικούς φορείς, είναι σημαντικό στοιχείο της παγκοσμιοποίησης. Τα κράτη συντονίζουν αλλά δεν αποφασίζουν τον τρόπο επικοινωνίας, ενώ η παρουσία των ΜΚΟ έχει να ωφεληθεί σημαντικά από την εγκαθίδρυση μιας τέτοιας συνισταμένης παραγόντων.

Αν από τις παραπάνω προσεγγίσεις επιλεχθούν ορισμένα θεωρητικά ρεύματα για τις ΜΚΟ και η σχέση τους κυρίως με τις κρατικές υπηρεσίες, τότε φαίνεται μία αχτίδα φωτός στο δύσκολο έργο θεώρησης της ύπαρξης και του ρόλου των ΜΚΟ.

Ο 20^{ος} αιώνας ουσιαστικά έχει γίνει ο αιώνας των οργανώσεων. Ο Reichard υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες οργανώσεις έχουν κανονικά τέσσερις βασικές μεταβλητές: α) ορθολογιστική ικανότητα, β)

τυπικότητα, γ) αλληλεγγύη, και δ) μέσα ανταλλαγής.²⁷⁸ Οι οργανώσεις του τρίτου τομέα τείνουν να χαρακτηριστούν από τους χαμηλότερους βαθμούς ορθολογιστικής ικανότητας, τυπικότητας και τον υψηλότερο βαθμό αλληλεγγύης και άμεσης ανταλλαγής.

Εντούτοις, οι λόγοι και η θεωρητική κατανόηση γύρω από την ύπαρξη των ΜΚΟ, που οι ρόλοι τους αναλαμβάνουν την ευθύνη ανάπτυξης της κοινωνίας, είναι σχετικά άγνωστοι. Υπάρχουν διαφορετικές σχολές σκέψης για να εξηγήσουν την εμφάνιση των ΜΚΟ αλλά και τους ρόλους τους. Πολλές από αυτές δανείζονται στοιχεία από τις οικονομικές θεωρίες και σε γενικές γραμμές όλοι υπογραμμίζουν ότι οι ΜΚΟ θεωρούνται ως *η θεσμική απάντηση λόγω της αποτυχίας του κράτους και της αγοράς*.

Σύμφωνα με *τη θεωρία των δημοσίων αγαθών ή τη θεωρία της αποτυχημένης απόδοσης*, οι ΜΚΟ υπάρχουν για να ικανοποιήσουν την υπόλοιπη ανικανοποίητη ζήτηση για δημόσια αγαθά μέσα στην κοινωνία. Ο Weisprod υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι κατασκευάζουν ή διαμορφώνουν εναλλακτικές οργανώσεις (δηλαδή ΜΚΟ), όταν η κυβέρνηση ή η αγορά αδυνατούν να εκπληρώσουν την απαίτηση των δημοσίων αγαθών ή αδυνατούν να εξυπηρετήσουν όλα τα ενδιαφέροντα τουλάχιστον στο κατώτατο επίπεδο. Αυτή η κατάσταση προκύπτει όταν οι κοινωνικές επιταγές ή τα ενδιαφέροντα είναι διαφορετικά και ετερογενή. Σ' αυτήν την περίπτωση οι άνθρωποι έχουν ένστικτο και συνειδητοποίηση για τη δημιουργία αλλά και για το ρόλο της οργάνωσης.²⁷⁹

²⁷⁸ Βλ. περισσότερα C. Reichard, «Der Dritte Sektor. Entstehen Funktion und Problematik von Nonprofit Organisation aus Verwaltungswissenschaftlicher Sicht», *Die Öffentliche Verwaltung*, Vol. 41 (1988), σελ. 363 – 370.

²⁷⁹ Βλ. περισσότερα Burton Weisprod, «Towards a Theory of the Voluntary Non Profit Sector in a Three Sector Economy», στο συλλογικό B. Weisprod (ed). *The Voluntary Nonprofit Sector* (Lexington: D.C. Heath, 1977), σελ. 51 – 76.

Οι Brown και Korten υποστηρίζουν με παρόμοιες απόψεις μια ευρέως αναγνωρισμένη αποτυχία των μεγάλης κλίμακας κυβερνητικών γραφειοκρατιών οι οποίες τελούν υπό την ακαμψία και συντηρητισμό. Αυτή η πολιτική μορφή κρατικής αποτυχίας δημιουργεί μια κατάσταση στην οποία οι ΜΚΟ προκύπτουν ως καινοτόμες απαντήσεις στα νέα προβλήματα, λόγω των δραστηριοτήτων τους, για τον πειραματισμό αλλά και λόγω της ευελιξίας.²⁸⁰

Εντούτοις, ο Douglas θεωρεί ότι οι ΜΚΟ προκύπτουν ως απάντηση σε μια κατάσταση όπου οι άνθρωποι είναι κυρίαρχοι αλλά διαφορετικοί, οι οποίοι όμως διακατέχονται από ανταγωνισμό και μερικές φορές αντιφατικές επιθυμίες. Αυτή η θεωρία ορίζει ότι όπου υπάρχει μεγάλος ανταγωνισμός και ασυμβίβαστες επιθυμίες, ένας μεγάλος αριθμός ΜΚΟ τείνει τελικά να συναντήσει και να θεσμοποιήσει αυτήν την κοινωνική ποικιλομορφία.²⁸¹

Αφ' ετέρου, σε μια κατάσταση κυβερνητικής αποτυχίας ή αποτυχίας της αγοράς, η ανικανοποίητη απαίτηση για τα δημόσια αγαθά, απαιτεί την εμφάνιση των ΜΚΟ αλλά και των Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων, οι οποίες είναι κοινωνικοί επιχειρηματίες. Τέτοιες οργανώσεις θα μπορούσαν να εκπληρώσουν ανικανοποίητες ανάγκες όπως: εκπαίδευση, υγειονομικές υπηρεσίες. Ο James υποστηρίζει ότι η πιο ετερογενής κοινωνία συνδέεται άμεσα με τη δημιουργία ενός μεγαλύτερου αριθμού των ΜΚΟ.²⁸²

Μια άλλη σχετική θεωρία είναι η *θεωρία της αποτυχίας των συμβολαίων*. Όταν οι άνθρωποι θεωρούν δύσκολο να διακρίνουν ένα

²⁸⁰ Βλ. περισσότερα David L. Brown και David C. Korten, «Working more Effectively with Nongovernmental Organizations», στο Samuel Paul και Israel Arturo (eds), *Non Governmental Organizations and the World Bank Cooperation for Development* (Washington D.C.: World Bank, 1991), σελ. 48.

²⁸¹ Βλ. περισσότερα James Douglas, «Political Theories of Non Profit Organization», στο συλλογικό W.W Powell (ed), *The Non Profit Sector: A Research Handbook* (New Haven: Yale University Press: 1987), σελ. 4354.

²⁸² Βλ. περισσότερα τη μελέτη του E. James, «The Non Profit Sector in Comparative Perspective», στο ο.π. Powell (1987).

κοινωνικό συμβόλαιο, πρέπει να βρουν αξιόπιστους πράκτορες για να εκπληρώσουν τις ανάγκες τους. Επομένως, οι ΜΚΟ θα μπορούσαν να είναι πιο αξιόπιστες ή εμπιστευμένοι πράκτορες που εργάζονται για τη διευθέτηση των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων και των εμπορικών εταιριών. Δεδομένου λ.χ. ότι οι εμπορικές εταιρίες μπόρεσαν να εκμαιοσύνησουν αδικαιολόγητα οφέλη από την καταναλωτική άγνοια, μία ΜΚΟ θα μπορούσε να είναι χρήσιμη στον καταναλωτικό ενημερωτικό πρωταρχικά τομέα. Οι Brown και Korten υποστηρίζουν ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως, αυτές οι οργανώσεις μπορεί να γίνουν με την ύπαρξή τους το «γιατρικό» στις περιπτώσεις αποτυχίας της αγοράς επειδή οι αγορές τείνουν στην αποτυχία σ' αυτές τις χώρες.²⁸³ Σε τέτοιες περιπτώσεις οι ΜΚΟ θα μπορούσαν να προκύψουν επειδή οι άνθρωποι τους εμπιστεύονται περισσότερο από τις κερδοσκοπικές εταιρείες και οργανώσεις.²⁸⁴

Οι Esman και Uphoff υποστήριξαν, ότι, οι ΜΚΟ διαδραματίζουν ρόλο τοπικού διαμεσολαβητή για να γεφυρώσουν το οργανωτικό χάσμα. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, ένας τοπικός διαμεσολαβητής κινητοποιεί τους ανθρώπους για να συμμετέχουν στα κυβερνητικά προγράμματα. Οι ΜΚΟ θα μπορούσαν να είναι ένα ενδεχομένως αποτελεσματικό μέσο, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στη διανομή των υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές των αναπτυσσόμενων χωρών. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι ΜΚΟ λαμβάνονται ως ένα εναλλακτικό θεσμικό πλαίσιο μέσω του οποίου οι αγροτικές, φτωχές και κοινωνικά μειονεκτούσες ομάδες εξυπηρετούνται καλύτερα από τους παραδοσιακούς κρατικούς γραφειοκρατικούς μηχανισμούς.²⁸⁵

²⁸³ Βλ. περισσότερα ο.π. David L. Brown και David C. Korten, «Working more Effectively with Nongovernmental Organizations», στο ο.π. Paul και Israel (1991), σελ. 48 – 49.

²⁸⁴ Βλ. περισσότερα γενικά για το θέμα της εμπιστοσύνης στην πρώτη μελέτη για το θέμα των οργανώσεων του O. Williamson. *The Economic Institutions of Capitalism* (New York: Free Press, 1985).

²⁸⁵ Βλ. περισσότερα M. Esman και N. Uphoff, *Local Organizations: Intermediaries in Rural Development* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1984).

Η σχέση μεταξύ του κράτους, κράτους - γραφειοκράτη και ΜΚΟ θα μπορούσε να έχει τη μορφή *σύγκρουσης, αλληλεξάρτησης και συνεργασίας*. Σε περίπτωση αναδιανομής της πείρας, της εμπειρίας, και των πόρων, θα μπορούσε να υπάρξει μια κατάσταση συμπλήρωσης του ενός παράγοντα από τον άλλο. Θα μπορούσε όμως να υπάρξει και μια κατάσταση *εθελοντικής αποτυχίας* στην περίπτωση ικανοποίησης των δημοσίων αναγκών, που η ίδια η αποτυχία θα περιλάμβανε τη *φιλανθρωπική ανεπάρκεια*. Όλα αυτά θα γίνονταν στη διάρκεια της προσπάθειας παραγωγής εθελοντικών πόρων και λειτουργιών εκεί όπου ο φιλανθρωπικός πατερναλισμός του κράτους θα χαρακτηριζόταν από μια απουσία γενικότερης αυτάρκειας. Κάτω μία τέτοια κατάσταση μόνο η *θεωρία της αλληλοεξάρτησης* και η *θεωρία της συνεργασίας* πρέπει να ισχύσουν έτσι ώστε να προκύψουν οι ΜΚΟ ως συνεργάτες του κράτους. Σε τέτοιες καταστάσεις οι ΜΚΟ δεν θα μπορούσαν να είναι εναλλακτική λύση στο κράτος στην παροχή των δημοσίων αγαθών, αλλά μάλλον το κράτος και ο μη κερδοσκοπικός τομέας γενικά θα μπορούσαν ν' αυξηθούν παράλληλα και σε συνεργασία θα επέφεραν όλοι την επέκταση των δημοσίων αγαθών.²⁸⁶

Τέλος, η άλλη θεωρητική εκτίμηση είναι η θεωρία της *κοινωνικής προέλευσης* στην κατανόηση της ανάπτυξης των ΜΚΟ. Σύμφωνα μ' αυτήν την προσέγγιση, οι ΜΚΟ ενσωματώνονται βαθιά στην κοινωνική, οικονομική, και πολιτική δυναμική των διαφορετικών κοινωνιών. Η εμφάνιση των ΜΚΟ αλλά και των Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων, ριζοβολά στην ευρύτερη δομή των κοινωνικών τάξεων και στους

²⁸⁶ Βλ. περισσότερα Lester M. Salamon και Helmut K. Anheier, «Social origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross - Nationally», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non Profit Organizations*, Vol. 9, No. 3 (1998), σελ. 224-225.

κοινωνικούς σχηματισμούς. Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή θα μπορούσαν να υπάρξουν τέσσερα μοντέλα των ΜΚΟ:²⁸⁷

- *στατικό μοντέλο*, που χαρακτηρίζεται από την περιορισμένη κρατική δραστηριότητα και έναν αδύνατο τρίτο τομέα.
- *φιλελεύθερο μοντέλο*, που χαρακτηρίζεται από την περιορισμένη κρατική δραστηριότητα αλλά από έναν ισχυρό τρίτο τομέα.
- *κοινωνικό - δημοκρατικό μοντέλο*, που χαρακτηρίζεται από την επεκταμένη κρατική συμμετοχή στις δραστηριότητες κοινωνικής ανάπτυξης και ένα την περιορισμένο τρίτο τομέα.
- *κορπορατιστικό - σωματειακό ή πρότυπο συνεργασίας*, στο οποίο και το κράτος αλλά και οι ΜΚΟ εμπλέκονται ενεργά στην κοινωνική επίλυση του κάθε προβλήματος, συχνά σε συνεργασία το μεν με τις δε. Αυτή η θεωρία εξηγεί τα κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά περιβάλλοντα που καθορίζουν συχνά το πεδίο ενδιαφερόντων, το ρόλο, και την επέκταση των ΜΚΟ αλλά και των ευρύτερων οργανώσεων που ανήκουν στη σφαίρα του μη κερδοσκοπικού τομέα.

7.1.2 Σύγχρονες εννοιολογικές διευκρινήσεις.

Απαιτείται μια ευρεία και πολυδιάστατη προσέγγιση προκειμένου να καθοριστεί και να ερμηνευτεί μία ΜΚΟ, επειδή αυτές οι οργανώσεις σήμερα έχουν προχωρήσει σταθερά προσανατολισμένες προς την ανάπτυξη, ενώ λειτουργούν πρωταρχικά και συμπληρωματικά στην κάλυψη των διαφοροποιημένων αναγκών μίας κοινωνίας.²⁸⁸

²⁸⁷ Βλ. περισσότερα ο.π. σελ. 226 - 230 και Lester M. Salamon και Helmut K. Anheier. «In Search of the Non Profit Sector: The Question of Definition», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non Profit Organizations*, Vol. 3, No. 2 (1996), σελ. 125 - 153.

²⁸⁸ Η ακαδημαϊκή κοινότητα είναι διχασμένη για το εάν θα πρέπει ο όρος «μη κυβερνητική οργάνωση» να αφορά τον τρίτο τομέα. Αν χρησιμοποιηθούν οι αυστηρές ρήτρες των υποστηρικτών των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων αλλά και πολλών των ΜΚΟ πρέπει να σημειωθεί ότι: ο

Οι ΜΚΟ είναι κατά κάποιον τρόπο κληρονόμοι του «ιεραποστολικού μοντέλου» με την ευρύτερη έννοια. Όταν κάποιος είναι ντυμένος ιεραπόστολος πιθανόν να μην είναι τόσο σημαντικός, όταν όμως αποκτήσει μία κοσμική μορφή ή τη μορφή του περιβάλλοντος που τον φιλοξενεί, μπορεί να μεταφέρει το λόγο του Θεού εξίσου καλύτερα όταν κάνει λόγο και για άλλα θέματα όπως η ανάπτυξη, η εκπαίδευση, η υγεία κ.α. Το ερώτημα που γεννάται και καθιστά ακόμα πιο δύσκολους τους ορισμούς είναι κατά πόσο οι ΜΚΟ έχουν κατακτήσει τη διεθνή κοινότητα και με πιο μοντέλο.²⁸⁹

Η νομιμοποίηση τους, όσον και να φαίνεται δεδομένη δεν μπορεί να μην υπογραμμισθεί δεν ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις. Η παγκόσμια τάξη αν και τους προσκάλεσε να σβήσουν τις φωτιές που άναψε η παγκοσμιοποίηση και η χαώδης προσπάθεια για αναπτυξιακή συνεργασία, ωστόσο η εννοιολογική ασάφειά τους, δυσκολεύει το πεδίο

πραγματικός τρίτος τομέας βρίσκεται κάπου μεταξύ του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Το θεσμικό διάστημα ανήκει θεωρητικά όχι στις ΜΚΟ αλλά μάλλον στις συνεταιριστικές ενώσεις και στις οργανώσεις με μέλη. Αυτές οι οργανώσεις διαφέρουν από τα ιδρύματα στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, δεδομένου ότι αναλαμβάνουν εθελοντικές και συλλογικές δράσεις. Μια τέτοια διάκριση ορίζει ότι οι ΜΚΟ, αφού δεν είναι ακριβώς αυτό, ανήκουν περισσότερο στον ιδιωτικό τομέα παρά στο μέσο τομέα. Εξ ορισμού, οι οργανώσεις με μέλη και ο ιδιωτικός τομέας είναι μη κυβερνητικοί. Αλλά μια εξέταση των ρόλων στους οποίους οι άνθρωποι βρίσκονται έναντι αυτών των διαφορετικών ειδών ιδρυμάτων και μηχανισμών (υπευθυνότητα), προτείνει ότι οι ΜΚΟ θεωρούνται καλύτερα υποτομέας του ιδιωτικού τομέα. Αυτό υπονοείται από το συνώνυμο που χρησιμοποιείται για τις ιδιωτικές εθελοντικές οργανώσεις. (Private Voluntary Organization - PVOs). Εάν οι τελευταίες είναι ισοδύναμες με τις ΜΚΟ ή εάν οι ΜΚΟ είναι ένα υποσύνολο αυτών είναι μια ερώτηση που δεν έχει εξερευνηθεί πλήρως. Όμως, το γεγονός ότι οποιοδήποτε ίδρυμα που δεν ανήκει στο δημόσιο τομέα μπορεί να κληθεί μη κυβερνητική οργάνωση, μια τέτοια ταξινόμηση συσσωρεύει διαφορετικό σύνολο ιδρυμάτων. Είναι αλήθεια ότι οι επιχειρήσεις, π.χ. διαφέρουν χαρακτηριστικά από τις ΜΚΟ δεδομένου ότι λειτουργούν για το κέρδος ενώ οι ΜΚΟ όχι. Οι πελατειακές τους σχέσεις αυτόματα τις ταξινομούν εκτός οργανώσεων μη κερδοσκοπικών υπηρεσιών. Οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις είναι υπεύθυνες πρωταρχικά στα μέλη (σύνθηες στις οργανώσεις αυτοβοήθειας) ένας ρόλος που δεν είναι κεντρικός ή συχνά ακόμα και εμφανής για τις ΜΚΟ. Οι οργανώσεις υπηρεσιών είναι η κατηγορία που ταιριάζει περισσότερο στη ΜΚΟ η οποία και ανήκει στους δικαιούχους υπηρεσιών. Αυτοί οι άνθρωποι δεν δημιούργησαν την οργάνωση και δεν μπορούν να την καταστήσουν «υπεύθυνη» για τις ενέργειές της με τον ίδιο άμεσο τρόπο απ' ό,τι τα μέλη της. Η σχέση είναι διαφορετική από αυτήν των ατόμων που ανήκουν και εξυπηρετούνται από μια μη κερδοσκοπική οργάνωση. Βλ. περισσότερα στο πολύ αξιόλογο άρθρο του Norman Uphoff, «Why NGOs Are Not a Third Sector. A Sectoral Analysis with some Thoughts on Accountability, Sustainability and Evaluation», στο ο.π Edwards και Hulme, (1996), σελ. 23 – 39.

²⁸⁹ Βλ. περισσότερα P. J. Roca, «Οι ΜΚΟ είναι Φορείς Αξιών και Νοήματος, όμως το Ερώτημα σχετικά με την Ταυτότητά και την Αντιπροσωπευτικότητά τους Παραμένει Αναπάντητο», στο συλλογικό Serge Gordellier (επιμ.), Ο Κόσμος τον 21^ο Αιώνα (Αθήνα: Παττάκης, 2001), σελ. 147 – 151.

που νομιμοποιούνται διεθνικά και δεν ελαχιστοποιεί τις αμφιβολίες των δράσεών τους.

Κάθε προσπάθεια να οριστούν οι ΜΚΟ εμπίπτει στο γεγονός ότι αυτές οι οργανώσεις διαφέρουν σημαντικά στην ιδιότητα, το μέγεθος, το πεδίο και το σκοπό των δραστηριοτήτων, καθώς επίσης και στο προσωπικό αλλά και τα οικονομικά μέσα. Βασικά στη διαδικασία ορισμού των ΜΚΟ μπορεί να υπάρχουν όχι μόνο πολλές σημασίες αλλά ένας μεγάλος αριθμός ονομάτων που ασχολούνται μ' αυτές. Σε αντίθεση με την κοινωνία πολιτών, ο όρος ΜΚΟ είναι ακόμα πιο δύσκολος στην κατανόησή του.²⁹⁰

Σύμφωνα με τον ορισμό των Gordenker και Weiss, ο οποίος διαφέρει ελάχιστα από τον ορισμό των Salamon και Anheier για τα όρια του μη κερδοσκοπικού τομέα, οι ΜΚΟ «αφορούν οργανώσεις που είναι ιδιωτικές και θεσμικά αυτόνομες από το κράτος, έχουν μία στοιχειώδη θεσμική οντότητα που αφορά την οργάνωση και τη διάρκεια των δραστηριοτήτων τους, διανέμουν τα κέρδη μόνο για τους σκοπούς της οργάνωσης, προσδιορίζουν με τις καταστατικές τους αρχές τις λειτουργίες τους αυτόνομα και ανεξάρτητα από άλλες διοικητικές αρχές και εν τέλει τείνουν στη δημιουργία δραστηριοτήτων που στόχο έχουν την εκπροσώπηση διαφόρων κοινωνικών ομάδων αλλά και τη δημιουργία οργανωμένης βοήθειας προς τρίτους».²⁹¹ Ο όρος που περιέχει το αρνητικό μόριο «μη», υπονοεί τον αποκλεισμό κάθε στοιχείου που σχετίζεται με το κράτος ή την αγορά, όμως σύμφωνα με τους δύο

²⁹⁰ Βλ. περισσότερα στη συλλογική μελέτη του J. Alexander (ed), *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization* (London: Sage Publications, 1998), σελ. 1 – 10.

²⁹¹ Βλ. περισσότερα Leon Gordenker και Thomas Weiss, «Pluralizing Global Governance: Analytical Approaches and Dimensions», στο συλλογικό Leon Gordenker και Thomas Weiss (eds), *NGOs, The UN & Global Governance* (Boulder, Co.: Lynne Rienner Publishers, 1996), σελ. 17 – 47 και τη μελέτη των L. Salamon και H. K. Anheier, *In Search of the Non Profit Sector I: The Question of Definitions* (Baltimore, MD: John Hopkins University. John Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, Working Paper No. 2, 1992).

μελετητές, αυτό δεν δίνει επιμέρους διευκρινήσεις και μπορεί ακόμα και μερικές ΜΚΟ να ασχολούνται με κερδοσκοπικές δραστηριότητες.²⁹²

Είναι βέβαια θεμιτό να σημειωθεί, ότι, αν και είναι ίσως από τους επικρατέστερους ορισμούς γύρω από την ΜΚΟ, ο ορισμός αυτός καλύπτει ένα τεράστιο φάσμα οργανώσεων που αρκετές φορές διατηρούν τα παραπάνω χαρακτηριστικά με αρκετή ρευστότητα.²⁹³ Οι δύο

²⁹² Η παράλειψη του εθελοντικού χαρακτηριστικού γνωρίσματος αναγνωρίζει την αυξανόμενη επαγγελματικοποίηση του τομέα των ΜΚΟ. Ο πασίγνωστος ορισμός των Gordenker - Weiss στην πράξη αποκλείει οργανώσεις όπως οι συνεταιρισμοί - που θεωρούνται από πολλούς ΜΚΟ - δεδομένου ότι παράγουν και διανέμουν τα κέρδη κάποιες φορές. Για αυτόν τον λόγο, είναι αρμόζον να καθοριστεί, με κάθε επιφύλαξη, ότι οι ΜΚΟ είναι τελικά «όχι για κέρδος» (not for profit) παρά «μη κερδοσκοπικές» (non profit) και κατά της διανομής τους (non profit distributing). Η αναγνώριση ότι «δημιουργώντας και διανέμοντας κέρδη» δεν είναι ένας αρχικός στόχος για τις ΜΚΟ, δεν σημαίνει ότι αυτή η ιδιότητα μιας ΜΚΟ δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί από την ίδια την οργάνωση. Η ενσωμάτωση στις σφαίρα των ΜΚΟ πολλών άτυπων οργανώσεων και των οργανώσεων που παραγάγουν και διανείμουν κέρδη, κάνει τις ΜΚΟ πιο ανοικτές από τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις και αυτό συμβαίνει λόγω του ιστορικού συνδέσμου τους με την ανάπτυξη. Ο τομέας των ΜΚΟ, εάν χρησιμοποιηθεί αυστηρά, με τον αναπτυξιακό χαρακτήρα, δύναται ν' αποκλείσει οργανώσεις όπως: συνεταιρισμούς, επαγγελματικές, ψυχαγωγικές, πολιτιστικές και αυστηρά θρησκευτικές οργανώσεις, οι οποίες θεωρούνται τμήματα του μη κερδοσκοπικού τομέα. Υπάρχει μια ανάγκη επομένως, καθορισμού των ΜΚΟ, εντούτοις αυτό είναι δύσκολο εξετάζοντας την έλλειψη συμφωνίας και για τον καθορισμό της ανάπτυξης. Βλ. περισσότερα για όλα αυτά τα θέματα Leon Gordenker και Thomas Weiss, «Pluralizing Global Governance: Analytical Approaches and Dimensions», *Third World Quarterly*, Vol. 16, No. 3 (1995), σελ. 358 – 387.

²⁹³ Γενικά η φιλολογία των ΜΚΟ έχει εστιάσει τους ρόλους των ΜΚΟ στη «βιομηχανία ενίσχυσης» και στην πρακτική ανάπτυξης μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με το κράτος και τους χορηγούς. Οι ΜΚΟ, αν και οι επακρίσεις είναι πάρα πολλές ιδιαίτερα αυτή την περίοδο, τεκμηριώνουν και προτείνουν δυνατότητες για να μετασχηματιστούν οι διαδικασίες ανάπτυξης με θετικούς τρόπους. Βλ. περισσότερα J. Clark, *Democratizing Development: The Role of Voluntary Organizations* (West Hartford, CT: Kumarian Press, 1991), σελ. 1 – 31. Σε αντίθεση, η μη κερδοσκοπική φιλολογία έχει κατατάξει τις προτεραιότητές της ελαφρώς διαφορετικά. Η διαφορά περιλαμβάνει την εξέταση των θεωρητικών ζητημάτων για την ύπαρξη του τρίτου τομέα και τα ζητήματα πολιτικής, όπως η αύξηση των συμβάσεων εργολαβίας. Βλ. περισσότερα R. Cramer, «Voluntary Agencies and the Contract Culture: Dream or Nightmare?», *Social Service Review*, Vol. 68 No. 1 (March 1994), σελ. 36 – 60. Αυτή η φιλολογία έχει επικεντρωθεί στις οργανώσεις παροχής υπηρεσιών και πρόνοιας περισσότερο, και λιγότερο στις οργανώσεις υπεράσπισης και κοινωνικής αλλαγής, ενώ έχει δώσει υψηλή προτεραιότητα σε σχέση με τις ΜΚΟ στα οργανωτικά ζητήματα δομών και διαχείρισης, πράγμα που δεν απασχολεί κατά κύριο λόγο τις ΜΚΟ. Βλ. περισσότερα στη μελέτη του L. Salamon, *Partners in Public Service: Government – Non Profit Relations in the Modern Welfare State* (Baltimore: John Hopkins, 1994). Οι ΜΚΟ τείνουν να θεωρηθούν βασικοί παράγοντες της ανάπτυξης παράλληλα με το κράτος, την τοπική κυβέρνηση, τους ξένους χορηγούς και τις ιδιωτικές εταιρίες. Βλ. περισσότερα στη συλλογική μελέτη των M. Wuyts και M. Macintosh και T. Hewitt (eds), *Development Policy and Public Action* (Oxford: Oxford University Press in association with the Open University, 1992). Σε αντίθεση με αυτήν την σχετική «ολοκληρωμένη» προσέγγιση, η μη κερδοσκοπική λογοτεχνία έχει εστιάσει σε μεγάλη έκταση στις οργανώσεις και στην έννοια του «τομέα» ως διακριτικό θέμα για την έρευνα. Βλ. περισσότερα στη μελέτη του D. Billis, *Organizing Public and Voluntary Agencies* (London: Routledge, 1993). Αυτό απεικονίζεται επίσης στην εμφάνιση εξειδικευμένων περιοδικών όπως το *Non Profit and Voluntary Sector Quarterly*, το *Voluntas* και το *Nonprofit Management and Leadership*. Οι ερευνητικές εργασίες όσον αφορά τις ΜΚΟ τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να εμφανίζονται σε μεγάλη ποσότητα και να δημοσιεύονται ακόμα και στα γενικά περιοδικά ανάπτυξης όπως το *World Development* και το *Journal of International Development*. Κάθε τομέας έχει επίσης και τα διακριτικά σύνολα εξειδικευμένων όρων του. Στη βρετανική μη κερδοσκοπική παράδοση ο

μελετητές θεωρούν ότι υπάρχουν τρεις μεγάλες κατηγορίες οργανώσεων που μέσα τους αναδεικνύονται τα θετικά αλλά και τα αρνητικά αυτού του φορέα και αυτές είναι α) οι ΜΚΟ που στηρίζονται και θεσμικά αλλά και οικονομικά από τις κυβερνήσεις, μιας και οι τελευταίες είναι οι επίσημες ανάδοχες τους, β) οι ΜΚΟ που στηρίζονται στα μέλη τους, στους μεγάλους χρηματοδότες ιδιώτες αλλά και διεθνείς οργανισμούς και γ) οι ΜΚΟ που δεν διατηρούν έναν μεγάλο βαθμό αυτονομίας, όσον αφορά τις κρατικές εισφορές, αλλά συμπεριφέρονται ανεξάρτητα από διοικητική και λειτουργική άποψη από τις κυβερνήσεις αλλά και από τους μεγάλους διεθνείς χρηματοδοτικούς οργανισμούς.

Σύμφωνα με τον Dichter ο μεγάλος αριθμός των ΜΚΟ τα τελευταία είκοσι χρόνια, θα απαιτήσει στο μέλλον μια λειτουργική αξιολόγηση προκειμένου να επιβιώσουν. Ο ολόκληρος ο μη κυβερνητικός τομέας κινδυνεύει να γίνει όλο και περισσότερο ρευστός. Οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μεταξύ κυβερνητικού και μη κυβερνητικού και ακόμη και του κερδοσκοπικού και μη κερδοσκοπικού τομέα είναι ακόμα ασαφείς.²⁹⁴ Όροι όπως εθελοντικές, μη κερδοσκοπικές κ.α έχουν χρησιμοποιηθεί εναλλακτικά

όρος «εθελοντική οργάνωση» χρησιμοποιείται συνήθως για τις εσωτερικές οργανώσεις του τρίτου τομέα. Ο όρος ΜΚΟ είναι συνήθως ταυτισμένος με τις οργανώσεις και του Βορρά και του Νότου που εργάζονται στις χώρες που λαμβάνουν ενίσχυση. Στην αμερικανική μη κερδοσκοπική λογοτεχνία, ο όρος «μη κερδοσκοπική οργάνωση» γίνεται κατανοητός ευρέως σε εσωτερικό επίπεδο, ενώ ο όρος «ιδιωτική εθελοντική οργάνωση», χρησιμοποιείται μερικές φορές για τις αμερικανικές οργανώσεις που εργάζονται σε διεθνές πλαίσιο. Σε αντίθεση στη λογοτεχνία των ΜΚΟ ο όρος «μη κυβερνητική οργάνωση» χρησιμοποιείται γενικά σ' όλες τις μορφές οργανώσεων αν και η κατηγορία «ΜΚΟ» μπορεί να χωριστεί σε ειδικευμένες οργανωτικές υποομάδες. Βλ. περισσότερα περισσότερα στη μελέτη του T. Carroll, *Intermediary NGOs: The Supporting Link in Grassroots Development* (London: Earthscan, 1991). Είναι δύσκολο να ανακτηθεί το συμπέρασμα ότι υπάρχει μια αυθαρεσία στις διαφορετικές χρήσεις αυτών των όρων και κατηγοριών ανάμεσα στις δύο ομάδες οργανώσεων και ότι αυτοί οι όροι είναι πολιτισμικά συνδεδεμένοι. Μερικές φορές οι διαφορετικές ετικέτες παράγουν απλά την εννοιολογική σύγχυση. Η μη κερδοσκοπική λογοτεχνία τείνει κάποιες φορές λ.χ. να χρησιμοποιήσει τους διαφορετικούς όρους, ουσιαστικά για, παρόμοια είδη οργανώσεων. Η λογοτεχνία των ΜΚΟ συνεχίζει αυτή την αντιπαράθεση μ' έναν αρνητικό καθορισμό που εκφράζει τι δεν είναι αυτές οι οργανώσεις (μη κερδοσκοπικές). Βλ. περισσότερα για τα όρια μεταξύ ΜΚΟ και Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων αλλά και για το γεφύρωμα του χάσματος David Lewis, *Bridging the Gap? The Parallel Universes of the Non-Profit and Non-Government Organization Research Traditions and the Changing Context of Voluntary Action* (London: LSE's Centre of Voluntary Organisation, International Working Paper, No. 1, 1998), σελ. 1 – 15.

για να καθορίσουν τι ακριβώς πρεσβεύει ή τί ακριβώς περικλείει μια ΜΚΟ.

Ο Kowalewski υποστηρίζει ότι ως ΜΚΟ ορίζονται συχνά ως εκείνοι οι διεθνείς οργανισμοί που έχουν τουλάχιστον έναν ιδιωτικό (μη-κρατικό) παράγοντα ως μέλος. Υποστηρίζει ότι αυτές οι οργανώσεις πρέπει να αντιπροσωπεύσουν μόνο τους ιδιωτικούς παράγοντες διάφορων χωρών. Βέβαια, αυτός ο τύπος καθορισμού, είναι πάρα πολύ ευρύς για να είναι λειτουργικά χρήσιμος.²⁹⁵

Διάφοροι μελετητές και ερευνητές σε γενικές γραμμές υπογραμμίζουν τον ιδιωτικό και μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα μιας ΜΚΟ, των δημοκρατικών και αντιπροσωπευτικών δομών της, καθώς επίσης και της αυτονομίας αυτών των οργανώσεων, ακολουθώντας τους στόχους τους. Ο Merle λ.χ. καθορίζει τις ΜΚΟ ως «το αποτέλεσμα της κινητοποίησης που διαμορφώνεται από άτομα από διαφορετικές χώρες για μη κερδοσκοπικούς σκοπούς». Προκειμένου να κατασταθεί ο καθορισμός του ακριβέστερος, ο Merle υποστηρίζει ότι το παγκόσμιο δίκτυο σχέσεων που εγκαθιδρύθηκε από τις ΜΚΟ δημιουργεί βαθμιαία ένα κοινωνικό ιστό που μειώνει κατά περιόδους τη ροή των διαφωνιών μεταξύ των κυβερνήσεων και διευκολύνει την αναζούρωση των σχέσεων που πιθανόν να έχει υπάρξει.²⁹⁶

Ο Smyke θεωρεί ότι οι ΜΚΟ πρέπει να ιδρυθούν από έναν ιδιώτη και να χρηματοδοτηθούν μέσω των μελών ή της δημόσιας συνδρομής για να πραγματοποιήσουν συγκεκριμένους στόχους. Διακρίνονται από μία δημοκρατική διακυβέρνηση και διοίκηση και δεν υπόκεινται σε

²⁹⁴ Βλ. περισσότερα W.T Dichter, «The Changing World of Northern NGOs: Problems, Paradoxes and Possibilities», *Transnational Associations*, No. 2, (1991), σελ. 60 – 61.

²⁹⁵ Βλ. περισσότερα στις μελέτες των David Kowalewski και Dean Hoover, *Dynamic Models of Conflict and Pacification: Dissenters, Officials, and Peacemakers* (Westport, Connecticut: Praeger, 1995) και David Kowalewski, *Deep Power: The Political Ecology of Wilderness and Civilization* (Commack, New York: Nova Science Publishers, 2000).

²⁹⁶ Βλ. περισσότερα M. Merle, *The Sociology of International Relations* (Berg Publications, 1987), σελ. 308.

κυβερνητικό έλεγχο. Οι δραστηριότητές τους αναγνωρίζονται από την κυβέρνηση και τις οικονομικές εφορίες που τις ελαφρύνουν προκειμένου να είναι φιλανθρωπικές και να οδηγούν τις ενέργειες τους προς το δημόσιο αγαθό.²⁹⁷

Η Pokharel καθορίζοντας τη ΜΚΟ, υπογραμμίζει ότι η ΜΚΟ είναι εκείνη η οντότητα που πρέπει να έχει τουλάχιστον τέσσερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα όπως: προσανατολισμένη ανάπτυξη, απολιτική, δημοκρατική και μη κερδοσκοπική.²⁹⁸

Ο Tvedt τονίζει ότι ο όρος ΜΚΟ πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως ένας κοινός παρονομαστής, ένας συλλογικός δηλαδή όρος, για όλες τις οργανώσεις που είναι θεσμικά χωριστές από τους κρατικούς μηχανισμούς και δεν διανέμουν το κέρδος. Συγχρόνως είναι σημαντικό να αποφευχθεί η πολιτική παγίδα, ακόμα και αν είναι βασισμένη σε συγκεκριμένους λόγους. Ο Tvedt προσπαθεί να συσχετίσει την έννοια της ΜΚΟ για την ανάλυση των οργανωτικών υβριδίων. Όπως η QUANGO, γι' αυτόν παραμένουν απλά υποκατηγορίες των ΜΚΟ και σημασία έχει ο συγκεκριμένος και ανεξάρτητος ρόλος των ΜΚΟ.²⁹⁹

Ο Korten θεωρεί ότι οι οργανώσεις αυτές της κοινωνίας αποτελούνται από ενημερωμένα άτομα που οδηγούν φυσικά σε μια αυθεντική οικονομία της αγοράς. Δίνει έμφαση στο ρόλο των οργανώσεων που κινούνται προς την ευημερία των ανθρώπων στην κοινωνία. Μια αναπτυγμένη κοινωνία πολιτών μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη, χάρη των ανθρώπων ως πολίτες, ψηφοφόροι και εργαζόμενοι. Μια αυτόνομη κοινωνία πολιτών μπορεί να συνειδητοποιηθεί μόνο όταν αποκεντρώνονται η δύναμη και η εξουσία στους *development actors* με

²⁹⁷ Βλ. περισσότερα R. Smyke, NGOs Involved in Humanitarian Assistance, *Transnational Associations*, Vol. 4 (1990), σελ. 233.

²⁹⁸ Βλ. περισσότερα Tika P. Pokharel, «NGOs and their Functioning in Nepal», στο συλλογικό Juha Vartola (ed), *Development NGOs Facing the 21st Century. Perspectives from South Asia* (Katmandu: Institute for Human Development, 2000), σελ. 55.

²⁹⁹ Βλ. περισσότερα ο.π. Tvedt, (1998), σελ. 16 – 18.

διάφορες μορφές. Οι ΜΚΟ ως γνήσιοι *development actors* είναι στην καλύτερη θέση να βοηθήσουν, να δημιουργήσουν, να ενισχύσουν και να στηρίξουν τις αυτόνομες μικρές οργανώσεις που μπορούν να εμπλέκονται στις συζητήσεις ή μια με την άλλη για τις πολιτικές αλλαγές, να αξιολογήσουν τις επιλογές που παρουσιάζονται από τα πολιτικά κόμματα και τις δυνάμεις, να πειραματιστούν με τις εναλλακτικές σχέσεις της παραγωγής και το όραμά τους. Για μία εναλλακτική πολιτική μπορούν να δημιουργήσουν τις δομές που δεν θα επιτρέψουν πλέον στην ελίτ και στα αυτοδιοριζόμενα (*self - appointed*) συμβαλλόμενα μέρη και τις μεγάλες πολιτικές προσωπικότητες, να μιλούν στο όνομα των ανθρώπων.³⁰⁰

Σ' ελληνικό ακαδημαϊκό επίπεδο σύμφωνα με τον επικ. καθηγητή Παντελή Σκλιά, ο οποίος επισημαίνει τα προβλήματα ενός γενικού και αποδεκτού ορισμού των ΜΚΟ, για να θεωρηθεί μία οργάνωση μη κυβερνητικού χαρακτήρα πρέπει να διαθέτει α) αυτονομία, από την άποψη της χρηματοδότησης, της σχέσης της με το κράτος αλλά και των δραστηριοτήτων, β) θεσμική και διοικητική δομή και γ) μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Μια ΜΚΟ πρέπει να είναι το κανάλι και η επίδειξη της πολιτικής συμμετοχής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτή η συμμετοχή είναι μια συνεχής διαδικασία που περιλαμβάνει τις εκστρατείες και άλλες μορφές συλλογικών δραστηριοτήτων.³⁰¹

Τελικά, αν μια ΜΚΟ μπορεί να εμπνευστεί από το όραμα του ενός και του απομονωμένου μπορεί ν' αρχίσει από εκεί, ενώ πρέπει να γίνει αντιπροσωπευτική, εκφράζοντας τις φιλοδοξίες μιας ομάδας ανθρώπων

³⁰⁰ Βλ. περισσότερα David C. Korten, *Civil Society*. Draft. International Society For Third Sector Research. Dublin Conference Working Papers Volume, Fourth International Conference, «The Third Sector: for What and for Whom?». Trinity College. Dublin, Ireland, July 5 – 8, 2000. σελ. 9.

³⁰¹ Βλ. περισσότερα Pantelis G. Sklias, *Non Governmental Organizations and the International Political Economy, with Special Reference to the European Union's Development Policy* (Αθήνα: NUBI, 1999), σελ. 10 – 12.

σ' ένα ζήτημα ή μια ποικιλία των ζητημάτων, πάντα της κοινής ανησυχίας.

Όσον αφορά τις εννοιολογικές διευκρινήσεις γύρω από του μεγάλους διεθνείς οργανισμούς που εργάζονται με ΜΚΟ που ασχολούνται κυρίως μ ε αναπτυξιακά προγράμματα πρέπει να σημειωθούν τα εξής:

Οι ΜΚΟ, σύμφωνα με μία αρχική γενική περιγραφή του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ «αποτελούν έναν σχετικά περιορισμένο σύνολο των μη-κρατικών φορέων δράσης, ιδιαίτερα διεθνές, αλλά μερικές φορές και εθνικό, το οποίο ενεργοποιείται στα πεδία της ανάπτυξης, του αφοπλισμού, της ισότητας των γυναικών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συνεργάζεται άμεσα με τα Η.Ε» (άρθρο 71). Οι τεχνοκράτες των Η.Ε θεωρούν σήμερα τις ΜΚΟ ως «επίσημες καταχωρημένες ή σαφώς προσδιορισμένες ομάδες πολιτών ή άλλης δημόσιας ένωσης που: α) δεν ενεργούν ως επίσημο κυβερνητικό σώμα, β) δεν ενεργούν με κριτήριο το κέρδος, γ) λειτουργούν στο διεθνές ή εθνικό, περιφερειακό, και τοπικό επίπεδο και δ) οι εργασίες τους κατευθύνονται στην ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα, του επιχειρηματικού πνεύματος, στη μεταφορά καινοτομιών από τις προηγμένες οικονομίες αγοράς στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου».³⁰²

³⁰² Όταν 132 διεθνείς ΜΚΟ αποφάσισαν να συνεργαστούν το 1910, στα πλαίσια των Η.Ε πιστοποιούνταν η απαρχή της αναγνώρισης των ΜΚΟ. Το πρώτο σχέδιο του χάρτη των Η.Ε δεν έκανε μολοταύτα αναφορά της μακροπρόθεσμης συνεργασίας με αυτούς τους ιδιωτικούς οργανισμούς. Ο αναβαθμισμένος ρόλος των Η.Ε στα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα αναβάθμισε και τη θέση του ECOSOC ως ένα κύριο όργανο των Η.Ε για να διευκρινίσει θέματα και νέες ορολογίες σχετικά με δύο τύπους διεθνών οργανισμών. Το άρθρο 70 του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ κάνει λόγο για συνεργασία με ειδικευμένες αντιπροσωπείες που θεσπίστηκαν στις διακυβερνητικές συμφωνίες. Αυτές οι αντιπροσωπείες θα μπορούσαν να συμμετέχουν χωρίς δικαίωμα ψήφου στις διάφορες συζητήσεις. Το άρθρο 71 όμως στη συνέχεια καθόριζε τις ΜΚΟ ως ένα σημαντικό κομμάτι των Η.Ε που θα μπορούσε να συμμετέχει στα προσχέδια των συμφωνιών και των διαπραγματεύσεων διατηρώντας ένα ισχυρό συμβουλευτικό ρόλο που μετά το 1970 εκτοξεύθηκε στα ύψη. Μέχρις τις αρχές του νέου αιώνα 1600 ΜΚΟ συνεργάζονται «συμβουλευτικά» με το ECOSOC ενώ 1500 ΜΚΟ που ασχολούνται με προγράμματα πληροφόρησης σε θέματα που απασχολούν τον ΟΗΕ, έχουν διαπίστευση στο Τμήμα Πληροφόρησης του ΟΗΕ. Βλ. περισσότερα Peter Willetts, «What is a Non-Governmental Organization?». *UNESCO Encyclopaedia of Life*, Article 1.44.3.7 (January 4, 2002). Internet version. <http://www.globalpolicy.org/ngos/> και στην ελληνική ιστοσελίδα του ΟΗΕ http://www.unic.gr/gen/ir/ch2/ch2_txt.htm

Η οδηγία της Παγκόσμιας Τράπεζας για τις ΜΚΟ, τις καθορίζει ως «μία ευρεία ποικιλία ομάδων και ιδρυμάτων που είναι εξ ολοκλήρου ή κατά ένα μεγάλο μέρος ανεξάρτητες από την κυβέρνηση και χαρακτηρίζονται πρώτιστα από ανθρωπιστικούς ή συνεταιριστικούς, παρά από εμπορικούς στόχους». Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται «κυρίως σ' εκείνες τις ιδιωτικές οργανώσεις που ασκούν τις δραστηριότητες για ν' ανακουφίσουν το βάσανο, να προωθήσουν τα συμφέροντα των φτωχών, να προστατεύσουν το περιβάλλον, ή να αναλάβουν την κοινοτική ανάπτυξη».³⁰³ Οι απόψεις του ΟΟΣΑ για τις ΜΚΟ συνοψίζονται στο ότι αυτές οι οργανώσεις «ιδρύονται και κυβερνώνται από μια ομάδα απλών πολιτών για έναν δηλωμένο φιλάνθρωπικό σκοπό και υποστηρίζονται από τις εθελοντικές προσωπικές συνεισφορές».³⁰⁴

Οι ΜΚΟ είναι σημαντικές οντότητες δράσης ιδιαίτερα στην Παγκόσμια Τράπεζα, ακριβώς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα είναι σημαντική σε πολλές ΜΚΟ λόγω της δεδομένης πολιτικής δύναμης και του ελέγχου της ενός σημαντικού ποσού πόρων ανάπτυξης. Οι πολιτικές τράπεζας που ευνοούν τις ενώσεις με ΜΚΟ. Ίσως γι' αυτό το λόγο είναι ο μοναδικός οργανισμός διεθνούς εμβέλειας που έχει δώσει τόσες πολλές κατευθύνσεις γύρω από το εννοιολογικό πλαίσιο των ΜΚΟ. Βέβαια, ξενίζει το γεγονός ότι η παγκόσμια τράπεζα επιδέχεται τον ελάχιστο κρατικό παρεμβατισμό μέσα στις ΜΚΟ όταν αυτός είναι απαραίτητος», όπως ξενίζει και το γεγονός ότι κρατά αποστάσεις από την εκκλησία (στον παρακάτω ορισμό δεν την συμπεριλαμβάνει) που αν μη τί άλλο

³⁰³ Βλ. περισσότερα David C. Korten, «The Role of Non Governmental Organizations in Development : Changing Patterns and Perspectives», στο ο.π. συλλογικό Paul και Israel, (1991), σελ. 21.

³⁰⁴ Εντούτοις ούτε η Παγκόσμια Τράπεζα ούτε ο ΟΟΣΑ κάνουν λόγο για τις σχέσεις ΜΚΟ και κυβερνήσεων, αλλά προτείνουν στις διευθύνσεις των προγραμμάτων τους να κάνουν τις συγκεκριμένες λειτουργίες. Η Διάσκεψη των Η.Ε για τις Λιγότερες Αναπτυγμένες Χώρες – UNCLDC, επίσης αναφέρεται στην ίδια γραμμή, ότι δηλαδή πρέπει οι ΜΚΟ να δεσμευθούν για την αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, και να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στη δύσκολη θέση των φτωχών. Βλ. περισσότερα OECD, *Voluntary Aid for Development. The Role of Non Governmental Organization* (Paris: OECD, 1988), σελ. 14.

ακόμα και σήμερα πολλές κοινωνίες βασίζονται στην εθελοντικό ανθρωπιστικό έργο αυτής. Έτσι:

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα ως ΜΚΟ «ορίζεται ένας συνεταιρισμός, κοινωνία, ίδρυμα, φιλανθρωπικό συνδικάτο, μη κερδοσκοπική σύμπραξη, ή οποιαδήποτε νομική οντότητα που δεν σχετίζεται κάτω από το ισχύον νομικό σύστημα με οποιαδήποτε κυβερνητικό τομέα και δεν βολιδοσκοπεί χρηματικά κέρδη. Αν για οποιοδήποτε λόγο υπάρξουν κέρδη τότε δεν μπορούν να διανεμηθούν κατηγορηματικά. Η ΜΚΟ δεν μπορεί να περιλαμβάνει εμπορικές ενώσεις, κερδοσκοπικές συνεργασίες και εκκλησίες. Ο όρος ΜΚΟ περιλαμβάνει ουσιαστικά ομάδες και ιδρύματα που είναι εξ ολοκλήρου ή κατά ένα μεγάλο μέρος ανεξάρτητα της κυβέρνησης και έχουν πρώτιστα ανθρωπιστικό, συνεταιριστικό παρά εμπορικό στόχο».³⁰⁵

Η Παγκόσμια Τράπεζα έχει εξετάσει παραδοσιακά δύο τύπους διεθνών και εθνικών ΜΚΟ: εκείνον που αφορά τις ΜΚΟ σχετικά με τις λειτουργικές τους δραστηριότητες και το οργανόγραμμά τους και εκείνον τον τύπο που σχετίζεται με την εργασία υπεράσπισης. Επειδή όμως πολλές ΜΚΟ κυμαίνονται κάπου μεταξύ αυτών των κατηγοριών, ή συμμετέχουν όλο και περισσότερο και στους δύο τύπους δραστηριοτήτων, η διάκριση μεταξύ τους είναι τώρα λιγότερο ξεκάθαρη από ήταν προηγουμένως.

Γενικά, οι ΜΚΟ συμβάλλουν στις παγκόσμιες διαδικασίες, τις πολιτικές, την έρευνα, και τις αναλύσεις της ίδιας της Παγκόσμιας Τράπεζας προσφέροντας.³⁰⁶

³⁰⁵ Βλ. περισσότερα World Bank, *Handbook on Good Practices for Laws Relating to Non – Governmental Organizations* (World Bank Environment Department, 1997), σελ. 19.

³⁰⁶ Βλ. περισσότερα Ann C. Hudock, *NGOs and Civil Society: Democracy be Proxy?* (United Kingdom, Cambridge: Polity Press, 1999), σελ. 48 – 50.

- Δεξιότητες και επαφές που προάγουν την αποστολή κυρίως μεγάλων διεθνών οργανισμών στην βιώσιμη μείωση της ένδειας.
- Εναλλακτικές αναλύσεις ζητημάτων ανάπτυξης.
- Επιρροή στη λήψη αποφάσεων μεταξύ υπεύθυνων και του κοινού, ιδιαίτερα στις χώρες δότες.
- Λόγο σ' όλα τα στάδια σύστασης των αναπτυξιακών προγραμμάτων, αρχίζοντας ακόμα και από το σχέδιό τους.
- Νέες πολιτικές στρατηγικής βοήθειας σε χώρες με διαρθρωτική προσαρμογή, όσον αφορά ζητήματα που άπτονται στο περιβάλλον, στη διακυβέρνηση της τράπεζας και την κοινωνική πολιτική.

Η Παγκόσμια Τράπεζα, ο μόνος ίσως οργανισμός που διαθέτει τον πρώτο λόγο για την αναδιανομή της αναπτυξιακής βοήθειας, συμβάλλει στο έργο των ΜΚΟ με την παροχή ευκαιριών για συνεργασία και διάλογο με τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, εξασφαλίζοντας πόρους για την επέκταση των επιτυχημένων αναπτυξιακών έργων, εξασφαλίζοντας επίσης πληροφορίες για τις επικείμενες στρατηγικές ανάπτυξης και ωθώντας τις κυβερνήσεις να υποστηρίξουν ένα επιτρεπτό περιβάλλον για τις εργασίες των ΜΚΟ.³⁰⁷

Σ' ένα άλλο επίπεδο ο ορισμός του Συμβουλίου της Ευρώπης μέσω της συνθήκης *European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International NGOs*, αν και αρκετά διφορούμενος καθορίζει ορισμένους όρους που οι ΜΚΟ και κυρίως οι διεθνείς, πρέπει να τηρούν: α) πρέπει να είναι μη κερδοσκοπικές, β) να καθιερώνονται από ένα όργανο που να καθοδηγείται από τον εσωτερικό νόμο του μέλους που προσυπογράφουν την παραπάνω συνθήκη, γ) να συνεχίζουν

³⁰⁷ Ο.π.

τις δραστηριότητές τους σε τουλάχιστον δύο κράτη μέλη,³⁰⁸ και δ) να έχει τα νομικά γραφεία της, τη διαχείριση και τον έλεγχο στο έδαφος ενός συμβαλλόμενου μέρους. Δηλαδή σύμφωνα με τη συνθήκη οι ΜΚΟ:

- Δεν δημιουργήθηκαν για να είναι κερδοσκοπικές. Μολοταύτα μπορούν να αμείβουν έναντι υπηρεσιών υπαλλήλους, να έχουν κέρδη από υπηρεσίες και δραστηριότητες αλλά δεν μπορούν να διανέμουν κέρδη σε κανέναν.
- Είναι εθελοντικές (τουλάχιστον διατηρούν σε ένα μεγάλο βαθμό αυτό το στοιχείο και η βάση οργάνωσης μίας ΜΚΟ πρέπει να εκπορεύεται από αυτό).
- Έχουν κάποιο βαθμό τυπικής και θεσμικής αναγνώρισης (αυτό περιλαμβάνει καταστατικό λειτουργίας, αποδεδειγμένη δραστηριότητα σκοπού και αποστολής, απολογισμός σε μέλη και χορηγούς).
- Είναι ανεξάρτητες από κυβερνήσεις, δημόσιες αρχές, κόμματα και εμπορικούς οργανισμούς και πολυεθνικές.
- Δεν δημιουργήθηκαν με σκοπό της αυτοεξυπηρέτησης αλλά για να προάγουν το κοινό συμφέρον ανάμεσα τους ανθρώπους, στην κοινωνία και στην παγκόσμια κοινότητα.
- Διακρίνονται από τις άτυπες ή ad hoc αμιγώς κοινωνικές ή οικογενειακές ομάδες στο ότι διαθέτουν κάποια έστω και υποτυπώδη, επίσημη ή θεσμική οντότητα.

Από την άλλη, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ο όρος ΜΚΟ αναφέρεται σε μία συστάδα πολλών οργανώσεων που περιχαράκωνονται

³⁰⁸ Είναι ίσως αυτή η παράμετρος η πιο ουσιαστική προκειμένου να χαρακτηριστεί μία ΜΚΟ ως διεθνής.

από πέντε κύρια χαρακτηριστικά: Έτσι σύμφωνα με τις ρήτρες της Ε.Ε μία ΜΚΟ:³⁰⁹

- Έχει πολλές *μορφές* (εθελοντικές ενώσεις, οργανώσεις σε επίπεδο βάσης, σε κοινοτικό επίπεδο, ομάδες αυτοβοήθειας, πρωτοβουλίες υπεράσπισης, δίκτυα, κοινωνικά κινήματα, κλπ).
- Έχουν πολλά διαφορετικά *κίνητρα* (από την αλληλεγγύη στους αδύνατους ανθρώπους, έως την αλλαγή της πραγματικότητας, την προώθηση της δικαιοσύνης κλπ).
- Η ιδιότητα των συνεργασιών τους ανάμεσα στα μέλη έχει πολλές εκφάνσεις (από τους αδύνατους δεσμούς των δικτύων στην πλήρη απασχόληση και τον ακτιβισμό των μελών τους).
- Είναι φορείς κοινωνικών πολιτικών (κοινωνικός αποκλεισμός, διεθνής συνεργασία στην ανάπτυξη, ανεργία, έλλειψη στέγης, υγειονομικές υπηρεσίες, συστήματα πληροφοριών, περιβάλλον, καταναλωτικά ζητήματα, κοινωνική υπεράσπιση, εκπαίδευση, δικαστικό σύστημα, ανθρώπινο δυναμικό, γηρατειά, ανικανότητα, ζητήματα γένους, κλπ).
- Εξασκούν τις δυνάμεις τους για να παράγουν πληροφορίες για ν' αλλάξουν τη συνείδηση των μελών τους που χρησιμοποιούν τις δικές τους δυνάμεις για να προωθήσουν τη συνέπεια των ιδρυμάτων τους που προωθούν τις συνεργασίες μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών).

³⁰⁹ Βλ. περισσότερα European Commission. *The Commission and NGOs: Building a Stronger Partnership*. Discussion Paper presented by President Prodi and Vice President Kinnock. 2000. Internet version. <http://www.cec.gr> και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Ανακοίνωση της Επιτροπής για την Προώθηση του Ρόλου των Σωματείων και των Ιδρυμάτων στην Ευρώπη*. (Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επσημίων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1997), σελ. 6 – 7 και Economic and Social Committee, *Opinion of the Economic and Social Committee on Voluntary Organizations and Foundations in Europe (COM(97) 241 Final*. CES 118 (Brussels: Economic and Social Committee, January 28, 1998), σελ. 1 – 10 και Economic and Social Committee, *Opinion of the Economic and Social Committee on the Role and Contribution of Civil Society Organisations in the Building of Europe*. CES 851 (Brussels: Economic and Social Committee, September 22, 1999), σελ. 1 – 166.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν πιο κοντά με την υπόθεση εργασίας αναφέρεται ένας συνθετικός ορισμός που καθορίζει την ΜΚΟ ως:

- Μη κερδοσκοπικό, εθελοντικό φορέα προσανατολισμένο προς τις κοινωνικές υπηρεσίες είτε προς όφελος των μελών της οργάνωσης, είτε σε επίπεδο βάσης ή άλλων μελών του πληθυσμού.
- Μία ομάδα ιδιωτών που ενστερνίζονται ορισμένες βασικές κοινωνικές αρχές και κτίζουν τις δραστηριότητές τους, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κοινοτήτων που συντηρούν.
- Η οργάνωση κοινωνικής ανάπτυξης που βοηθά στην ενδυνάμωση των ανθρώπων.
- Μια οργάνωση ή μια ομάδα ανθρώπων που απασχολείται, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε εξωτερικό έλεγχο με συγκεκριμένους σκοπούς και στόχους που είναι προσανατολισμένοι για να επιφέρουν την επιθυμητή αλλαγή στην κοινότητα, περιοχή ή σε μία κατάσταση.
- Μια ανεξάρτητη και δημοκρατική οργάνωση, που εργάζεται για την ενδυνάμωση των οικονομικά και κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων.
- Μια οργάνωση που δεν είναι συμβεβλημένη με τις αρχές των πολιτικών κομμάτων και γενικά συμμετέχει στην εργασία για την ενίσχυση, την ανάπτυξη και την ευημερία της κοινότητας.
- Ο φορέας που είναι δεσμευμένος στην επίλυση των προβλημάτων με σκοπό την άνοδο της ποιότητας της ζωής

των φτωχών, των καταπιεσμένων, των περιθωριοποιημένων ανθρώπων και ομάδων στις αστικές και αγροτικές περιοχές.

- Οι οργανώσεις που ιδρύονται από και για την κοινωνία χωρίς, με ελάχιστη ή μεγάλη συνεργασία με την κυβέρνηση. Αυτό όμως δείχνει ότι ενδέχεται να υπάρχει και κρατική παρεμβατικότητα που πολλές ΜΚΟ τη δέχονται σε μικρό κυρίως, αλλά και σε μεγάλο βαθμό.
- Μια οργάνωση που είναι εύκαμπτη και δημοκρατική στην οργάνωσή της, προσπαθώντας να εξυπηρετηθούν οι άνθρωποι χωρίς κέρδος για εκείνη.

Δύο ορισμοί τελειοποιούν και συνδράμουν στον καθορισμό των ΜΚΟ σ' αυτή διατριβή. Μελλοντικά θα συμπληρωθούν εκτενέστερα και ίσως να επικρατήσει ο ένας ή και οι δύο μαζί όταν το γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο και οι νέοι διεθνείς κανόνες το επιβάλλουν: Έτσι:

- *Δομικά και λειτουργικά ο καθορισμός μιας ΜΚΟ μπορεί να αναφέρεται στην οργάνωση που είναι αυτο - κυβερνώμενη, ιδιωτική, όχι με σκοπό το κέρδος η οποία συνδέεται με τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ανθρώπων και των μειονεκτημάτων τους. Αυτός ο προτεινόμενος ορισμός πρέπει να εξεταστεί σ' ένα πολυεθνικό πλαίσιο προκειμένου να καθοριστεί εάν μπορεί να διακριθούν οι ΜΚΟ από άλλες παρόμοιες οργανώσεις και αν μπορούν να περιλάβουν μία πλήρης σειρά οργανώσεων που οι περισσότερες θα αυτοθεωρούνταν μη κυβερνητικές.³¹⁰*
- *Γενικά λοιπόν ως ΜΚΟ ορίζεται: η ανεξάρτητη εθελοντική ένωση των ανθρώπων που ενεργούν από κοινού σε συνεχή βάση με εθνικά και διεθνή κριτήρια, για κάποιο κοινό σκοπό, μακριά από τις*

κυβερνητικές δομές, αποφεύγοντας τη σύσταση και διανομή της αποκτούμενης περιουσίας αλλά και τις παράνομες δραστηριότητες.

Οι ΜΚΟ σε γενικές γραμμές αποτελούν φορείς της κοινωνίας πολιτών και αντιπροσωπεύουν την ενεργοποίηση των ίδιων των πολιτών για θέματα τα οποία δεν καλύπτονται επαρκώς ή δεν εντάσσονται στην πολιτική των επίσημων κρατικών θεσμών. Αποτελούν βάσει προτεινόμενων ορισμών έναν σημαντικό δίαυλο διερεύνησης της συμμετοχής στα κοινά και της ανανέωσης της κρατικής πολιτικής. Αποτελούν θεσμικές οντότητες και η συνεργασία τους στηρίζεται στην ύπαρξη ευρύτερων και άτυπων κοινωνικών δικτύων τα οποία χαρακτηρίζονται από μεγάλη ευελιξία. Η ισότιμη επαγγελματική αντιμετώπισή τους και η επίσης σκεπτικιστική αντιμετώπιση των ΜΚΟ που προέρχονται από υπερτιμημένες γεωγραφικές ζώνες θα φέρουν ένα καλύτερο αποτέλεσμα λειτουργίας, διοίκησης και χρηματοδότησης αλλά και αποτελέσματος για όλες τις ΜΚΟ.³¹¹

7.1.3 Θεωρητικό - οργανωτικό πλαίσιο.

Η παρούσα εποχή απαιτεί τη βέλτιστη συμμετοχή από αντιπροσωπείες ή οργανώσεις διαφορετικών κοινοτήτων, αλλά και από επίσημες και άτυπες ομάδες, για να οδηγήσει σε μία ακμάζουσα κοινωνία αλλά και να μειώσει το επίπεδο αγωνίας που διασκόρπισε κατά καιρούς τη ζωή των ανθρώπων. Ένας από τους βασικούς λόγους παρουσίας αυτών των ομάδων είναι ότι οι κυβερνητικές προσπάθειες δεν είναι πλέον παραγωγικές. Και όλα αυτά ξεκινούν από τον «ελαττωματικό» μηχανισμό απόδοσης της εξουσίας και φτάνουν μέχρι το επίπεδο της

λαϊκής βάσης. Άλλοι λόγοι πίσω από την επονομαζόμενη αποτυχία της κυβέρνησης είναι αρκετοί, όπως: ιδιαίτερα περιορισμένη παρουσία σε συσχέτιση με τους άκαμπτους και συχνά ξεπερασμένους κανόνες και τους κανονισμούς που περιβάλλουν τα πολιτικά ενδιαφέροντα, την απάθεια και την έλλειψη πρωτοβουλιών εκ μέρους των κυβερνητικών υπαλλήλων, την ασυγκράτητη δωροδοκία και διαφθορά.

Επομένως, η δυσαρέσκεια και η κριτική της απόδοσης του δημόσιου τομέα στην ανάπτυξη, εκφράστηκε στο επίπεδο βάσης αμεσότερα και αποτελεσματικά με τη δράση ενός νέου θεσμικού μηχανισμού. Αυτή η νέα θεσμική δύναμη, ορίστηκε από την κοινωνία πολιτών για την αντιμετώπιση των πολυσχιδών κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων και οδήγησε στην αναζήτηση εναλλακτικών θεσμικών μηχανισμών αντιμετώπισης της φτώχειας ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτές οι θεσμικές οντότητες, επομένως, θεωρούνται ως «ένας σημαντικός συλλογικός παράγοντας δράσης» που επιφορτίστηκε να ενεργοποιήσει τις δυνάμεις της ανάπτυξης μ' έναν συντονισμένο τρόπο.

Ο Helmut K. Anheier παρουσίασε αυτόν το παράγοντα να διαθέτει κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, και πολιτιστικά επιχειρήματα, δηλαδή συγκριτικό πλεονέκτημα, ιδιαίτερα στο τομέα της ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών.³¹² Ομοίως, ο David L. Brown θεωρεί ότι οι ΜΚΟ, μπορούν επίσης να ληφθούν ως ενδεχομένως «οι κρίσιμοι καταλύτες για το ξεκλείδωμα των ενεργειών των πόρων όλων των

³¹¹ Βλ. περισσότερα Μαριλένα Σημίτη, «Κεντρικές και Περιφερειακές Οργανώσεις: Η Συγκρότηση ενός Κοινωνικού Δικτύου στη Διεθνή Κοινότητα», στο ο.π. Σκλιάς και Χουλιάρης, (2002), σελ. 73 – 86.

³¹² Βλ. περισσότερα στο άρθρο του Helmut K. Anheier, «Private Voluntary Organizations and the Third World. The Case of Africa», στο συλλογικό Helmut K. Anheier και Seibel Wolfgang (eds), *The Third Sector. Comparative Studies of Non Profit Organizations* (Berlin, New York: Walter De Gruyter, 1990).

φτωχών περιοχών αλλά και για την οικοδόμηση των πλουραλιστικών και δημοκρατικών κοινωνιών».³¹³

Η ΜΚΟ, βάσει μη περιορισμένου όρου, καλύπτει πρωταρχικά όλες τις μορφές οργάνωσης από τη μικρή παραδοσιακή οργάνωση σε επίπεδο βάσης, αγροτική ή αστική, έως το διεθνή μεγάλο οργανισμό, με ποικιλία και διαφοροποιημένους στόχους και ικανότητες που καθιστούν συχνά δύσκολο να βρει κανείς το όριο του τομέα λειτουργιών και ευθυνών της. Επομένως καθορίζοντας τον όρο, η *Μη Κυβερνητική Οργάνωση*, έχει γίνει πλέον ένας σύνθετος στόχος. Υπάρχει αφθονία των ορολογιών, επικαλύπτοντας πολλές φορές η μία την άλλη. Διάφορα σλόγκαν όπως «νέα αλληλεγγύη, ιδιωτική πρωτοβουλία, αυτάρκεια, εναλλακτική λύση και της αγοράς και του κράτους και μείωση της μεγάλης κυβέρνησης», συχνά χρησιμοποιούνται γι' αυτόν τον τομέα. Μερικές από τις πιο συχνά χρησιμοποιημένες στα talkshops και στις διαφορετικές μελέτες είναι:³¹⁴

- Non Governmental Institutions - NGI, Μη Κυβερνητικά Ιδρύματα
- Non Governmental Development Organizations - NGDO - Μη κυβερνητικές Οργανώσεις Ανάπτυξης
- Private Voluntary Organizations - PVOs - Ιδιωτική Εθελοντική Οργάνωση
- Public Service Contractor – PSC Ανάδοχος Δημοσίων Υπηρεσιών
- People's Organization – PO Οργάνωση του Λαού
- Governmental Non Governmental Organization - GONGO - Κυβερνητική Μη Κυβερνητική Οργάνωση

³¹³ Βλ. περισσότερο David L. Brown, *Organisational Barriers to NGO Strategic Action*. Proceedings of the ANGOC Regional Seminar on NGO Strategic Management in Asia (Manila: ANGOC, 1988), σελ. 21.

³¹⁴ Βλ. περισσότερο Helmut K. Anheier και Seibel Wolfgang, «Introduction», στο ο.π. Anheier και Wolfgang (1990), σελ. 1, A. Etzioni, «The Third Sector and Domestic Missions», *P&R*, Vol. 33 (1973).

- Charitable Organization – CO- Φιλανθρωπική Οργάνωση
- Grassroots Organization - GRO - Οργάνωση Βάσης
- Civil Society Organization – CSO - Οργάνωση της Κοινωνίας Πολιτών
- Independent Organization – IO - Ανεξάρτητη Οργάνωση
- Associational Organization – AO - Συνεταιριστική Οργάνωση
- Private Organization – PO - Ιδιωτική Οργάνωση
- Community - based Organization - CBO – Κοινοτική Οργάνωση
- Quasi Non Governmental Organization - QUANGO - Οιονεί Μη Κυβερνητική Οργάνωση -

Σε αυτό το πλαίσιο, λόγω των διαφοροποιημένων ρόλων των ΜΚΟ, της δομής, και του τρόπου αλληλεπίδρασης με το κοινό, καθίσταται δύσκολο να υπάρξει μια σαφή και κοινή αντίληψη σχετικά με το ρόλο του ορισμού τους. Ανάλογα με τα λειτουργικά χαρακτηριστικά, οι ΜΚΟ μπορούν να καθοριστούν και από τις ευρείες αλλά και από τις στενές προοπτικές. Η συμβατική προσέγγιση που υπονοήθηκε προς τους ορισμούς των ΜΚΟ βασίστηκε αρχικά σε λειτουργικά κριτήρια και περιόρισε συγκεκριμένα τις δραστηριότητες των ΜΚΟ μέσα στη σφαίρα των κοινωνικών υπηρεσιών. Οι όροι «κοινωνική υπηρεσία», «κοινωνική εργασία», «πρόνοια», «κοινωνική ανάπτυξη», «κοινωνική διοίκηση» και «διοίκηση κοινωνικής ανάπτυξης», είναι ουσιαστικά διατυπώσεις και πρακτικές του 20^{ου} αιώνα. Αυτός ο τρόπος, να ταλαντεύονται δηλαδή οι ΜΚΟ, γύρω από τις φιλανθρωπικές, αλτρουιστικές δραστηριότητες, άλλαξε και οι πρόσφατες εκτιμήσεις ως προς το ρόλο των ΜΚΟ λαμβάνουν υπόψη ότι οι οργανώσεις αυτές εμφανίζονται πλέον ως κρίσιμοι παράγοντες στη βασική οικονομική ανάπτυξη και στην

σελ. 314 – 323 και Terje Tvedt, *Angels of Mercy or Development Diplomats? NGOs and Foreign Aid* (Oxford: James Currey, 1998), σελ. 12.

ευρύτερη πολιτική υποδομή, ενώ θεωρούνται ως εναλλακτικά ιδρύματα προώθησης της ανάπτυξης.³¹⁵ Αν ο τρίτος τομέας έχει πάρει τη μορφή θεραπείας στη κρίση του κράτους πρόνοιας μπορεί να οριστεί, αν και ένα σημαντικό τμήμα της επιστημονικής κοινότητας είναι γνωστό ότι δεν συμφωνεί, ότι οι ΜΚΟ, είναι οι οργανώσεις που είναι συγγενείς ως προς αυτόν τον τομέα, διαφορετικές, όχι όμως στους απόλυτους όρους, αφού μπορούν να είναι λιγότερο επίσημοι, χωρίς τετραγωνισμένη λογική και μπορούν να δώσουν περισσότερη έμφαση στην αλληλεγγύη.³¹⁶

Αυτό δίνει μια σαφή έννοια ότι οι ΜΚΟ στηρίζονται στην αλληλεγγύη, στις δυνάμεις των ανθρώπων και στην κατανόηση παρά στα λογικά μέσα όπως συμβαίνει σε άλλους τομείς, δημόσιους και κερδοσκοπικούς. Στα δυτικά κράτη κοινωνικής πρόνοιας, οι ΜΚΟ είναι οργανώσεις που δημιουργούνται για κάποιο δημόσιο σκοπό, ο οποίος μπορεί να χωριστεί και από την κυβέρνηση αλλά και από τον ιδιωτικό τομέα.³¹⁷ Οργανισμοί όμως όπως λ.χ. ο ΟΟΣΑ, θεωρούν τον εμπορικό ιδιωτικό τομέα και τα επιχειρησιακά εγχειρήματα ως ΜΚΟ.³¹⁸

Οι Salamon και Anheier προσπαθώντας να καθορίσουν το εννοιολογικό οργανωτικό ζήτημα των ΜΚΟ, κατέληξαν σε τέσσερις οπτικές γωνίες αντίληψής τους. Σύμφωνα μ' αυτές, οι επιμέρους καθορισμοί δίνουν το «τι», το «γιατί» και το «πώς» πρέπει να λειτουργήσει μία ΜΚΟ με χροιά.³¹⁹

³¹⁵ Βλ. περισσότερα στη μελέτη για τα νέα θεσμικά ιδρύματα του Douglas North, *Institutes, Institutional Change and Economic Performance* (New York: Cambridge University Press, 1990), σελ. 10 – 20. την έκθεση του OECD, *Development Cooperation Report. Development Assistance Committee* (Paris: OECD, 1995) και την έκθεση της World Bank, *Working with NGOs: A Practical Guide to Operational Collaboration between the World Bank and the Non Governmental Organizations* (Washington: World Bank, Country Assistance Strategy 1999 - 2001).

³¹⁶ Βλ. περισσότερα ο.π. Anheier και Wolfgang (1990), σελ. 12.

³¹⁷ Βλ. περισσότερα B. Gidron και R.M. Kramer και L. M. Salamon (eds). *Government and the Third Sector. Emerging Relationships in Welfare States* (San Francisco: Jossey – Bass Publishers, 1992), σελ. 1 – 20.

³¹⁸ Βλ. περισσότερα A. J Bebbington, *Non Governmental Organizations and the State in Latin America* (London, New York: Routledge, 1993), σελ. 13.

³¹⁹ Βλ. περισσότερα ο.π. Lester M. Salamon και Helmut K. Anheier, «In Search of the Non Profit Sector: The Question of Definition», *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non Profit Organizations*, Vol. 3, No. 2 (1996), σελ. 125 – 153.

- νομική,
- οικονομική - χρηματική
- λειτουργική
- δομική-λειτουργική

Σύμφωνα με το νομικό ορισμό, η δημιουργία μιας ΜΚΟ πρέπει να βασίζεται σε νομική διάταξη. Αυτός ο καθορισμός επιδιώκει έναν πιο επίσημο ορισμό των ΜΚΟ, εντούτοις, το πεδίο της αρμοδιότητας εργασίας και ευελιξίας θα μπορούσε να διαφέρει από χώρα σε χώρα, πράγμα που κάνει δύσκολο να μπουν οι ΜΚΟ στο ίδιο νομικό καλάθι. Αφετέρου, το ζήτημα περιπλέκεται με τις παραδοσιακές οργανώσεις που υπήρξαν ανοιχτές στην εμπιστοσύνη και την κατανόηση των ανθρώπων.

Ο οικονομικός - χρηματικός καθορισμός προσπαθεί να περιορίσει τη χρηματοδότηση των ΜΚΟ από την κυβέρνηση, όχι περισσότερο από 50%. Πάλι, τα προβλήματα θα μπορούσαν να εμφανιστούν, γιατί πολλές από τις ΜΚΟ στις αναπτυσσόμενες χώρες χρηματοδοτούνται είτε από διμερείς συμφωνίες, από είτε από τα επίσημα κεφάλαια επιχορήγησης.³²⁰

Η λειτουργική προσέγγιση υπογραμμίζει τον καθορισμό των ΜΚΟ βάσει της λειτουργίας, των σκοπών, και τις μεθόδους εργασίας. Παρά την επιστημονική ιδιοσυγκρασία αυτής της προσέγγισης, οι λειτουργικοί ρόλοι και οι αρχές θα μπορούσαν να διαφέρουν από οργάνωση στην οργάνωση.³²¹

Τέλος, ο δομικολειτουργικός καθορισμός προσπαθεί να σκιαγραφήσει τα όρια του μη κυβερνητικού – μη κερδοσκοπικού τομέα από την αγορά και το κράτος. Δεν αναγνωρίζει μόνο τους σκοπούς των οργανώσεων και τις πηγές εισοδήματός τους, αλλά και τις βασικές δομές και τις λειτουργίες τους. Σύμφωνα με αυτήν την έννοια ο μη κυβερνητικός αλλά και μη κερδοσκοπικός τομέας καθορίζεται βάσει

³²⁰ Ο.π. σελ. 133.

μερικών βασικών χαρακτηριστικών. Κατά συνέπεια, μια μη κυβερνητική οργάνωση πρέπει να είναι:³²²

- *οργανωμένη* (δηλαδή ως νομικό πρόσωπο).
- *ιδιωτική* (δηλαδή να είναι θεσμικά διαχωρισμένη θεσμικά από την κυβέρνηση).
- *μη κερδοσκοπική* (δηλαδή να μην επιστρέφονται τα κέρδη που παράγονται στους ιδιοκτήτες ή στους διευθυντές τους).
- *αυτο - κυβερνώμενη* (δηλαδή να μην επικαλύπτεται από την κυβέρνηση που δεν ξεπερνιέται από την κυβέρνηση).
- *εθελοντική* (δηλαδή πρέπει τουλάχιστον να έχει κάποιο εθελοντικό τμήμα).

7.2 Το ζήτημα της ταξινόμησης των ΜΚΟ.

Αν θελήσει κανείς να ταξινομήσει τις ΜΚΟ θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι οι ΜΚΟ έχουν μία ετικέτα που προσδιορίζεται εκ της ατόπου απαγωγής. Οι έντονοι και αυστηροί διαχωρισμοί ανάμεσα στις ΜΚΟ είναι μία ξεπερασμένη ιδεολογική προσέγγιση και πολλοί νέοι μελετητές μιλούν για μία ενοποίηση που ξεκινά από τη γεφύρωση του χάσματος με τον τρίτο τομέα. Η μεγάλη διαφοροποίηση στην ταξινόμηση των ΜΚΟ επαληθεύεται πάλι στον τομέα της ανάπτυξης, όπως και στους άλλους τομείς των δραστηριοτήτων τους. Μπορεί λοιπόν κανείς να διακρίνει μικρούς και μεγάλους ΜΚΟ, πλούσιους και φτωχούς, στρατιωτικοποιημένους, ουτοπιστές, αυτούς που επικροτούν την διακριτική δράση, θρήσκους, λαϊκούς, γνωστούς αυτούς που έχουν

³²¹ Βλ. περισσότερα UNDP, *Human Development Report* (New York: Oxford University Press 1993), σελ. 84.

³²² Βλ. περισσότερα Helmut K. Anheier και Lester M. Salamon (eds), *The Non profit Sector in the Developing World* (Manchester: Manchester University Press, 1998), σελ. 21 – 21.

ευδοκιμήσει σε άλλες χώρες και αυτούς που έχουν ένα εθνικό κέντρο με εθνικές και διεθνείς δραστηριότητες.³²³

Όποιο και νά' ναι το μέγεθός τους, η φύση τους, η φιλοσοφία τους και οι μέθοδοι δράσης τους, κοινός τους σκοπός είναι η ανάπτυξη, με τις μεταβολές που επήλθαν σε αυτή την αντίληψη τις τελευταίες δεκαετίες, εκεί όπου το ανθρώπινο είδος τίθεται στο επίκεντρο της διαδικασίας λήψης απόφασης.³²⁴

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι ΜΚΟ υποφέρουν από το σύνδρομο της επικέτας, χωρίς τις πιο πολλές φορές να το επιθυμούν. Η μέθοδος εκ της ατόπου απαγωγής θα μπορούσε να ήταν χρήσιμη, στο γεγονός του προσδιορισμού για το «τί δεν είναι – είναι» μια ΜΚΟ. Δεν μπορεί να γίνει το ίδιο και με το ζήτημα της ταξινόμησης λόγω του εύρους και της επικάλυψης των δράσεων διαφόρων τομέων. Η ετικέτα επομένως είναι εν μέρει χρηστική για οργανωτικούς λόγους αλλά το ζήτημα δεν είναι αυτή, αλλά το αποτέλεσμα.³²⁵

Μολοταύτα υπάρχουν τρεις πιθανές εναλλακτικές στρατηγικές για ν' αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ταξινόμησης. Η πρώτη στρατηγική είναι η αποφυγή της μαζικής αντιμετώπισης, δηλαδή ο ερευνητής θα πρέπει να αποφασίσει για ποια είδη ΜΚΟ θα κάνει λόγο. Η δεύτερη στρατηγική είναι η οικοδόμηση συγκεκριμένου ταξινομικού σχήματος προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες του σκοπού ταξινόμησης. Η τρίτη στρατηγική είναι η αφοσίωση στο ταξινομικό πρόβλημα ως ζήτημα που αξίζει τη χωριστή επεξεργασία, ανεξάρτητα από άλλες φιλολογίες. Η διεθνής *alphabetic soup* που παρατίθεται πιο κάτω είναι το αποτέλεσμα της σύγχυσης των ρόλων, των τύπων και των

³²³ Βλ. περισσότερα Yves Beigbeder, *le Role International des Organisations Non Gouvernementales* (Bruxelles. Paris: Bruylant, 1992), σελ. 161 – 163.

³²⁴ Ο.π.

³²⁵ Ο.π. σελ. V.

προσανατολισμών πολλών οικογενειών και ειδών ΜΚΟ και η σύγχυση αντιλαμβάνονται μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία.³²⁶

BINGOs - Big International Nongovernmental Organizations

CBOs - Community-Based Organizations

CB-NGOs - Community-Based Nongovernmental Organizations

DOs- Development Organizations

DONGOs - Donor Nongovernmental Organizations

GONGOs - Government Nongovernmental Organizations

GROs- Grassroots Organizations

GRSOs- Grassroots Support Organizations

IDCIs - International Development Cooperation Institutions

INGOs - International Nongovernmental Organizations

NGDOs - Nongovernmental Development Organizations

NNGOs - Northern Nongovernmental Organizations

POs – People’s Organizations

PSCs - Public Service Contractors

QUANGOs - Quasi-Nongovernmental Organizations

SCOs - Social Change Organizations

SNGOs - Support Nongovernmental Organizations

WCOs - Welfare Church Organizations

Υπάρχουν πολλοί τύποι και μέθοδοι ταξινόμησης.³²⁷ Ωστόσο μία πολύ καλή ταξινόμηση που ενδέχεται να δώσει καλά αποτελέσματα στο μέλλον και προσπαθεί να βγάλει την ετικέτα της «σούπας» από τη

³²⁶ Βλ. περισσότερα Anna C. Vakil, «Confronting the Classification Problem: Toward a Taxonomy of NGOs», *World Development*, Vol. 25, No. 12 (1997), σελ. 2057 – 2070.

³²⁷ Οι ΜΚΟ σε μια προσπάθεια ενδυνάμωσης του ρόλου της γυναίκας έχουν ταξινομηθεί σύμφωνα και με τους σκοπούς του φεμινιστικού κινήματος, χωρίς όμως να επικρατεί ένα τέτοιο σχήμα καθολικά. Επτά τύποι ΜΚΟ επιστρατεύονται γι’ αυτό το σκοπό: εξωτερικής πρωτοβουλίας, μικρές οργανώσεις σ’ επίπεδο βάσης, εργατών, θυγατρικές πολιτικών κομμάτων, υπηρεσιών, έρευνας και συνασπισμών. Βλ. περισσότερα *Development Alternatives with Women for a New Era (DAWN)*, *Development, Crisis and Alternative Visions: Third World Women’s Perspectives* (Delhi: DAWN, 1985).

διαδικασία της ταξινόμησης είναι η πρωτόγνωρη θεωρητική μελέτη της Anna C. Vakil.³²⁸ Μετά από πολλές προσπάθειες πολλών μελετητών, όπως αυτή των Salamon και Anheier, που αφορούσε πρωτίστως τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, κατέληξε στα εξής στοιχεία σύμφωνα με τα οποία η ταξινόμηση μπορεί να γίνει λιγότερο σύνθετη και περισσότερη κατανητή.³²⁹ Έτσι το συνολικό κριτήριο ταξινόμησης θα πρέπει να είναι:

A) Τα ουσιώδη χαρακτηριστικά:

- ο **προσανατολισμός**, ο οποίος αναφέρεται στο γενικότερο επίπεδο των δραστηριοτήτων των ΜΚΟ και χωρίζεται σε επιμέρους κατηγορίες δραστηριοτήτων:
 1. *Πρόνοιας*, οι οποίες συνδέονται με την παροχή υπηρεσιών φιλανθρωπικού χαρακτήρα και την ανακούφιση των φτωχών κοινωνιών από φυσικές καταστροφές και πολέμους.
 2. *Ανάπτυξης*, οι οποίες καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον όλων όσο εμπλέκονται με τις ΜΚΟ και σχετίζονται με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της ανθρώπινης ύπαρξης. Αντιπροσωπεύουν δύο επίπεδα οργανώσεων: Στην πρώτη συμπεριλαμβάνονται οι

³²⁸ Ο.π.

³²⁹ Το ταξινομικό πρόβλημα των ΜΚΟ, συνδέθηκε με το αντίστοιχο των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων. Οι Salamon και Anheier, θεώρησαν ότι το επίπεδο και το περιεχόμενο δραστηριότητας πολλών μη κερδοσκοπικών οργανώσεων θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένας ικανός δείκτης για να ενσωματώσει σ' αυτή την ταξινόμηση και την αντίστοιχη των ΜΚΟ. Έτσι σύμφωνα με τους δύο μελετητές διαμορφώνονται δώδεκα επίπεδα κατηγοριοποίησης τα οποία βασίζονται στον τύπο δραστηριοποίησης αλλά και στο οικονομικό προφίλ: α) πολιτισμός και αγωγή της ψυχής, β) εκπαίδευση και έρευνα, γ) υγεία, δ) κοινωνικές υπηρεσίες, ε) περιβάλλον, στ) ανάπτυξη και στέγαση, ζ) νομική τάξη η) υπεράσπιση και πολιτική, θ) φιλανθρωπική μεσολάβηση και προώθηση του εθελοντισμού, ι) διεθνής δράση, ια) θρησκεία και ιβ) επιχειρηματικοί και επαγγελματικοί συνεταυρισμοί και ενώσεις. Υπάρχει και μία επιπλέον κατηγορία στην οποία περιλαμβάνονται οι οργανώσεις που δεν ταξινομούνται πουθενά. Το ταξινομικό σύστημα αυτό έχει με επιτυχία χρησιμοποιηθεί τόσο στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες από τρία αντίστοιχα διεθνή συστήματα: α) UN International Standard Industrial Classification System, β) Eurostat General Industrial Classification of Economic Activities by the European Community, το οποίο αποτέλεσε την βελτίωση του πρώτου, και γ) National Taxonomy of Exempt Entities το οποίο χρησιμοποιήθηκε από την κυβέρνηση των ΗΠΑ για να βελτιωθούν συστήματα που χρησιμοποιούσε το Internal Revenue Service. Βλ. περισσότερα L. Salamon και H. K. Anheier, «In Search of the Non

οργανώσεις που οι ίδιες απολαμβάνουν τα προσδόκιμα οφέλη και στη δεύτερη οι οργανώσεις που παρέχουν υπηρεσίες στους εσωτερικούς πληθυσμούς.

3. *Αναπτυξιακής εκπαίδευσης*, η οποίες υποστηρίζονται σχεδόν από όλες τις ΜΚΟ προς τις χώρες που αντιμετωπίζουν έντονα αναπτυξιακά προβλήματα.
 4. *Υπεράσπισης – υποστήριξης*, η οποίες συνδέονται με τη διαμόρφωση πολιτικής και αποφάσεων, η οποία έρχεται μετά από την πίεση που ασκούν οι ΜΚΟ προς τις δημόσιες αρχές για να εξασφαλίσουν τα συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και πληθυσμών.
 5. *Δικτύου*, η οποίες αφορούν στη δράση μίας ή περισσότερων ΜΚΟ, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, προς την επίτευξη ενός σκοπού.
 6. *Έρευνας*, οι οποίες σε συνδυασμό με τις παραπάνω παρέχονται μεταξύ των δικτύων των ΜΚΟ με σκοπό την πληροφόρηση των ίδιων αλλά και άλλων ΜΚΟ που δεν έχουν μεγάλη πρόσβαση στην πληροφόρηση σχετικά με τα θέματα που πρόκειται να ασχοληθούν ή για μια απλή ενημέρωση.
- **η διαβάθμιση του εγχειρήματος**, το οποίο μπορεί να γίνεται σε τέσσερα αντίστοιχα επίπεδα α) διεθνές, β) εθνικό, γ) κοινοτικό και τοπικό επίπεδο. Οι διεθνείς ΜΚΟ έχουν την έδρα τους στις βιομηχανοποιημένες πόλεις, οι εθνικές και οι κοινοτικές σε πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι τοπικές αντιπροσωπεύουν σε μικρότερο βαθμό τις κοινοτικές ΜΚΟ και ιδίως σε ότι αφορά τις αγροτικές περιοχές επιτελώντας κυρίως ρόλο υπεράσπισης. Όλα

τα επίπεδα συνήθως αφορούν υπηρεσιακές ΜΚΟ με εξαίρεση τις κοινοτικές που συνήθως εξυπηρετούν μόνο τα μέλη τους.

Β) Τα πιθανά ή δευτερεύοντα χαρακτηριστικά:

- **τομείς εστίασης**, στοιχείο το οποίο αποτελεί ένα σύνολο χαρακτηριστικών το οποίο σχετίζεται με τη δομή, τις πολιτικές, την παρεμβατικότητα, τη διαχείριση, του πόρους και τις στρατηγικές.
- **αξιολογικά κριτήρια**, όπως:
 1. *Υπευθυνότητα*, το στοιχείο διαφοροποίησης από όλες τις άλλες οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών. Η υπευθυνότητα αφορά την παρουσία των ΜΚΟ απέναντι στο κράτος και τους δωρητές ενώ, αδυναμίες σημειώνονται στη υπευθυνότητα απέναντι στους ωφελημένους. Όσον αφορά την εσωτερική υπευθυνότητα, (συμβούλιο – μέλη) παρουσιάζονται ορισμένες αδυναμίες που προέρχονται συνήθως από τις ηγετικές προσδοκίες μιας ΜΚΟ.
 2. *Αποτελεσματικότητα*, η ο οποία διαφέρει από ΜΚΟ σε ΜΚΟ.
 3. *Συμμετοχή*, η οποία μπορεί να μεταβάλλει μία ΜΚΟ σε ελιτίστικη. Υψηλή συμμετοχή σχετίζεται με τον συνυπολογισμό των πελατών, κατοίκων, καταναλωτών κ.α. στις δραστηριότητες μιας ΜΚΟ. Ειδικότερα, οι ΜΚΟ της ελίτ, δύνανται να καθοδηγούνται από εξειδικευμένο προσωπικό και επαγγελματίες.
 4. *Αξίες*, σε όλα τα διοικητικά στρώματα των ΜΚΟ.
 5. *Έλεγχος*, ο οποίος θα πρέπει να αφορά τους πόρους.
 6. *Ισότητα*, μεταξύ οικογενειών ΜΚΟ.

Ένας από τους πολυσύνθετους διαχωρισμούς που λαμβάνει υπόψη πολλές παραμέτρους και που είναι εξυπηρετικός, όμως σχετικά δύσκολος

στην εφαρμογή μιας και αναλύει πολλά στοιχεία, ταξινομεί τις ΜΚΟ βάσει.³³⁰

- **των εσωτερικών δομών και διαδικασιών λήψης αποφάσεων.**
Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει ΜΚΟ αντιπροσωπευτικής φύσης, δηλαδή ΜΚΟ που αποτελούν τη δομική έκφραση της θέλησης, των ενδιαφερόντων, των αναγκών μιας ομάδας πολιτών και έχουν ελάχιστη συνταγματική βάση. Επίσης περιλαμβάνει ΜΚΟ ενός τύπου λειτουργίας. Σε αυτήν την περίπτωση, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων παρέχονται κυρίως από μια μεμονωμένη ή μικρή ομάδα ανθρώπων με δυνάμεις αρκετά περιορισμένες, που έχουν ιδρύσει συνήθως την οργάνωση.
- **της ιδιότητάς της, βάσει των μελών της.** Η ιδιότητα μιας ΜΚΟ μπορεί είτε να είναι γενική είτε εξειδικευμένη και εθνική είτε διεθνής. Δηλαδή μπορεί να έχει μια γενική φύση, χωρίς οποιοδήποτε τύπο ειδίκευσης. Σ' αυτήν την περίπτωση, η πλειοψηφία αυτών των οργάνωσεων, έχει και ένα γενικό πεδίο της δραστηριότητας. Αν είναι εξειδικευμένης φύσης, που μπορεί να προέρχεται από συγκεκριμένες επαγγελματικές ή επιστημονικές ομάδες, οι δραστηριότητές της είναι κυρίως βασισμένες στη χρήση των συγκεκριμένων επιστημονικών και τεχνικών δεξιοτήτων που κατέχουν τα μέλη. Επίσης, τα μέλη μπορεί να συγκροτούν μία εθνική ΜΚΟ, όμως η ίδια η ΜΚΟ μπορεί να είναι μέλος μιας ευρύτερης διεθνούς οργάνωσης με τα ίδια ενδιαφέροντα, ακόμα και με την ίδια ονομασία. Τα μέλη όμως μιας τυχαίας οργάνωσης μπορούν να συστήσουν αυτή την οργάνωση ακόμα κι αν δεν διαθέτουν τον ίδιο εθνικό παρανομαστή.

³³⁰ Βλ. περισσότερα ο.π. Σκλιάς (1999), σελ. 31 – 38.

- **του γεωγραφικού πεδίου δραστηριότητας της ΜΚΟ.** Σύμφωνα με το γεωγραφικό πεδίο της δραστηριότητας μια ΜΚΟ μπορεί να χαρακτηριστεί εθνική ή διεθνής. Η εθνική ΜΚΟ περιορίζει τη δραστηριότητά της στα εθνικά σύνορα της χώρας προέλευσής της, ενώ οι δικαιούχοι πληθυσμοί, βρίσκονται μέσα σ' αυτήν τη γεωγραφική περιοχή. Η διεθνής ΜΚΟ επεκτείνει τη δραστηριότητά της, πέρα από τα εθνικά σύνορα. Σήμερα όμως στην εποχή των διεθνών απαιτήσεων πολλές εθνικές ΜΚΟ έχουν περάσει τα σύνορά τους ή τα περνούν σε τακτά χρονικά διαστήματα, προκειμένου να συμβάλλουν με αποφασιστικό τρόπο στην υπεράσπιση της αναπτυξιακής διαδικασίας με κάθε τρόπο.
- **του πεδίου μη κυβερνητικής δραστηριότητας.** Το πεδίο δραστηριοτήτων των ΜΚΟ, ιδιαίτερα των διεθνών, είναι αναρίθμητο και δεν κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν σ' αυτή την έρευνα όλα τα πεδία δράσης. Τα κύρια από αυτά είναι πέντε: πρωταρχικά η προάσπιση των απανταχού ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η αποκατάσταση της αξιοπρέπειας των κοινωνικών ομάδων, η ειρήνη και η δημοκρατία, η ενδυνάμωση των ασθενέστερων οικονομικά ομάδων, η περιβαλλοντική αναβάθμιση και άρα η *διαρκής ανάπτυξη*. Μια ΜΚΟ μπορεί να συνδυάζει πολλές από δύο ή περισσότερες παραμέτρους ή υποπαραμέτρους από αυτούς τους πέντε τομείς δραστηριότητας. Υπό αυτήν τη μορφή, μια ακριβής ταξινόμηση δεν γίνεται εύκολα. Ορισμένες ΜΚΟ δεν μπορούν να ακολουθήσουν το παράδειγμα της πολλαπλής δραστηριότητας κυρίως λόγω οικονομικής δυσκαμψίας. Ωστόσο, η σημερινή κοινωνία της πληροφορίας έχει βοηθήσει σημαντικά το έργο

- μεγάλων ΜΚΟ που επικοινωνούν με τις μικρές ΜΚΟ και τις ενημερώνουν για κορυφαία ζητήματα.
- **των τύπων λειτουργιών, οι οποίες διακρίνονται σε τέσσερις κύριες κατηγορίες.**
 1. **Υποστήριξη – Υπεράσπιση.** Οι ΜΚΟ μέσω εκστρατειών μπορούν να ασκήσουν πιέσεις στις κυβερνήσεις και στις διεθνείς ΜΚΟ σε εθνικό και διεθνή επίπεδο, προκειμένου να επιτευχθεί η βελτίωση μιας δεδομένης κατάστασης μέσω της θεσμοθέτησης, της νομιμοποίησης ή της εφαρμογής ενός συνόλου προτεινόμενων ιδεών. Η υπεράσπιση στοχεύει επίσης στην αύξηση της ευαισθησίας των δημόσιων υπαλλήλων, της κυβέρνησης και των πολιτών σε συγκεκριμένα ζητήματα που οι ΜΚΟ υπερασπίζονται μαχητικά όπως λ.χ. τις μειονότητες και τα δικαιώματά τους.
 2. **Ενεργοποίηση της δημόσιας ευαισθησίας μέσω εκπαιδευτικών εκστρατειών.** Αυτός ο τύπος δραστηριότητας αφορά στη διάδοση των πληροφοριών, στην οργάνωση των δημόσιων εκδηλώσεων, στις διενεργούμενες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, στα σεμινάρια, στις διασκέψεις κ.α. Σκοπός είναι η αύξηση της συνειδητοποίησης μεταξύ των πολιτών και μιας αμοιβαίας, συνεχούς, ενεργής και εύφορης επικοινωνίας μεταξύ τους. Κατά συνέπεια, ένα μακροπρόθεσμο επιθυμητό αποτέλεσμα θα είναι αυτό που θα εξασφαλίζει την επίτευξη των στόχων της ΜΚΟ.
 3. **Πρόγραμμα – Εφαρμογή.** Τα προγράμματα των ΜΚΟ, με την άμεση αλλά και την προγραμματισμένη δράση τους, μπορούν να χρησιμεύσουν ιδιαίτερα στην περίπτωση της διαρκούς ανάπτυξης, ειδικότερα στις αναπτυσσόμενες

χώρες. Αυτό αφορά κυρίως συγκεκριμένα έργα και πειραματικά προγράμματα που επιστρατεύονται ακόμα και ως εναλλακτική λύση των κυβερνητικών πολιτικών που μπορεί να είναι διαμετρικά αντίθετες ίσως και εχθρικές, από αυτές που πρεσβεύουν οι ΜΚΟ.

4. **Δραστηριότητες δικτύων.** Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει ΜΚΟ, οι οποίες συντονίζουν το έργο τους για να αντιπροσωπεύσουν κυρίως τους σκοπούς και τα συμφέροντα των μελών τους στους μεγάλους οργανισμούς λήψης αποφάσεων π.χ. ΟΟΣΑ, αλλά και εκείνες τις ΜΚΟ που συντονίζουν τα μέλη τους μέσω της διάδοσης των πληροφοριών, της εμπειρίας και της οργάνωσης των κοινών δραστηριοτήτων. Αυτό γίνεται για ν' αυξήσουν την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητά τους σε συγκεκριμένο πεδίο, σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους που είναι σημαντικές για την έκβαση μία ή περισσότερων υποθέσεων. Επίσης γίνεται για να βελτιώσουν οι ΜΚΟ την αποτελεσματικότητά τους σε εθνικό επίπεδο, αλλά και την εικόνα και την αξιοπιστία τους στα μάτια των επίσημων και κυβερνητικών οργανισμών. Με τη λειτουργία αυτή αποφεύγεται η πιθανότητα διπλής εργασίας των ΜΚΟ και της ευθυγράμμισής τους σε δραστηριότητες που αποφέρουν καρπούς, χωρίς τη δέσμευση πολλών ΜΚΟ προς μία κατεύθυνση.

Δεν μπορεί να κανείς λοιπόν να κάνει μία ασφαλή ταξινόμηση των ΜΚΟ. Παρακάτω υπάρχουν μερικά πεδία δραστηριότητας που αναφέρονται ενδεικτικά μεταξύ άλλων προκειμένου να κατανοηθεί ότι οι αναρίθμητες παράμετροι αυτών των πεδίων εξηγεί γιατί είναι δύσκολο κάτι τέτοιο. Έτσι μερικά από τα πεδία δράσης είναι:

- κινήσεις πολιτών, αγωγή του πολίτη (συνταγματική, δημοκρατική συμμετοχική).
- προστασία του περιβάλλοντος, περιβαλλοντική εκπαίδευση.
- προσφορά αναπτυξιακής υποστήριξης και βοήθειας στο εξωτερικό και εσωτερικό.
- παροχή επείγουσας ανθρωπιστικής βοήθειας στο εξωτερικό και εσωτερικό.
- αντιμετώπιση (πρόληψη - διαχείριση) συγκρούσεων στο εξωτερικό και εσωτερικό.
- καταστολή της φτώχειας.
- υπεράσπιση της ειρήνης.
- υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών.
- καταπολέμηση των διακρίσεων (ρατσισμός, ξενοφοβία, αντισημιτισμός).
- δικαιώματα των γυναικών.
- προστασία του καταναλωτή.
- προστασία των μειονοτήτων (αναγνωρισμένες εθνικές, θρησκευτικές, γλωσσικές μειονότητες, μετανάστες) - δικαιώματα ειδικών ομάδων (φυλακισμένοι - κρατούμενοι, ομοφυλόφιλοι, εξαρτημένοι, αντιρρησίες συνείδησης, θύματα βασανιστηρίων κ.α..)
- άτομα με ιδιαίτερες ικανότητες ή ειδικές ανάγκες.
- φιλανθρωπία - κοινωνική πρόνοια, κοινωνικός αποκλεισμός.
- διαπολιτισμική κατανόηση, εκπαίδευση και αλληλεγγύη.
- προστασία του παιδιού.
- πολιτισμός, πολιτιστική κληρονομιά.
- ανάπτυξη εθελοντικής συμμετοχής.
- καταπολέμηση της διαφθοράς.

Ο διαχωρισμός της Παγκόσμιας Τράπεζας, ταξινομεί ανάλογα λοιπόν με τα πεδία δραστηριοτήτων τις ΜΚΟ σε πέντε κύριες κατηγορίες.³³¹

- **Κοινοτικές ενώσεις.** Οι κοινοτικές ενώσεις αποτελούνται από τις οργανώσεις που παρέχουν πληροφορίες, βοήθεια αλλά και ηγεσία στις τοπικές κοινότητες. Συχνά, οι κοινοτικές ενώσεις βοηθούν τα δημόσια ιδρύματα να φέρουν σε πέρας αποτελεσματικά τις τοπικές ανάγκες, ενώ μ' αυτό τον τρόπο εκτελούν μια λειτουργία γεφύρωσης μεταξύ των του λαού και των κυβερνήσεων. Στο τοπικό επίπεδο, οι κοινοτικές ενώσεις μπορούν επίσης να αντιπροσωπεύσουν τα ειδικά συλλογικά συμφέροντα των συνδικάτων. Οι κοινοτικές ενώσεις διαμορφώνονται χαρακτηριστικά από τα πρόσωπα που αναγνωρίζουν ότι η συγκέντρωση των πόρων επιτρέπει στην ίδια την κοινότητα να εργαστεί για την ανάπτυξή της.
- **Ομάδες πολιτικής υπεράσπισης.** Οι ομάδες πολιτικής υπεράσπισης αναπτύσσουν δραστηριότητες σε τοπικό, εθνικό και διεθνή επίπεδο, ενώ ο αρχικός σκοπός τους είναι να εξυπηρετήσουν, συνηγορώντας τις ομάδες, των οποίων οι ανοργάνωτες ενέργειες τείνουν να είναι πολιτικά ατελέσφορες. Πολλές από αυτές τις ομάδες εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στο περιβάλλον, την υγεία και τα δημόσια ζητήματα ασφάλειας. Λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνική αλλαγή, οι ομάδες υπεράσπισης συχνά συγκρούονται με τους κυβερνητικούς ανώτερους υπαλλήλους, συμβάλλοντας όμως στις μεγάλες πολιτικές διαδικασίες. Η υπεράσπιση των ΜΚΟ, επομένως, χρησιμεύει συχνά ως οι καταλύτης στη συλλογική δράση των φτωχών κοινωνιών, ειδικότερα όταν αυτές οι κοινωνίες είναι

³³¹ Βλ. περισσότερα World Bank, *World Bank Classifies NGOs* (Washington: World Bank, 1989).

ασυνήθιστες σε μία τέτοια συμπεριφορά. Οι ομάδες πολιτικής υπεράσπισης λειτουργούν σε τρία επίπεδα:

1. **στο κοινοτικό επίπεδο**, το οποίο αποτελείται από κοινοτικές ομάδες που συμμετέχουν σε πολιτικές ενέργειες παρόμοιες με εκείνες ενός πολιτικού κόμματος. Οδηγημένες από την επιθυμία να διορθωθούν οι πραγματικές (και αντιληπτές) αδικίες, οι πολιτικά ενεργές κοινοτικές ομάδες υπόκεινται συχνή καταστολή.
 2. **στο γηγενές διαμεσολαβητικό επίπεδο**, όπου οι ΜΚΟ αντιπροσωπεύουν τους μη ικανούς κοινωνικούς συντελεστές στην πάλη τους για πολιτική αλλαγή και εκδημοκρατισμό. Η δομή αυτών των οργανώσεων αποτελείται συχνά από τα πρόσωπα που δεν στερούνται τα πολιτικά δικαιώματα από τη δομή της γενικότερης πολιτικής δύναμης, π.χ., τα μέλη των ενώσεων, των θρησκευτικών κοινοτήτων, κ.λπ.
 3. **στο διεθνές επίπεδο**, όπου οι διεθνείς ΜΚΟ είναι διεθνείς ομάδες υπεράσπισης που προσπαθούν να επηρεάσουν τις πολιτικές αλλαγές σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οι δραστηριότητες είναι συνήθως κεντροθετημένες στα συγκεκριμένα ζητήματα όπως το περιβάλλον, τα δικαιώματα των μειονοτήτων, οι γυναίκες, η επιβίωση παιδιών κ.α. θέματα κοινωνικής κυρίως ανάπτυξης.
- **Προμηθευτές διαμεσολαβητικών υπηρεσιών.** Οι φορείς παροχής διαμεσολαβητικών υπηρεσιών λειτουργούν είτε σε εθνικό είτε σε διεθνή επίπεδο. Ο αρχικός σκοπός αυτών των οργανώσεων είναι να χρησιμεύσουν ως μεσάζοντες μεταξύ των κυβερνήσεων και των ανθρώπων και, ως εκ τούτου, όπως πολλές ΜΚΟ, να εκτελέσουν μια σημαντική λειτουργία γεφύρωσης και να καταστήσουν τις κυβερνητικές πολιτικές

ακόμα πιο σχετικές με τις ανάγκες των ανθρώπων και αντίστροφα. Οι φορείς παροχής αυτών των υπηρεσιών επιτρέπουν στις ΜΚΟ να συμμετέχουν σε ένα ευρύ φάσμα παροχής υπηρεσιών. Εξυπηρετούν πληθυσμούς, εκεί που τα κυβερνητικά προγράμματα αποτυγχάνουν να φθάσουν. Ενθαρρύνουν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα μέσω τέτοιων δραστηριοτήτων όπως λ.χ. πιστωτική διοίκηση και τεχνική κατάρτιση για μικρής κλίμακας επιχειρήσεις. Αυτές οι ΜΚΟ μπορούν επίσης να λειτουργήσουν αποτελεσματικά στην αύξηση του εισοδήματος και της παραγωγής αυτών των επιχειρήσεων, όχι με σκοπό το κέρδος. Χωρίς να παρακινούνται από τα κίνητρα ασφάλειας των κυβερνητικών παραγόντων και από τα κίνητρα κέρδους των ιδιωτικών επιχειρήσεων, το νέο προσωπικό και οι υποστηρικτές αυτών των ΜΚΟ τείνουν να ενσωματωθούν σε αυτές τις οργανώσεις από αλτρουιστικά κίνητρα για να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον ευνοϊκό για την ανάπτυξη.

- **Ανάδοχοι.** Οι ανάδοχες ΜΚΟ αναμιγνύονται στα αναπτυξιακά προγράμματα, στις κυβερνητικές αντιπροσωπείες ή στους διεθνείς χρηματοδοτικούς οργανισμούς ως σύμβουλοι. Επιδιώκουν να ενισχύσουν την υπάρχουσα θεσμική ικανότητα, ή να χρησιμεύσουν ως ανάδοχοι των έργων που αποφασίζονται. Αν και αυτές οι ΜΚΟ συμμετέχουν συχνά σε εργολαβικές δραστηριότητες, πολλές συμπεριφέρονται όπως οι ιδιωτικές εταιρείες αναδοχής και συχνά γίνονται ανταγωνιστικές με τις ιδιωτικές εταιρίες. Εντούτοις, πολλές από αυτές τις ΜΚΟ έχουν εισοδήματα από άλλες πηγές εκτός των συμβάσεων των έργων, και επομένως, μπορούν ν' ανταγωνιστούν επιτυχέστερα τις κερδοσκοπικές οργανώσεις στη διαδικασία αναδοχής. Αν και

όλες αυτές οι οργανώσεις διατηρούν έναν μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα οι σύμβουλοί τους πληρώνονται με ποσοστά όπως στην αγορά, ή κοντά στην αγορά, για τις υπηρεσίες τους.

- **Συνεταιρισμοί.** Οι συνεταιρισμοί διαμορφώνονται όταν δεν μπορεί ένας στόχος να πραγματοποιηθεί σ' ένα μεμονωμένο επίπεδο. Οι συνεταιρισμοί είναι, στην πραγματικότητα, ολοκληρωμένες ιδιωτικές επιχειρήσεις, εκείνες για τις οποίες οι χορηγοί ανάπτυξης ενδιαφέρονται και είναι γενικά εξαρτώμενοι για μια εκτεταμένη περίοδο από το πρόγραμμα, τις πιστώσεις, τις εισαγωγές, και τις σπουδές της διοίκησης επιχειρήσεων. Οι συνεταιρισμοί σε αντίθεση με τις άλλες κατηγορίες των ΜΚΟ, ενδέχεται να μοιράζουν τα οφέλη – κέρδη στα μέλη τους, στοιχείο που τους διαφοροποιεί από το γενικό καθορισμό των ΜΚΟ.

Στη σύγχρονη λοιπόν σφαιρική κοινωνία, οι ΜΚΟ έχουν αναπτύξει ένα πλαίσιο δια – δραστηριοτήτων που υπερνικούν τις ακριβείς διαδικασίες ταξινόμησης και απαιτούν προσεκτικότερες αξιολογήσεις της ύπαρξής τους, προκειμένου να αποφευχθούν επιμέρους γενικεύσεις. Σε γενικές γραμμές, αν επιχειρηθεί μία προσπάθεια ταξινόμησης των ΜΚΟ, καλύτερα θα ήταν να γίνει μέσω μεγάλων ομάδων δράσης που προέρχονται μέσω των πεδίων και υποπεδίων δραστηριότητας, αν και αυτό είναι πάλι δύσκολο. Ωστόσο, αν τελικά χρησιμοποιηθεί το γενικευμένο πεδίο δραστηριότητας και μόνο για να υποδηλώσει μία μορφή και δομή των ΜΚΟ τότε εκείνες διακρίνονται σε τέσσερις κύριες κατηγορίες:³³²

³³² Βλ. περισσότερα Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος, «Η Ενδυνάμωση του Ρόλου των ΜΚΟ στο Μετα – Ψυχροπολεμικό Κόσμο: Προϋποθέσεις Αποτελεσματικότητας και Στρατηγικής Διαχείρισης Παγκόσμιων Προβλημάτων», *Επίκεντρα*, τεύχ. 3 (Μάιος – Αύγουστος 1997). Internet version. <http://www.Knet.compulink.gr/taseis/epikedra/Epi03/03epi10.htm>

- **ΜΚΟ** με σκοπό τη συλλογή και τη διάδοση εκπαιδευτικών πληροφοριών αλλά και ΜΚΟ με σκοπό την έρευνα. Αυτοί οι οργανισμοί προσπαθούν μέσα από επιστημονικά αποδεικτικά στοιχεία να επιλύσουν μεγάλα και ζωτικής σημασίας προβλήματα, θεωρητικά και πρακτικά, αλλά και να γίνουν διαπραγματευτές των διαφόρων διενέξεων που ενδέχεται να προκαλούν αυτά τα προβλήματα. Εργάζονται πυρετωδώς στην ανάδειξη επαγγελματιών διαμεσολάβησης και υποστήριξης που θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ανάλογα με την περίπτωση. Εθνικιστικά, περιβαλλοντικά, οικονομικά και θρησκευτικά προβλήματα είναι οι τομείς δράσης αυτών των ΜΚΟ.
- **ΜΚΟ** που ασκούν υποβοηθητικό ρόλο. Τα κορυφαία παγκόσμια προβλήματα όπως λ.χ. η ειρήνη και τα ζητήματα αφοπλισμού, η οικονομική εξαθλίωση, η δημογραφική έκρηξη και των οποίων η εμβέλεια δεν στέκεται στα εθνικά σύνορα, ωθούν πολλές ΜΚΟ σε μία πανστρατιά αγώνων στο διεθνή χώρο. Η κοινή προσέγγιση των παγκόσμιων προβλημάτων επιβάλλει τη σύσταση αυτής της συνεργασίας μεταξύ των ΜΚΟ και κάνει ακόμα πιο ορατή την έννοια της αλληλεξάρτησης, η οποία δεν αφορά μόνο την οικονομική παράμετρο.
- **ΜΚΟ** που δεν διστάζουν ν' αναλάβουν ικανές και γόνιμες πρωτοβουλίες προκειμένου ν' αποτελέσουν το τρίτο δρόμο ανάμεσα σε μέρη που βρίσκονται σε κατάσταση επικοινωνιακού πολέμου και να επιφέρουν διμερείς συμφωνίες. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ΜΚΟ, μαζί με τον αμέσως επόμενο, είναι ίσως από τους πιο σοβαρούς ρόλους που οι ίδιες οι ΜΚΟ ασκούν. Το γεγονός της πρόσκλησης ΜΚΟ ως παρατηρητές και σύμβουλοι στα Η.Ε αλλά και σε πολλούς διεθνείς οργανισμούς, καταδεικνύει με κατηγορηματικό τρόπο

ότι αυτές οι οργανώσεις πιθανόν στο μέλλον ν' αποτελέσουν τον παράγοντα, που πχ. σε ελληνικό επίπεδο, θα μπορούσε να ταυτιστεί με τους τυπικούς θεσμούς των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών.

- **ΜΚΟ** που ερευνούν, προάγουν, συνδράμουν το αναπτυξιακό έργο. Το άκουσμα της λέξης ΜΚΟ, τις πιο πολλές φορές είναι ταυτισμένο με την αναπτυξιακή εξαθλίωση που επικρατεί στις «υπό ανάπτυξη χώρες». Μολοταύτα, η διεθνής κοινότητα, ή ένα μέρος της καλύτερα, δεν γνωρίζει ότι το μεγάλο και ζωτικό κατόρθωμα της αναπτυξιακής διαδικασίας αλλά και των αποτελεσμάτων του, είναι έργο πολλών ΜΚΟ. Μέσω πολλών τρόπων οι ΜΚΟ, επιφορτισμένες με την εργασία της διαχείρισης των διαπιστευμένων πόρων των μεγάλων και μικρών χωρών, είναι πρωτεργάτες της ανάπτυξης. Μόνο την περίοδο 1976 – 1989, οι χώρες της ΕΟΚ διέθεσαν μέσω ευρωπαϊκών ΜΚΟ 413.2 εκατομμύρια ECU, εκ των οποίων το 32,5% διατέθηκε σε αναπτυξιακά προγράμματα, 6.8% σε προγράμματα προσφύγων, 44.4% σε ανθρωπιστικά προγράμματα και 16.3% στην αντιμετώπιση ζητημάτων εκτάκτου ανάγκης. Η αναπτυξιακή διαδικασία δεν είναι ένα παγκόσμιο παιχνίδι, όσο και αν πολλοί δεν το ενστερνίζονται, όπου μεγάλες και μικρές δυνάμεις αγωνίζονται στην επικράτηση εθνικών συμφερόντων. Η σπουδαιότητα των ΜΚΟ θα αναδειχθεί περίτρανα όταν ο βαθμός επίλυσης των διαφορών αλλά και της αναπτυξιακής προσπάθειας θα κατανοηθεί από όλους τους φορείς που επιβάλλεται να συνδράμουν το έργο τους

Δεν υπάρχει ή δεν θα πρέπει να υπάρχει, καμία διαφορά μεταξύ του ρόλου των ΜΚΟ στην εσωτερική και παγκόσμια σφαιρική πολιτική.

Και στα δύο επίπεδα όσο και να αμφισβητείται, οι ΜΚΟ διατελούν ρόλο σημαντικής πολιτικής σημασίας. Ο αντίκτυπος μιας ΜΚΟ μπορεί να ποικίλει με την παρέλευση του χρόνου αλλά και του τόπου και από ένα ζήτημα σε άλλο, συλλογικά όμως οι ΜΚΟ παράγουν τη δυναμική της αλλαγής, έστω και αν αυτή η αλλαγή έρχεται μέσα από αντιθέσεις, λόγω του ότι υπάρχει ποικιλομορφία στις αξίες που υποστηρίζονται από τις ΜΚΟ. Πολλές από αυτές είναι εχθρικές σε άλλες πιο μεταρρυθμιστικές που δέχονται την αλλαγή. Αγρότες και αλιείς με οικολόγους, περιβαλλοντολόγοι με αναπτυξιακούς παράγοντες, σεξουαλικές οργανώσεις με εκκλησιαστικά κινήματα κ.α.

Οι ΜΚΟ δεν φαίνονται εξ αρχής ότι διαθέτουν πολιτική δύναμη και εξουσία αλλά οι δραστηριότητές τους είναι πάντα μια κοινωνική και πολιτική έκφραση των αξιών. Ως εκ τούτου, οι ΜΚΟ είναι πολύ πιθανό να είναι πολιτικά ενεργές υπό την ευρύτερη έννοια της επιρροής της κοινωνικής πραγματικότητας και μπορούν συχνά να έχουν μια έμμεση επίδραση στην πολιτική διαμόρφωσης της δημόσιας πολιτικής. Πολλοί ηγέτες εκφράζουν αρκετά εχθρική στάση απέναντι στις ΜΚΟ, ακόμη και σε δημοκρατικές κοινωνίες. Στο μέτρο που αυτό είναι ένα γενικό αίσθημα, είναι παράλογο. Υπάρχουν ιδιαίτεροι παράγοντες που εξηγούν τον παραλογισμό. Αρχικά, ο αυξανόμενος αντίκτυπος των ΜΚΟ έχει προκαλέσει τη δυσaráσκεια μεταξύ εκείνων που τις επικρίνουν. Αφετέρου, η αξίωση από κάποιες ΜΚΟ ότι είναι η «φωνή των ανθρώπων» και ως εκ τούτου το γεγονός ότι έχουν μεγαλύτερη νομιμότητα από τις κυβερνήσεις, είναι δυσάρεστο γεγονός στους κυβερνητικούς ανωτέρους υπαλλήλους.

Τέλος, αν και καθαρά υποκειμενικό στοιχείο, η βία και οι ακραίες επαναστατικές ή και μηδενιστικές τοποθετήσεις που συνδέθηκαν με μερικούς από τους συμμετέχοντες σε μία σειρά επιδείξεων αντι - παγκοσμιοποίησης, που άρχισαν στο Σιάτλ το 1999 σμίκρυναν τη θέση

πολλών ΜΚΟ απέναντι στις κυβερνήσεις αλλά και σ' ένα μεγάλο μέρος της διεθνούς κοινότητας. (Βέβαια ο θάνατος του ισπανού φοιτητή στη Γένοβα τον Ιούνιο του 2001 δεν ήταν το μικρό γεγονός που δικαιολόγησε την επεκτατική οικονομική πολιτική των μεγάλων δυνάμεων και αφόρισε τα διεθνή forums!).

Εντούτοις, αν και σε κάποιες περιοχές του κόσμου δεν έχουν ακόμα νομιμοποιηθεί οι ΜΚΟ, μια ευρύτερη άποψη της δημοκρατίας νομιμοποιεί συνολικά το ρόλο τους. Η δημοκρατία είναι όχι μόνο η εκμετάλλευση των εκλογών κάθε τέσσερα ή πέντε έτη.³³³ Είναι η συνεχής διαδικασία συζήτησης στην οποία το νομοθετικό σώμα, τα πολιτικά κόμματα, τα ΜΜΕ και η κοινωνία συνολικά, θέτουν ερωτήσεις στην ημερήσια πολιτική διάταξη. Όλα αυτά διατυπώνουν τις εναλλακτικές πολιτικές προτάσεις και επικρίνουν την εκάστοτε πολιτική της κυβέρνησης. Με βάση τα στοιχεία αυτά, οποιαδήποτε ΜΚΟ έχει το δικαίωμα να συμμετέχει σ' αυτή τη διαδικασία. Μεγάλη ή μικρή και εντούτοις αντιπροσωπευτική ή μη αντιπροσωπευτική μπορεί να είναι τμήμα ενός ιδιαίτερου τομέα της κοινωνίας. Η χάραξη πολιτικής δεν θα μπορούσε να είναι δημοκρατική χωρίς την ενεργό συμμετοχή των ΜΚΟ, ακόμα και όταν η άσκηση πολιτικής δεν είναι ένα από τα λειτουργικά στοιχεία των ΜΚΟ. Και γι' αυτό ίσως ο νόμιμος ρόλος τους στη στήριξη μιας ανεξάρτητης κοινωνίας πολιτών δεν τους δίνει το δικαίωμα ν' αντικαταστήσουν το ρόλο των κυβερνήσεων.

³³³ Βέβαια όσον αφορά την εκλογική εκμετάλλευση, πρέπει να σημειωθεί, τουλάχιστον στο ελληνικό επίπεδο, ότι πολλοί έλληνες πολιτικοί από όλες τις παρατάξεις προκειμένου να ασκήσουν άμεση και έμμεση επιρροή στο εκλογικό σώμα στρατεύονται στην επίκληση των ιδεών πολλών ΜΚΟ και στη γενικότερη δικαιολόγηση της ύπαρξής τους. Αυτό το είδος της δημοκρατίας, είναι σαν να βλέπει κανείς μέσα σ' έναν πολύχρωμο ζωντανό πίνακα μία κουκίδα χρώματος και ν' αδιαφορεί για όλο το έργο. Ποτέ στο παρελθόν οι έλληνες πολιτικοί δεν ζήτησαν αντικειμενικά και με όραμα το δικαίωμα λόγου για τις ΜΚΟ, πλην ελαχίστων περιπτώσεων. Θα ήταν ελπιδοφόρο εάν στο μέλλον τηρούσαν όλα όσα υπόσχονται κάθε φορά σε προεκλογικές εκστρατείες σχετικά με την ύπαρξη των ΜΚΟ και όχι με την ιδέα της ύπαρξής τους.

7.3 Χρηματοδότηση - κράτος και έργο των ΜΚΟ. Μία πρώτη προσέγγιση αποδοτικότητας.

Στη δεκαετία του '70 ο μύθος του κράτους - ότι το κράτος δηλαδή μπορεί να προβλέψει όλες τις ανάγκες όλων των πολιτών - εξέρραγη. Αυτό άνοιξε το έδαφος για τις ΜΚΟ μέσα στο πλαίσιο ενός άλλου μύθου, ότι ο ιδιωτικός τομέας που πήρε τον έλεγχο της αγοράς στη δεκαετία του '80, μπορούσε να προβλέψει όλες τις ανάγκες κατανάλωσης όλων των καταναλωτών. Ο μύθος της αγοράς συν την κοινωνία πολιτών, είναι το νέο δόγμα ικανοποίησης ανθρωπίνων αναγκών που απαιτήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80. Αυτό το δόγμα κρατά ακόμα, αν και τα προβλήματα προκύπτουν προφανώς όταν οι κοινωνίες πολιτών είναι αδύνατες, τεμαχισμένες ή εξαρτημένες και οι αγορές είναι μη ανταγωνιστικές και κακώς ρυθμισμένες.

Αυτοί οι (πραγματικοί) όροι, δημιουργούν σημαντικές προκλήσεις και για τις ΜΚΟ αλλά και για το κράτος και για τους χορηγούς, ενώ δημιουργούν πολλά ερωτηματικά για το δημόσιο - ιδιωτικό μίγμα και ποιοι ρόλοι είναι κατάλληλοι για τις κυβερνήσεις, τις αγορές και τα ιδρύματα στις «πετυχημένες» κοινωνίες. Δεν υπάρχει καμία καθολική απάντηση σε τέτοιες ερωτήσεις, και δεν θα υπάρξει ίσως ποτέ. Όταν αντιπαραβάλλονται οι εμπειρίες από τη δυτική Ευρώπη, την ανατολική Ασία, και αλλού, αυτά τα ερωτηματικά είναι πλήρως ακαθόριστα.

Οι σύνθετες και μεταβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ των στοιχείων του κράτους, του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνίας πολιτών υποστηρίζουν μολοταύτα καθένas με τον τρόπο του την ανάπτυξη και τις ενισχυμένες παραμέτρους προκειμένου να ικανοποιηθούν οι

κοινωνικές ανάγκες.³³⁴ Με την αυξανόμενη χρηματοδότηση από τις βόρειες κυρίως κυβερνήσεις, οι ΜΚΟ κινδυνεύουν να χειραφετηθούν να διαμορφώσουν αδύνατη κοινωνική ρίζα και μηδαμινή ανεξάρτητη βάση υποστηρικτών. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα προβληματικό σε μικρές χώρες που προσπαθούν να επιτύχουν μετάβαση από μια κεντρικά προγραμματισμένη οικονομία. Εκεί, οι ΜΚΟ είναι πολύ νέοι, ενώ οι τεράστιοι τομείς των σχέσεων κράτους - κοινωνίας επαναπροσδιορίζονται ταχύτατα μέσω της μεγάλης εξωτερικής πίεσης προκειμένου να προσαρμοστούν στα δυτικά πρότυπα. Αυτό αντίθετα, εφόσον είναι σε γνώση από τις ΜΚΟ, θα έπρεπε να ενισχύει πραγματικά την κοινωνία πολιτών και την προσπάθειά της να διαμορφωθεί εκ νέου και όχι στους τρόπους που οι εξωτερικοί παράγοντες επιθυμούν.³³⁵

Οι ΜΚΟ θεωρούνται δηλαδή με λίγα λόγια, ως αποτελεσματικά οχήματα για την επίτευξη των οικονομικών και πολιτικών στόχων, ακόμα κι αν αυτοί οι ρόλοι είναι ενδεχομένως ασυμβίβαστοι τουλάχιστον μέσα στην ίδια οργάνωση.

Το ποσοστό της συνολικής ενίσχυσης από τις χώρες του ΟΟΣΑ που διοχετεύθηκε για την παγκόσμια ανάπτυξη μέσω ΜΚΟ αυξήθηκε από 0,7% το 1975 σε 3,6% το 1985 και σε τουλάχιστον 5% κατά την περίοδο 1993-94 (2.3 δισεκατομμύρια δολάρια). Αυτός ο αριθμός είναι βεβαίως υποτιμημένος εάν δεν συμπεριληφθεί η πολύπλευρη χρηματοδότηση των ΜΚΟ από την κυβέρνηση των ΗΠΑ, η οποία αντιπροσώπευσε πάνω από το μισό του συνόλου της βοήθειας της Development Assistance Committee (DAC) σε όλα τα προηγούμενα έτη.³³⁶

³³⁴ Βλ. περισσότερα D. Brautigam, «Governance, Economy and Foreign Aid», *Studies in Comparative International Development*, Vol. 27, No. 3 (1992), σελ. 3 – 25.

³³⁵ Βλ. περισσότερα στη μελέτη που αφορά την Ιταλία του R. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton: Princeton University Press, 1993).

³³⁶ Βλ. περισσότερα σημαντικά στοιχεία στις εκθέσεις του OECD, *Development Assistance Committee Report 1988, 1994, 1995* (Paris: OECD, 1988, 1994, 1995).

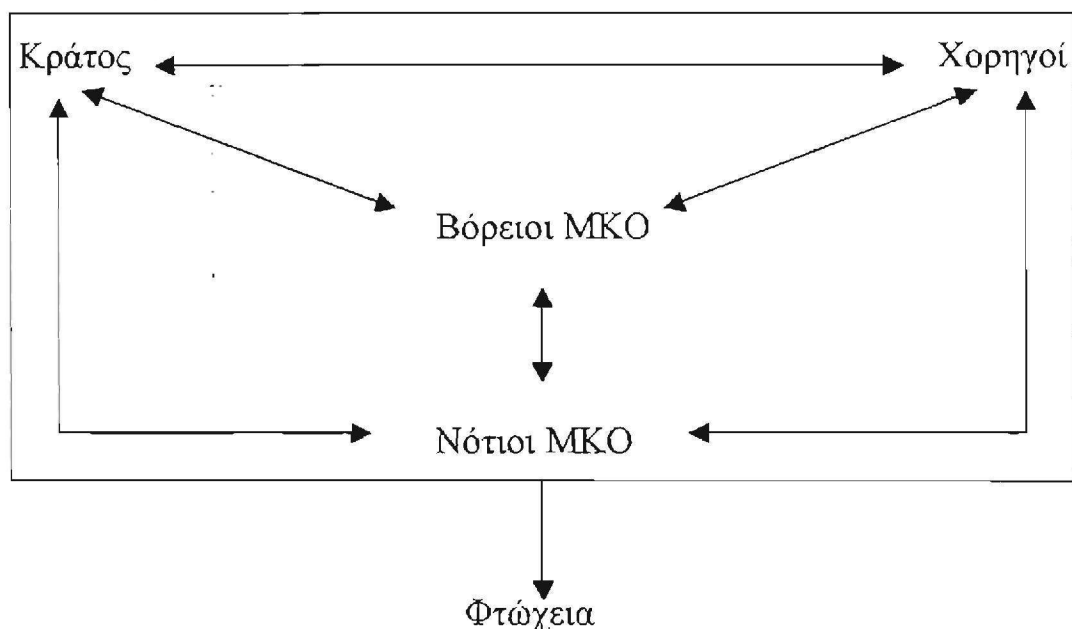
Οι αριθμοί ποικίλλουν πολύ μεταξύ των χωρών, των χορηγών, και των ΜΚΟ αλλά γενικά, οι εθνικές αντιπροσωπείες ξοδεύουν ένα σταθερά αυξανόμενο ποσοστό των προϋπολογισμών για αναπτυξιακή ενίσχυση, μέσω ΜΚΟ (που περιλαμβάνει άμεσα και ΜΚΟ του φτωχού Νότου). Οι περισσότερες ΜΚΟ (ειδικά οι μεγαλύτεροι και στο Βορρά αλλά και στο Νότο) εξαρτώνται από αυτούς τους χορηγούς προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα ικανοποιητικό πακτώλο συνολικών προϋπολογισμών ή το επονομαζόμενο *εθελοντικό εισόδημα*.

Εκείνες οι οργανώσεις που δεν εξαρτώνται από την επίσημη ενίσχυση είναι η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Καναδοί επιστήμονες θέλοντας να τονίσουν το γεγονός αυτό υποστηρίζουν ότι «όταν φτερνίζεται η πηγή χρηματοδότησης οι ΜΚΟ την πλησιάζουν για τη βιταμίνη C». Μερικοί θεωρούν ως θεμελιώδη αλλαγή στη λειτουργία των ΜΚΟ την επίσημη χρηματοδότηση, ακόμα και με την παροχή υπηρεσιών, αντικαθιστώντας την υποστήριξη από άλλες πηγές που προάγουν εξίσου τη θεσμική ανάπτυξη.³³⁷

Το σχήμα που ακολουθεί εξηγεί τη διαδρομή των πόρων μεταξύ του τριγώνου Κράτος – Χορηγοί – ΜΚΟ (Βόρειοι και Νότιοι) με σκοπό την αντιμετώπιση κυρίως των μειονεκτημάτων της φτώχειας και την προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Άξιο παρατήρησης στη ροή των πόρων είναι η πρωτοκαθεδρία των ΜΚΟ του Βορρά και η αμφίδρομη σχέση (ισχύει και για αυτές του Νότου) τους με το κράτος και τους χορηγούς αλλά και η αμφίδρομη σχέση των τελευταίων με το κράτος, στοιχείο που πρέπει να κάνει ακόμα πιο προσεκτικές τις ΜΚΟ στη διαχείριση των πόρων.³³⁸

³³⁷ Για το εθελοντικό εισόδημα αλλά και γενικά περί χρηματοδότησης βλ. περισσότερα τη μελέτη των Michael Edwards και David Hulme. *NGOs and Development: Performance and Accountability in the New World Order*. Background Paper for the SCF/IDPM Workshop on NGOs and Development, Manchester, (June 27 – 29, 1994).

³³⁸ Βλ. περισσότερα για τον πίνακα David Hulme και Michael Edwards «NGOs, States and Donors: An Overview», στο συλλογικό David Hulme και Michael Edwards (eds). *NGOs, States and Donors. Too Close for Comfort* (London: Macmillan Press, 1997), σελ. 3 - 22.

Εάν οι ΜΚΟ έχουν κινηθεί πράγματι κοντά στους χορηγούς, ο κίνδυνος είναι ότι μ' αυτές τις ενέργειες ίσως άθελά τους βοηθούν να διαδοθεί ένας μύθος που θεωρεί ότι η εξάρτηση αυτή είναι υπεύθυνη στην αποτυχία της επίλυσης των προβλημάτων της ένδειας και της αδικίας στον κόσμο, ενώ θα καταστήσει τη μακροπρόθεσμη βιώσιμη πρόοδο ακόμα δυσκολότερη.³³⁹ Η διαστρέβλωση της κοινωνίας πολιτών καθώς και των ΜΚΟ, οι οποίες γίνονται λιγότερο ανεξάρτητες σε συνδυασμό με τη στέρηση των δικαιωμάτων των πολιτών καθώς η κρατικές παροχές ιδιωτικοποιούνται, οδηγεί στη μείωση της υπευθυνότητας και από πλευράς ΜΚΟ.

Αυτό που φαίνεται, εντούτοις, είναι μια πιο βαθμιαία και λιγότερο ορατή διαδικασία στην οποία ένα σημαντικό ποσοστό των ΜΚΟ είναι πλέον πολύ κοντά προς τους χορηγούς και προς την υποστήριξη των ενδιαφερόντων των χορηγών. Αρχίζουν με μία γενική συμφωνία να χρησιμοποιούν τα χρήματα ενίσχυσης, προχωρούν με την

³³⁹ Βλ. περισσότερα David Hulme και Michael Edwards «Conclusion: Too Close to the Powerful, Too Far from the Powerless», ο.π. σελ. 275 – 284.

υιοθέτηση των τεχνικών των χορηγών, στη συνέχεια κινούνται προς τη διαμόρφωση των εσωτερικών δομών τους με τη στρατολόγηση των εμπειρογνομόνων που λειτουργούν ως μονάδες δημόσιων σχέσεων (επιχειρησιακή φιλοσοφία προσαρμοσμένη στους χορηγούς), ενώ τα τοπικά, γηγενή και άτυπα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που έχουν υποστηρίζει τη δραστηριότητα των ΜΚΟ, χάνονται.³⁴⁰ Αυτό φαίνεται και από τη μεταστροφή πολλών ΜΚΟ, οι οποίες γίνονται όλο και πιο γραφειοκρατικές και λιγότερο διορατικές, με αποτέλεσμα να είναι πλέον επιρρεπής σε πολλούς κινδύνους αλλοίωσης. Αυτή η διαδικασία βαθμιαία, αλλά ενδεχομένως καταστροφικά, ενδέχεται να αποδυναμώσει τις ρίζες των ΜΚΟ στο Βορρά (υποστηρικτές) αλλά και στο Νότο (μέλη και δικαιούχοι).

Από την άλλη, σε ότι αφορά τη σχέση με το κράτος (κυβερνητική – κομματική - οικονομική), πρέπει να υπογραμμισθεί ότι οι ΜΚΟ από τη φύση του όρου τους πρέπει να απέχουν ουσιαστικά από τις πελατειακές, γραφειοκρατικές και αδιαφανείς μεσολαβήσεις που αποπροσανατολίζουν το γενικό συμφέρον. Οι ΜΚΟ, δεδομένης της μεγάλης πολιτικής δύναμης που διαθέτουν πρέπει και επιβάλλεται να βρεθούν απέναντι από τη διατήρηση και την κατάληψη της εξουσίας, όσο και αν αυτό είναι δύσκολο, εφόσον οι πολιτικές και γενικότερα οι ιδεολογίες δεν απουσιάζουν από το ευρύ φάσμα των ΜΚΟ. Το πλήγμα της εξάρτησης από τις κρατικές επιδοτήσεις και από τις αντίστοιχες επιλεκτικές πελατειακές σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις ΜΚΟ και το κράτος, όταν δεν ευδοκιμεί η χρηστή κοινωνία πολιτών, είναι πολύ αναπτυγμένο. Μία συνεργασία κράτους – ΜΚΟ με σκοπό τη *χρηστή διακυβέρνηση και*

³⁴⁰ Βλ. περισσότερα David T. Pratten και Suliman Ali Baldo, «Return to the Roots: Processes of Legitimacy in Sudanese Migrant Associations», στο ο.π. Edwards και Hulme. (1996), σελ. 142 – 155.

όχι τη συγκυβέρνηση, θα εφαρμοστεί όταν οι ΜΚΟ εκπληρώσουν με δυναμισμό το ρόλο τους μακριά από τα περιθώρια δεσποτισμού.³⁴¹

Όσον αφορά τα κόμματα, τα οποία σημειωτέον επιχορηγούνται από τους εθνικούς προϋπολογισμούς και το ίδιο γίνεται και εν μέρει και για τις ΜΚΟ, δεν μπορούν να συμπεριλαμβάνονται στους κόλπους των ΜΚΟ, ακόμα και αν πολλά από αυτά έχουν ιδρύσει πολλές ΜΚΟ. Πόσο μάλιστα όταν αυτές οι ΜΚΟ πρόσκεινται σε κόμματα που αργά ή γρήγορα έρχονται στην εξουσία. *Μία αδιαφιλονίκητη ανεξάρτητη ΜΚΟ που σχετίζεται με κόμματα εξουσία δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη.*

Όμως, δεν υπάρχει και λόγος αποσυντονισμού των πολιτικών κομμάτων και αντίστοιχη επικράτηση των ΜΚΟ. Η συνύπαρξη δεν αίρει κανενός το δικαίωμα να εκφράζει απόψεις και να διαμορφώνει πρακτικές προς την επίτευξη του γενικού συμφέροντος. Εξάλλου τα πολιτικά κόμματα, ακόμα και όταν οι ΜΚΟ παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στο πεδίο της δημόσιας διαβούλευσης στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος, δεν σημαίνει ότι έπαψαν ν' αποτελούν τις θεμελιώδεις δομές της οργάνωσης της λαϊκής κυριαρχίας που είναι εξίσου απαραίτητες για τη νομική παραγωγή, αυτής της μορφής του κράτους.³⁴²

Από την άλλη, όσον αφορά το καθαυτό έργο της ανάπτυξης από τις ΜΚΟ, υποστηρίζεται μέσω διάφορων πόρων. Οι περισσότερες ΜΚΟ λαμβάνουν έναν συνδυασμό χορηγιών όπως: συμβάσεις, δωρεές, επιχορηγήσεις, αμοιβές από τις υπηρεσίες που παρέχονται, πωλήσεις προϊόντων, συνδρομές κ.α. Οι ΜΚΟ που χρηματοδοτούν τώρα τον κάθε φορέα εν μέρει, καθορίζουν το βαθμό αυτονομίας που θα έχει στην αναπτυξιακή διαδικασία, στα προγράμματα και στη συνεργασία με τις ομάδες - στόχους. Π.χ. ορισμένες ΜΚΟ λαμβάνουν όλα κεφάλαιά τους

³⁴¹ Επιστημονικές έρευνες των T.Rice και A. Sumberg δείχνουν να λειτουργεί αυτή η θεωρία. Βλ. περισσότερα ο.π. Γιανής, (2002), σελ. 22 – 24.

³⁴² Βλ. περισσότερα Χαράλαμπος Ανθόπουλος, «Πολικά Κόμματα και ΜΚΟ», *Κοινωνία Πολιτών*, τευχ. 8 (Χειμώνας 2002), σελ. 10 – 17 και H. Heller, «Politische Demokratie und Soziale Homogenität», *Quaderni Piacentini*, No. 10 (1983), σελ. 139.

από τους χορηγούς για να εκτελέσουν προγράμματα των χορηγών με ομάδες στις οποίες οι χορηγοί τους έχουν ορίσει υψηλή προτεραιότητα. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, οι ΜΚΟ είναι ουσιαστικά ανάδοχοι ενώ η θέση των χορηγών δεν είναι καθόλου ασήμαντη. Στην άλλη περίπτωση, όταν οι ΜΚΟ λαμβάνουν τα κυβερνητικά κεφάλαια πρέπει να ακολουθήσουν αυστηρούς λογαριασμούς, ενώ πρέπει να υπάρξει γενική απαίτηση για την υποβολή εκθέσεων, οι οποίες μπορούν να περιορίσουν τη δυνατότητά τους να ενεργήσουν ελαστικά. Τέλος, όσον αφορά τις οργανώσεις που λαμβάνουν βοήθεια μέσω των δωρεών που ζητούνται από το κοινό, αυτά τα χρήματα μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν οι ΜΚΟ, και εντούτοις αποβλέπουν στην ορθή τοποθέτησή τους.

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα η διμερής βοήθεια έχει διοχετευθεί αυξημένα σε ΜΚΟ, ειδικά σ' εκείνους που λειτουργούν στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι εικόνες της βοήθειας των χορηγών στις ΜΚΟ αποκαλύπτουν τη «δραματική» αύξηση στο ρυθμό, καθώς επίσης και στα επίπεδα χρηματοδότησης που απονέμονται. Εκτός των τιμών του ΟΟΣΑ που αναφέρονται πιο πάνω, λ.χ. το UK Overseas Development Institute, αναφέρει ότι στη δεκαετία 1993 -1994, το Ηνωμένο Βασίλειο αύξησε την επίσημη χρηματοδότηση των ΜΚΟ σχεδόν 400%. Το 1993, η χορήγηση σε καναδική ΜΚΟ της Official Development Assistance άγγιξε το 70%, ενώ οι ΜΚΟ των ΗΠΑ έλαβαν το 66% της χρηματοδότησής τους από τις επίσημες ενισχυτικές πηγές.³⁴³

Πολλές νότιες ΜΚΟ έχουν λάβει αυξανόμενα ποσά άμεσης βοήθειας από τις επίσημες πηγές ανάπτυξης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει πάνω από 80 εκατομμύρια δολάρια που είναι διαθέσιμα σε

³⁴³ Ως Επίσημη Αναπτυξιακή Βοήθεια - *Official Development Assistance*, ορίζονται εκείνες οι ροές και πόροι που παρέχονται από επίσημους φορείς κρατών ή από διεθνείς οργανισμούς προς μία αναπτυσσόμενη - αποδέκτρια χώρα και πληρούν τα ακόλουθα δύο κριτήρια: η χορήγησή της να χαρακτηρίζεται από αναπτυξιακή σκοπιμότητα και να αποβλέπει στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης σε αναπτυσσόμενες χώρες και στη μείωση της φτώχειας και β) η χορήγησή της να είναι δωρεάν ή το τμήμα της δωρεάς να αποτελεί το 25% τουλάχιστον της αγοραίας αξίας της χορήγησής, ασχέτως εάν οι παρεχόμενοι πόροι είναι ιδιωτικής ή δημόσιας προελεύσεως.

νότιες ΜΚΟ. Όπως ήταν αναμενόμενο, ισχύουν και τα περίεργα. Μεγαλύτερες και καθιερωμένες ΜΚΟ, όπως λ.χ. στο Μπαγκλαντές λαμβάνουν ένα δυσανάλογο ποσό χρηματοδότησης διαθέσιμης για νότια ΜΚΟ. Την περίοδο 1991-1993, 4 εκατομμύρια δολάρια διασκορπίστηκαν από τη Swedish International Development Agency σε ΜΚΟ του Μπαγκλαντές.³⁴⁴

Με την απόκτηση αυτών των πόρων δημιουργείται ένα σημαντικό ποσό πολιτικού στόχου. Προεξέχουσες ΜΚΟ του Νότου εγκαθιδρύονται σημαντικά, ακόμα κι αν αυτό περιορίζεται κυρίως σε έναν πυρήνα της ελίτ των ΜΚΟ, με συνδέσεις με ΜΚΟ του Βορρά και μεγάλους χορηγούς. Το αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών των ΜΚΟ του Νότου είναι η αλλαγή της ρητορικής ανάπτυξης, ακόμα κι αν η πραγματικότητα καθυστερεί. Μερικές ΜΚΟ του Νότου πιέζουν πλέον τις κυβερνήσεις τους ν' ανταποκριθούν στις ανάγκες των ανθρώπων και προκαλούν τις πολύπλευρες οργανώσεις όπως την Παγκόσμια Τράπεζα να λειτουργήσουν με μεγαλύτερη διαφάνεια και υπευθυνότητα και απαιτούν να στερήσουν από τις βόρειες ΜΚΟ τις μεγάλες ευθύνες και τους διογκωμένους πόρους, ακόμα και αν αυτές έχουν στηρίξει παραδοσιακά το όνομα της ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες.³⁴⁵

Αν και το περιεχόμενο στις λειτουργικές και κανονιστικές πτυχές είναι αρκετά αποσαφηνισμένο, ωστόσο τι αφορά η σχέση μεταξύ της ΜΚΟ και του κράτους και της αγοράς, δεν είναι πράγματα που μπορεί να πει κανείς ότι είναι επαρκώς τεκμηριωμένα και προσδιορισμένα. Η ποικιλομορφία στις λειτουργίες των ΜΚΟ και η σχέση με την κυβέρνηση και τις ιδιωτικές οργανώσεις περιπλέκουν επίσης το ρόλο των ΜΚΟ για

³⁴⁴ Βλ. περισσότερο στη μελέτη γενικά περί χρηματοδότησης των ΜΚΟ των D. Billis και J. MacKeith, *Organising NGOs: Challenges and Trends in the Management of Overseas Aid* (London: Center for Voluntary Organizations, 1993).

³⁴⁵ Βλ. περισσότερο ο.π. Hudock, (1999), σελ. 2 – 3.

το «τί είναι», και «τί θα είναι» και έχει γίνει ένα μεγάλο πλέον θέμα συζήτησης.

Αρα αυτό που καλούνται οι ΜΚΟ να κάνουν και σε σχέση με το κράτος και σε σχέση με τους χορηγούς αποτελεί πρόκληση που περιλαμβάνει: α) την προώθηση των βιώσιμων μορφών δημοκρατίας και β) την αποπομπή τη ξένης παρέμβασης και την αποφυγή σπασμωδικών κινήσεων ενάντια σ' αυτή. Οι επιτυχείς κοινωνίες πολιτών θα πρέπει μέσα σ' αυτό το πλέγμα ν' αναπτύξουν συστήματα, δομές, κανόνες και κυρώσεις, κατά τη διάρκεια ετών που έρχονται και σε γενικές γραμμές να φροντίσουν την ενίσχυσή τους.³⁴⁶

Από την άλλη, η υπερνίκηση των σχέσεων ένδειας μεταξύ κράτους και κοινωνίας με τη βοήθεια και των ΜΚΟ, αλλά και ότι η αγορά συν την κοινωνία πολιτών θα παράξει μελλοντικά ανάπτυξη, θα ευνοήσει σαφώς πολλές ΜΚΟ. Προς το παρόν τουλάχιστον αυτός ο μύθος φαίνεται να διατηρείται.

7.7 Οικονομική και πολιτική απόδοση (performance) των ΜΚΟ.

Η οικονομική απόδοση των ΜΚΟ είναι ένα δύσκολο εγχείρημα.³⁴⁷ Η απουσία ενός μεγάλου σώματος των αξιόπιστων στοιχείων στον αντίκτυπο της αποτελεσματικότητάς τους καθιστά δύσκολο αυτό το θέμα, παρά τις αξιώσεις ότι οι ΜΚΟ είναι οικονομικά αποδοτικές. Οι περισσότερες μελέτες είναι βασισμένες στα μικρά δείγματα και είναι συχνά περιορισμένες στις αντιπροσωπείες που εργάζονται σ' έναν ιδιαίτερο τομέα (οικονομική ανάπτυξη) ή πλαίσιο (συνήθως ευνοϊκό), τα οποία καθιστούν τη μέτρηση ευκολότερη. Οι εσωτερικές αξιολογήσεις

³⁴⁶ Βλ. περισσότερα ο.π. Putnam, (1993).

³⁴⁷ Σε ότι αφορά τη απόδοση και τις πρακτικές των ΜΚΟ προκειμένου να βελτιώσουν την χρησιμότητά τους βλ. περισσότερα Michael Edwards. «NGO Performance – What Breeds Success? New Evidence from South Asia», *World Development*, Vol. 27, No. 2 (1999), σελ. 361 – 374.

απελευθερώνονται σπάνια, και το τι ακριβώς απελευθερώνεται έρχεται πολλές φορές πιο κοντά στην προπαγάνδα παρά στην αυστηρή αξιολόγηση. Πιο συχνό θέμα, σε σχέση με την οικονομική απόδοση είναι η παροχή υπηρεσιών των ΜΚΟ χαμηλού κόστους, που μπορεί ν' αποτυγχάνει να φθάσει στους φτωχότερους ανθρώπους, αν και μπορεί να φθάσει σ' ένα ευρύτερο διαγώνιο τμήμα του πληθυσμού περισσότερο από την κυβέρνηση ή τις εμπορικές αντιπροσωπείες.³⁴⁸ Η ικανότητα βιωσιμότητας της μεγάλης κλίμακας παροχής υπηρεσιών από τις ΜΚΟ, έχει τεθεί επίσης υπό αμφισβήτηση από εκείνους που υπογραμμίζουν τις μεγάλες επιχορηγήσεις που χορηγούν μεγάλοι οργανισμοί σε ΜΚΟ, οι οποίες κάνουν το χάσμα μεταξύ της ιδιωτικής και δημόσιας παροχής μια διαιωνιζόμενη πραγματικότητα.³⁴⁹

Από την άλλη, στοιχείο πολιτικής απόδοσης είναι ο βαθύς εκδημοκρατισμός μέσα αλλά και έξω από τις ΜΚΟ, αν σκεφτεί κανείς ότι: «ως ΜΚΟ μπορώ και επηρεάζω κυβέρνηση και επίσημη αντιπροσωπεία, ειδικά όταν αυτές ενώνονται μαζί μου για να διαμορφώσουμε ένα κοινό μέτωπο».³⁵⁰ Εντούτοις, υπάρχουν λίγα επίσημα στοιχεία ότι οι ΜΚΟ συμμετέχουν στην επίσημη πολιτική διαδικασία επιτυχώς χωρίς να εμπλακούν στην εσωτερική πολιτική (ειδικότερα σε χώρες όπου υπάρχουν πολιτικές συγκρούσεις λ.χ. Φιλιππίνες), και στις διαστρεβλώσεις που συνοδεύουν την προσπάθεια για την απόκτηση κρατικής εξουσίας.

Και στη Λατινική Αμερική και στην Αφρική, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι ΜΚΟ έχουν ασκήσει σχετικά μικρή επίδραση στην πολιτική μεταρρύθμιση, εν μέρει επειδή τα κράτη είναι έμπειρα στον περιορισμό

³⁴⁸ Βλ. περισσότερα για αυτό το θέμα στη μελέτη των J. Farrington και A. Bebbington, *Reluctant Partners? NGOs the State and Sustainable Agricultural Development* (London: Routledge, 1993).

³⁴⁹ Βλ. περισσότερα J. Farrington και D. Lewis, *NGOs and the State in Asia: Rethinking Roles in Sustainable Agricultural Development* (London: Routledge, 1993), σελ. 333.

³⁵⁰ Βλ. περισσότερα Michael Edwards και David Hulme (eds), *Making a Difference: NGOs and Development in a Changing World* (London: Earthscan, 1992), σελ. 10 – 20.

μιας τέτοιας δυνατότητας, και εν μέρει επειδή πολλές ΜΚΟ, ως *non representative οργανώσεις* βρίσκονται σε δεινή θέση, λόγω των ίδιων των συγκρούσεων, προκειμένου ν' αναπτύξουν τις αποτελεσματικές στρατηγικές για να προωθήσουν τον εκδημοκρατισμό.³⁵¹

7.5 Απολογισμός και υπευθυνότητα (accountability) των ΜΚΟ.

Ο απολογισμός και η υπευθυνότητα, ερμηνεύονται γενικά ως τα μέσα με τα οποία τα μέλη και οι οργανώσεις υποβάλλουν έκθεση σε μια αναγνωρισμένη αρχή (ή τις αρχές) που θεωρείται αρμόδια για τις ενέργειές τους. Ο απολογισμός και η υπευθυνότητα, οι οποίες προέκυψαν μετά την εγκατάλειψη του όρου διαφάνεια (transparency), είναι μαζί μια σύνθετη και αφηρημένη έννοια, εντούτοις μικρή έρευνα έχει πραγματοποιηθεί γι' αυτό το θέμα.³⁵² Αν και αντιμετωπίζονται ως επιθυμητά οργανωτικά χαρακτηριστικά, εμπειρικές μελέτες συνήθως όπως και οι ηγέτες αλλά και οι υφιστάμενοι στις δημόσιες και ιδιωτικές οργανώσεις τις πιο πολλές φορές επιδιώκουν ν' αποφύγουν τις σχετικές διαδικασίες. Η κοινή αντίληψη ότι κάπου υπάρχουν οργανώσεις που είναι τέλεια υπεύθυνες πρέπει ν' απομακρυνθεί. Εντούτοις, υπάρχει σαφώς η εύλογη άποψη κατά την οποία υποστηρίζεται ότι η απουσία απολογιστικής υπευθυνότητας αρχίζει να καθιστά πιθανή την ύπαρξη ακόμα και παράνομων ενεργειών από μια οργάνωση.

Η αποτελεσματική *απολογιστική υπευθυνότητα*, απαιτεί: α) δήλωση στόχων, των προσδιορισμένων δηλαδή επιπέδων απόδοσης, β) διαφάνεια της λήψεως των αποφάσεων αλλά και της σύναψης των σχέσεων, γ) υποβολή νόμιμης έκθεσης της χρήσης των πόρων, δ) διαδικασία αξιολόγησης εκ μέρους των αρχών για αν τα αποτελέσματα είναι

³⁵¹ Βλ. περισσότερο ο.π. Michael Edwards και David Hulme (eds), (1996), σελ. 5.

ικανοποιητικά, και ε) συγκεκριμένους μηχανισμούς για την απόδοση ευθυνών (ανταμοιβή ή τιμωρία) στα μέλη.³⁵³

Όσον αφορά το εσωτερικό των ΜΚΟ η απολογιστική υπευθυνότητα μπορεί να είναι επίσημη (π.χ αξιολόγηση των στόχων) ή άτυπη (π.χ. τρέχουσες συζητήσεις μεταξύ των συνεργατών). Μπορεί να υπογραμμίσει την τιμιότητα και την αποδοτικότητα με τις οποίες οι πόροι συνδέονται άμεσα (εντιμότητα) ή την αποτελεσματικότητα της εργασίας (απόδοση). Οι ΜΚΟ έχουν πολλαπλάσιες ευθύνες, εκτός προς τα υποκείμενα των στόχων τους, και «προς τα κάτω», δηλαδή στους συνεργάτες, στους δικαιούχους, στο προσωπικό, και στους υποστηρικτές τους αλλά και «προς τα πάνω», δηλαδή στους επιτρόπους, στους χορηγούς αλλά και στις κυβερνήσεις.

Τα προβλήματα της απολογιστικής υπευθυνότητας προκύπτουν συχνά, όχι τόσο λόγω των κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων, αλλά λόγω του ότι οι οικονομικοί παράγοντες (και ιδιαίτερα οι συνδέσεις με τους χορηγούς) που πιθανόν να είναι πιο ισχυροί, να δημιουργούν διάφορα ζητήματα.³⁵⁴ Πράγματι οι ΜΚΟ, ειδικά εκείνες που βασίζονται στο Βορρά, οι οποίοι λαμβάνουν πολλές φορές ακόμα και καταδίκη κριτικών, έχουν έλλειψη υπευθυνότητας, πολλές φορές εξαιρετικής. Η βόρεια επιβίωση των ΜΚΟ είναι πολλές φορές αποσυνδεδεμένη από την υποχρέωση απόδοσης έργου, δεδομένου ότι εμφανίζονται ακόμα και μη συνεργάσιμοι να πουν την αλήθεια στους υποστηρικτές τους.³⁵⁵

³⁵² Βλ. περισσότερα E. Brett, «Voluntary Agencies as Development Organisations: Theorizing the Problems of Efficiency and Accountability», *Development and Change*, Vol. 24 (1993), σελ. 187 – 118.

³⁵³ Ο.π.

³⁵⁴ Βλ. περισσότερα J. Pearce, «NGOs and Social Change: Agents or Facilitators?» *Development in Practice*, Vol. 1, No. 3, (1993), σελ. 222 – 227.

³⁵⁵ Πάνω σ' αυτό το θέμα πολλές ΜΚΟ κάνουν λόγο για το αντίθετο, ωστόσο ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας δεν διστάζει ν' αμφισβητήσει αυτούς τους ισχυρισμούς, και διαπιστώνει ότι η σύγχρονη απολογιστική υπευθυνότητα των ΜΚΟ δεν είναι ικανοποιητική. Βλ. περισσότερα D. Lehmann, *Democracy and Development in Latin America: Economics, Politics and Religion in the Post War Period* (Philadelphia: Temple University Press, 1990), σελ. 201.

7.6 Οι ΜΚΟ ως εναλλακτικός θεσμός.

Γιατί υπάρχουν άραγε οι ΜΚΟ; Τί καθορίζει τη διανομή των λειτουργιών μεταξύ του κράτους και των ΜΚΟ; Αντιπροσωπεύουν άραγε μια καλύτερη επιλογή; Είναι μόνο μερικές κεντρικές φιλοσοφικές ερωτήσεις για το φαινόμενο των ΜΚΟ.

Ο Brown υποστηρίζει ότι παρά τις μερικές ομοιότητες με άλλες δημόσιες ή επικερδείς οργανώσεις, οι ΜΚΟ, ιδιαίτερα αυτές που ασχολούνται με την ανάπτυξη, έχουν τέσσερα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία παράγουν δυνάμεις και αδυναμία. Τέτοια θετικά χαρακτηριστικά είναι οι *αποστολές*, που εστιάζουν στην κοινωνική αλλαγή, οι *κοινές αξίες* και οι *ιδεολογίες*, που καθιερώνονται αόριστα και ανεπίσημα και επιτρέπουν την *ευελιξία* για την επίτευξη της καινοτομίας και της τοπικής προσαρμογής, ενώ μπορούν να συνεργαστούν με *διαφορετικούς ανθρώπινους καταλύτες*.³⁵⁶ Ο Brown επίσης περιγράφει πέντε προβλήματα όπως τα *διλήμματα ηγεσίας*, η *οργανωτική συνοχή*, οι *διαφορετικές εξωτερικές απαιτήσεις* και η τάση να ερμηνεύονται τα κάθε λογής ζητήματα από την άποψη των *αξιών και των ιδεολογιών*, που συχνά αντιμετωπίζονται από αυτόν τον τομέα..³⁵⁷ Η ποικιλομορφία στις λειτουργίες των ΜΚΟ και οι σχέσεις με την κυβέρνηση και τις ιδιωτικές οργανώσεις περιπλέκουν επίσης το ρόλο των πρώτων, δηλαδή τι ακριβώς είναι και τι αντιπροσωπεύουν ως εθελοντικές ενώσεις.

Λόγω της περιορισμένης πολιτικής υπευθυνότητας, της ανεπαρκούς κατανομής των πόρων, και του συνδρόμου αστικών πρακτικών ανάπτυξης, οι οργανώσεις του δημοσίου τομέα γίνονται συχνά ατελέσφορες ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η

³⁵⁶ Βλ. περισσότερα ο.π. Brown. (1988), σελ. 24.

³⁵⁷ Ο.π. σελ. 25 – 27.

πολιτικοποίηση και η κομματικοποίηση της γραφειοκρατίας, η έλλειψη κατάλληλων δεξιοτήτων και η ογκώδης διαφθορά, ενισχύουν τη δυσλειτουργία στη διοίκηση, η οποία οδήγησε ουσιαστικά στην εμφάνιση των ΜΚΟ.³⁵⁸

Κατά συνέπεια οι ΜΚΟ, έχουν υπερβολικά πολλαπλασιαστεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών, ιδιαίτερα στη δεκαετία του '80. Λόγω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων τους όπως, η ικανότητα να προσεγγίσουν τις φτωχές αγροτικές περιοχές και να περνούν στις απομακρυσμένες περιοχές, η προώθηση της τοπικής συμμετοχής, η αποτελεσματικότητα των δαπανών τους, η προσαρμοστικότητα και η δυνατότητα για καινοτομίες, οι ΜΚΟ είναι σημαντικός συλλογικός παράγοντας δράσης και στις αναπτυγμένες αλλά και στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες.

7.7 Οι Ελληνικές ΜΚΟ.

Οπωσδήποτε η έρευνα δεν αφορούσε την ελληνική πλευρά με ειδικό τρόπο, διότι όπως προαναφέρθηκε στην αρχή δεν ήταν αυτός ο στόχος. Ωστόσο, μία γενική αποτίμηση των ελληνικών ΜΚΟ θα ενίσχυε και δεν θα απέρριπτε το σημαντικό ρόλο τους.

Οι Ελληνικές ΜΚΟ, ως εναλλακτικός θεσμός δράσης, πλέουν σε έναν κυκεώνα εννοιολογικών και ιστορικών προσδιορισμών. Από τη μια ο εθελοντικός τομέας και ο εμβρυακός μη κερδοσκοπικός τομέας και από την άλλη οι αναπτυξιακές ΜΚΟ, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία μικρογραφία της συγκεχυμένης διεθνούς κοινότητας, σχετικά με το ρόλο του τρίτου τομέα. Η απουσία δε ενός επιστημονικού υποβάθρου, πλην

³⁵⁸ Βλ. περισσότερα στις μελέτες των ο.π. Lehman, (1990) και J. Farrington και D. J. Lewis. «Introduction», στο συλλογικό J. Farrington και D. J. Lewis (eds), *Non Governmental Organizations and the State in Asia Rethinking Roles in Sustainable Agricultural Development* (London: Routledge, 1993).

ελαχίστων εξαιρέσεων, υποδηλώνει για ακόμα μια φορά πόσο η ελληνική νοοτροπία αλλά και η ελληνική επιστημονική κοινότητα έχουν ελλείψεις πάνω στην έννοια των οργανώσεων που δεν ανήκουν στους κρατικούς φορείς.

Έστω όμως και σ' αυτό το επίπεδο, δεν μπορεί να μην σημειωθεί ότι ο ρόλος αυτών των οργανώσεων είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Παρόλο που το ελληνικό κράτος άργησε να τις αποκαταστήσει έστω και νομικά, αυτές δεν έχασαν καμία ευκαιρία απόδειξης του ρόλου τους. Ειδικά οι ΜΚΟ που ασχολούνται με την αναπτυξιακή διαδικασία, ξεκινώντας από μία ανθρωπιστική αποστολή στο Κόσοβο και φθάνοντας στην οικοδόμηση ενός σχολείου σε χώρα της υποσαχάριας ζώνης, αποτελούν ένα φωτεινό παράδειγμα ανάμεσα στις ΜΚΟ της βαλκανικής.

Οι Ελληνικές ΜΚΟ, μέσα στα νέα δεδομένα, συστήνονται πλέον κάτω από τις επιταγές του *επαγγελματικού εθελοντισμού* και της κοινωνικής στρατηγικής. Ο απλός εθελοντισμός μπορεί να είναι σημαντικός, μολοταύτα δεν παράγει στρατηγική τόσο σε μεσοπρόθεσμο όσο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο. Ο επαγγελματικός εθελοντισμός (με τις υποχρεώσεις που έχουν οι ΜΚΟ ως ΝΠΔΔ προς τους αμειβόμενους), σε συνδυασμό με την ευαισθησία, είναι για πολλούς η απασχόληση του μέλλοντος.³⁵⁹ Για πολλούς όμως, ή έννοια του επαγγελματικού εθελοντισμού είναι ακόμα ένα δυσθεώρητο σημείο ως προς τί ακριβώς πρέπει να περιλαμβάνει. Το μέλλον θα δείξει εάν σε ελληνικό επίπεδο θα πετύχει αυτό το «πείραμα».

Οι Ελληνικές ΜΚΟ πορεύονται μέσα στο πνεύμα της διεθνούς ανθρωπιστικής συνεργασίας, η οποία στοχεύει στην άμβλυνση των αντιθέσεων ανάμεσα σε αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Με τη

³⁵⁹ Σε 1.000.000 ΜΚΟ, οι οποίες είναι καταγεγραμμένες στην Ε.Ε., 7.000.000 θέσεις εργασίας έχουν πλαισιώσει τις υπηρεσίες τους. (Απασχολούν το 4,5% των εργαζομένων στην Ευρώπη). Βλ. περισσότερο «S.O.S. για τη Γη», *Ελευθεροτυπία*, 5 Ιουνίου 2002. Internet version, <http://www.enet.gr>

σύναψη εταιρικών σχέσεων, με συντονισμό, με συμπληρωματικότητα και συγχρηματοδότηση πολιτείας και ΜΚΟ, οι τελευταίες προσπαθούν να υλοποιήσουν αναπτυξιακά προγράμματα κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η αναπτυξιακή συνεργασία διασφαλίζει:

- Παροχή πόρων.
- Επισιτιστική ασφάλεια.
- Επείγουσα ανθρωπιστική βοήθεια.
- Εξαγωγή υψηλής τεχνολογίας.
- Περιβαλλοντική προστασία.
- Θεσμική θωράκιση.

Ειδικά οι ΜΚΟ, διεκπεραιώνουν πολλά αναπτυξιακά προγράμματα, ενώ οι πόροι της αναπτυξιακής συνεργασίας και της αναπτυξιακής βοήθειας μοιράζονται στη χώρα αποδέκτη μέσω ΜΚΟ. Η Ελλάδα είναι μέλος της DAC από το Δεκέμβριο του 1999, ενώ έχει συστήσει ειδική υπηρεσία στο Υπουργείο Εξωτερικών (Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας - ΥΔΑΣ), η οποία νομικά κατοχυρώθηκε το 1999 με τον Ν. 2731/99 με ισχύ από τον Σεπτέμβριο του 2000. (Προεδρικό Διάταγμα 224).³⁶⁰

³⁶⁰ Ο ίδιος νόμος 2731/99 με το άρθρο 11, κατοχυρώνει πλέον ως επίσημες ΜΚΟ τις οργανώσεις που είναι νομίμως συστημένα μη κερδοσκοπικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, που έχουν ως κύριο αντικείμενο την παροχή επείγουσας ανθρωπιστικής και αναπτυξιακής βοήθειας προς τους πληθυσμούς των αναπτυσσόμενων ή υπό μετάβαση χωρών, προκειμένου να συντελέσουν στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη τους, καθώς και στη μείωση της φτώχειας. Για να υπάρξει επίσης κατοχύρωση πρέπει οι ΜΚΟ να εγγραφούν στο ειδικό μητρώο που ορίζει ο νόμος. Με το Νόμο 2731/99, συστήνεται στο Υπουργείο Εξωτερικών η Εθνική Συμβουλευτική Επιτροπή για θέματα ΜΚΟ. Στόχος της είναι η ενδυνάμωση των σχέσεων και η χρήσιμη ανταλλαγή απόψεων, προβληματισμών και προτάσεων μεταξύ ΥΔΑΣ και ΜΚΟ. Στην επιτροπή μετέχει, η πολιτεία εκπρόσωποι των ΜΚΟ και διακεκριμένες προσωπικότητες. Για μία νομική ιστορία του εθελοντισμού και των ΜΚΟ βλ. περισσότερα Χαράλαμπος Θ. Ανθόπουλος, *Αλληλεγγύη και Δημοκρατία* (Αθήνα: Ακτή - Οξύ, 2000), σελ. 23 – 50 και Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή, *Γνώμη της ΟΚΕ: Εθνική Πολιτική Αναπτυξιακής Συνεργασίας – Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις*, Τεύχος 25 (Αθήνα: Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, Ιανουάριος 1999). Επίσης βλ. περισσότερα Ελληνική Δημοκρατία – Υπουργείο Εξωτερικών – ΥΔΑΣ, *Ειδικός Οδηγός ΜΚΟ και Άλλων Φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών* (Αθήνα: ΥΔΑΣ, 2001) και στην ιστοσελίδα της Υπηρεσίας Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών. http://www.mfa.gr/greek/foreign_policy/cooperation/

Η απουσία νομικού πλαισίου δημιούργησε μία χαλαρότητα των ΜΚΟ, η οποία φαίνεται να σβήνει αμέσως μετά τα γεγονότα του Κοσόβου, τα οποία πυροδότησαν και το ενδιαφέρον της ελληνικής πολιτείας σχετικά με την σύσταση νομικού πλαισίου για τις ΜΚΟ.

Η ελληνική πολιτεία συνδράμει τις ΜΚΟ που προωθούν την ανάπτυξη. Το 2001 41 σχετικές ΜΚΟ, με υποβαλλόμενα προγράμματα αναπτυξιακού σχεδιασμού, χρηματοδοτήθηκαν και διαχειρίστηκαν το ποσό των δύο δισεκατομμυρίων δραχμών για την ανασυγκρότηση των Βαλκανίων, ενώ 145 οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών χρηματοδοτήθηκαν από άλλους φορείς.³⁶¹

Οι ΜΚΟ με δικό τους καταστατικό λειτουργίας και δεοντολογίας, με έδρα την Ελλάδα ή την ομογένεια, διέπονται από στοιχεία, αυτονομίας, επιστημονικής κατάρτισης και στόχους επιλογής.³⁶² Μακριά από εθνικοποιημένους στόχους και θρησκευτικούς φανατισμούς, που πολλές φορές τις έφεραν αντιμέτωπες με αδελφές ΜΚΟ, οι Ελληνικές ΜΚΟ προάγουν την ανάπτυξη.³⁶³ Η Εκκλησία, ως ένας από τους σημαντικότερους κοινωνικούς εταίρους, πέρα από μισαλλοδοξίες και φανατισμό δίνει ένα πολύ σοβαρό παράδειγμα μιας κεντρικής ΜΚΟ, η

³⁶¹ Βλ. περισσότερα «2 Δις. Σε 41 ΜΚΟ», *Ελευθεροτυπία*, 28 Φεβρουαρίου 2002, σελ. 6 -7.

³⁶² Σχετικά με την αυτονομία εμφανείς είναι οι αντιδράσεις πολλών ελληνικών ΜΚΟ που θεωρούν ότι το Υπουργείο Εξωτερικών χρησιμοποιεί τις ΜΚΟ για να προβάλλεται διεθνώς, ενώ καλούν τα μέλη των ΜΚΟ να αποφεύγουν να γίνουν υπάλληλοι της ελληνικής πολιτείας.

³⁶³ Σίγουρα η πολιτική ιδεολογία και πρακτική πολλών ΜΚΟ ταλαντεύεται ανάλογα με τις απαιτήσεις των μεγάλων κυβερνητικών κέντρων αλλά και των διεθνών στρατηγικών αποφάσεων. Η πρόσφατη κρίση ανάμεσα στην ελληνική και την κεντρική μη κυβερνητική υπηρεσία διεθνούς ΜΚΟ (Γιατροί Χωρίς Σύνορα) κατά τη διάρκεια του πολέμου του Κοσόβου, καταδεικνύει με τον πιο κατηγορηματικό ρόλο την ταύτιση πολλών ΜΚΟ με τα κέντρα αποφάσεων και τον προπαγανδιστικό ρόλο που τους ανέθεσαν σχετικά με την ταυτότητα του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς. Οι ξένοι εταίροι των ΓΧΣ θεώρησαν ότι αφού το ελληνικό τμήμα περιθάλπει Σέρβους λίγο ή πολύ μεροληπτεί! (Διαγραφή του ελληνικού τμήματος από την κεντρική υπηρεσία). Το γεγονός της ταύτισης αυτής αλλά και της λειτουργικής προπαγάνδας, πολλοί σύγχρονοι μελετητές το θεώρησαν ως τον κίνητρο για την επιβράβευσή τους με το βραβείο Νόμπελ. Βλ. περισσότερα Τάκης Μίχας, «Ανθρωπιστικές Οργανώσεις και Στρατιωτικές Παρεμβάσεις», *Ελευθεροτυπία*, 2 Δεκεμβρίου 2002. Internet Version, <http://www.emet.gr> και Μάριος Πλωρίτης, «Κλιμάκωση Αξιών», *Το Βήμα*, 31 Οκτωβρίου 1999. Internet version, <http://tovima.dolnet.gr>

οποία εργάζεται για την κοινωνική ανάπτυξη και την κοινωνική δικαιοσύνη και επιτελεί αυτούσιο αναπτυξιακό έργο.³⁶⁴

Οι χώρες υψηλής προτεραιότητας στις οποίες η Ελλάδα αλλά και οι ΜΚΟ, στοχεύουν είναι οι Βαλκανικές χώρες, (συμπεριλαμβανομένης και της Τουρκίας), οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης οι χώρες του Εύξεινου Πόντου, της Μέσης Ανατολής, της υποσάχαριας ζώνης, της Ασίας - Ωκεανίας, της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής. Με αυτές τις ενέργειες η Ελλάδα προβάλλεται γενικότερα στο εξωτερικό, αλλά υλοποιεί και τις ιδρυτικές συνθήκες των ΜΚΟ, που αποβλέπουν στην κοινωνική ανάπτυξη.

Οι ΜΚΟ έχουν αναλάβει μία υποχρέωση απέναντι στη κοινωνία: να οικοδομήσουν την εμπιστοσύνη μέσα από την υλοποίηση των προγραμμάτων τους. Με περισσότερη συνεργασία μεταξύ τους και περισσότερη κατάρτιση, οι Ελληνικές ΜΚΟ θα μπορέσουν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στη διαρκή ανάπτυξη και όχι μεμονωμένα. Αυτό έχει αρκετό δρόμο ακόμα, αν αναλογιστεί κανείς ότι η ελληνική κοινωνία είναι επιφυλακτική απέναντι στη κοινωνία πολιτών. Ίσως και οι

³⁶⁴ Πολύ σημαντικό το έργο της Εκκλησίας και δη της Εκκλησίας της Ελλάδος, μέσω των ηθικών διδαγμάτων της *Αποστολικής Διακονίας*. Η εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* γράφει: «Στο ρυθμό των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) κινούνται αρκετές Ορθόδοξες Εκκλησίες, που συστήνουν ιδρύματα για την ανάπτυξη προγραμμάτων με διαφορετικές δράσεις σε όλο τον κόσμο. Τελευταία ΜΚΟ, αυτή του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας που, με τον τίτλο «Ίδρυμα Υποστήριξης του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής», έθεσε ένα διπλό στόχο. Την ενίσχυση «του πνευματικού, πολιτιστικού, φιλάνθρωπικού και ιεροποστολικού έργου» του Πατριαρχείου και τη «διάδοση της εκκλησιαστικής γραμματείας και τέχνης». Περισσότερο έμπειρες είναι όμως άλλες Εκκλησίες. Όπως της Αμερικής, της Ελλάδος και της Αλβανίας. Η *International Orthodox Christian Charities* (IOCC), της Αρχιεπισκοπής Αμερικής, ξεκίνησε το 1992 αναπτύσσοντας προγράμματα για θύματα πολέμου, φυσικών και οικονομικών καταστροφών, στην Αμερική, στην Ευρώπη - κυρίως σε βαλκανικές χώρες και σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ - στη βόρεια Αφρική και στην Ασία. Πριν από ένα χρόνο η Εκκλησία της Ελλάδος ίδρυσε την *Αλληλεγγύη* (Solidarity), μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση που έχει έδρα την Αθήνα αλλά λειτουργεί παραρτήματα στη Γερμανία, στη Ρουμανία και στη Συρία. Στο διάστημα λειτουργίας της η *Αλληλεγγύη* οργάνωσε εφτά προγράμματα αναπτυξιακής δράσης. Στο Κόσσοβο, στην Παλαιστίνη, στη Ρουμανία, στη Γεωργία, στο Αφγανιστάν και στη Σερβία. Με έσοδα που προέρχονταν κυρίως από το υπουργείο Εξωτερικών, αλλά και με τη συνδρομή ιδιωτικών ιδρυμάτων και φορέων, δίνει βοήθεια ανάλογα με τις ανάγκες που παρουσιάζονται στις περιοχές που δραστηριοποιούνται. Η Εκκλησία της Αλβανίας, αντίστοιχα, έχει προχωρήσει σε μια σειρά δράσεων σε όλη τη χώρα. Από νοσοκομείο μέχρι σχολεία και αναστήλωση ναών. Μια άλλη ΜΚΟ, που πρόκειται να ανακοινωθεί το επόμενο διάστημα, θα είναι αυτή του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων». Βλ. περισσότερο Θωμάς Τσάτσος, «Δρόμοι Αλληλεγγύης από την Εκκλησία», *Ελευθεροτυπία*, 24 Δεκεμβρίου 2002. Internet Version <http://www.enet.gr>

ίδιες οι ΜΚΟ να μην έχουν καλλιεργήσει ακόμα το απαραίτητο πεδίο. Από την άλλη, εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας και περισσότερο εκ μέρους του κομματιού που διαφυλάττει την εκπαίδευση, δεν υπάρχει ακόμα θεσμοποιημένο και θεσμοθετημένο πρόγραμμα εκμάθησης ζητημάτων του τρίτου τομέα. Αυτό είναι μία πρόκληση που σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να μείνει ακατέργαστη.